

Міністерство освіти і науки України

ЗАХИСТ УКРАЇНИ

Конспект лекцій

для студентів I курсу усіх спеціальностей

денної форми навчання

Ковель 2017

УДК

До друку _____ Голова навчально-методичної ради Луцького НТУ.

(підпис)

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозитарій Луцького НТУ _____ директор бібліотеки.

(підпис)

Затверджено навчально-методичною радою Луцького НТУ,

протокол № ____ від _____ року.

Рекомендовано до видання методичною радою КПЕК Луцького НТУ, протокол № ____ від

« ____ » _____ 2017 року.

_____ Голова методичної ради КПЕК Луцького НТУ.

(підпис)

Розглянуто і схвалено на засіданні циклової методичної комісії природничо-математичних дисциплін Ковельського промислово-економічного коледжу Луцького НТУ,

протокол № ____ від _____ року.

Укладач: _____ В.В. Лук'янович, викладач–спеціаліст КПЕК Луцького НТУ,

В.В. Заворотинський, викладач вищої категорії, старший викладач КПЕК Луцького НТУ.

(підпис)

Рецензент: _____ О.М. Потапчук, к.ф.н., викладач КПЕК Луцького НТУ.

(підпис)

Відповідальний

за випуск: _____ Л.В. Борисюк, методист КПЕК Луцького НТУ.

(підпис)

Захист України [Текст]: Конспект лекцій для студентів I курсу усіх спеціальностей денної форми навчання / уклад. В.В. Лук'янович, – Ковель: КПЕК Луцького НТУ, 2017. – 134 с.

Методична розробка містить розгорнуті конспекти лекцій, контрольні запитання і завдання та рекомендовану літературу.

Видання призначене для студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

© В.В. Лук'янович, 2017

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Нормативно-правова база з військових питань	6
3. Історія розвитку Українського війська	14
4. Військова присяга та військова символіка України.....	20
5. Стройові прийоми і рух без зброї та зі зброєю	23
6. Військовослужбовці та стосунки між ними. Військова дисципліна.....	30
7. Організація внутрішньої та вартової служби.....	37
8. Психологічна характеристика військової діяльності.....	45
9. Стрілецька зброя та поводження з нею	52
10. Основи стрільби	60
11. Ручні осколкові гранати і поводження з ними.....	64
12. Основи загальновійськового бою.....	72
13. Нормативно-правова база цивільної оборони	78
14. Надзвичайні ситуації мирного і воєнного часу.....	83
15. Основні способи захисту населення в надзвичайних ситуаціях...	91
16. Основи рятувальних та інших невідкладних робіт.....	101
17. Надання першої допомоги при кровотечах, пораненнях, переломах та вивихах.....	116
18. Додатки.....	128
19. Література.....	129

ВСТУП

Конспект лекцій представляє собою короткий письмовий виклад матеріалів з дисципліни «Захист України». Конспект лекцій використовується студентами за напрямом підготовки 050101 «Комп'ютерні науки» спеціальності 05050308 «Виробництво сільськогосподарських машин»; 07010602 «Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів»; 5.07010102 «Організація перевезень і управління на автотранспорті»; 5.05010101 «Обслуговування програмних систем і комплексів»; 5.03060101 «Організація виробництва»; 03050901 «Бухгалтерський облік» при підготовці до складання заліку, при закріпленні теоретичного матеріалу, а також при вивченні інших дисциплін, таких, як фізична культура, історія, основи правознавства, безпека життєдіяльності, соціологія, санітарія та гігієна.

Даний курс базується на вивченні наступних розділів:

- Військово-історичні, правові та політичні основи захисту

Вітчизни

- Загальновійськова підготовка
- Вогнева підготовка
- Тактична підготовка
- Прикладна фізична підготовка
- Основи цивільного захисту
- Основи медико санітарної підготовки

Метою дисципліни «Захист України» є:

- ознайомлення студентів з основами нормативно-правового і цивільного забезпечення захисту Вітчизни та охорони здоров'я;
- підготовка студентів до служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях, визначених чиним законодавством, вибору професії, надання першої медичної допомоги;
- систематизація знань про способи і засоби індивідуального та колективного захисту населення від наслідків надзвичайної ситуації техногенного, природного, соціально-політичного походження.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- законодавство України з питань військової служби;
- оборонний характер Воєнної доктрини України;
- становлення, розвиток і призначення Збройних сил України;
- значення військової служби;
- вимоги Військової присяги і Статутів Збройних Сил України.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен вміти:

- виконувати обов'язки днювального та чатового;
- правила поведінки перед шикуванням і в строю;
- дії солдата в наступі, в обороні, в бою;
- правила і прийоми стрільби і метання гранат;
- виконувати стройові прийоми зі зброєю та без неї, виконувати вправи з вогневої підготовки, засоби індивідуального і колективного захисту від ураження ядерною, хімічною і біологічною зброєю;

➤ оволодіти методами самовдосконалення, виробити навички психічної саморегуляції поведінки в умовах військової діяльності.

У процесі викладання дисципліни необхідно навчати зацікавленість студентів, застосовувати плакати, навчальні прилади, комп'ютерну техніку, широко налагоджувати міждисциплінні зв'язки, особливо зі спецдисциплінами.

Тема. Збройні сили України та види військової служби

План:

1. Призначення збройних сил та інших військових формувань України.
2. Структура військової організації держави.
3. Керівництво збройними силами України.
4. Види військової служби.

1. Призначення збройних сил та інших військових формувань України

Відродження національних Збройних Сил розпочалося після прийняття 6 грудня 1991 р. Верховною Радою Закону «Про Збройні Сили України». Цей день є святом Збройних Сил нашої держави.

Збройні Сили України є основою військової організації держави. На них, згідно зі статтею 17 Конституції України, покладено захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України. Головнокомандувачем Збройних Сил і Головою Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) є Президент України.

Збройні Сили та інші військові формування України організовуються і функціонують на основі Конституції України, Воєнної доктрини України, законів України «Про Збройні Сили України», «Про основи національної безпеки України», «Про оборону України», «Про Державну прикордонну службу України» та інших законодавчих актів.

Воєнна доктрина — це сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. Воєнна доктрина нашої держави має оборонний характер. Стратегічним завданням України в галузі оборони є захист її державного суверенітету і політичної незалежності, збереження територіальної цілісності та недоторканності кордонів.

Основними напрямками реалізації Воєнної доктрини України є:

- прагнення вирішувати всі міжнародні проблеми невоєнними засобами і забезпечення оборони держави воєнними засобами;
- відповідність бойових можливостей, рівня боєздатності підготовки та всебічного забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань потребам оборони України;
- виконання державних програм модернізації озброєння та військової техніки, розроблення та впровадження їх новітніх зразків;
- розвиток військово-політичного міжнародного партнерства і співробітництва та участь у міжнародній миротворчій діяльності; виконання міжнародних договорів України у воєнній сфері, у тому числі щодо заборони та нерозповсюдження зброї масового ураження і зміцнення довіри між державами.

Воєнна доктрина виходить із того, що державний кордон України із суміжними державами є остаточно встановленим, а сама Україна не висуває територіальних претензій до жодної держави і не визнає жодних тери-

торіальних претензій до себе. Використання Збройних Сил можливе лише в разі збройної агресії, посягань на територіальну цілісність України, а також при виконанні Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Таким чином, Україна ніколи першою не розпочне бойових дій проти іншої держави, якщо сама не стане об'єктом її агресії. Це положення зовсім не означає, що Україна має дотримуватися пасивної стратегічної оборони. В умовах війни можуть бути активно і широко використані всі форми сучасного воєнного мистецтва: стратегічне розгортання відбиття повітряно-космічного удару, стратегічні оборонна і наступальна операції та ін.

Збройні Сили України будуються і здійснюють свою діяльність на основі таких принципів:

Принцип демократії і гуманізму, який полягає в тому, що найвищою суспільною цінністю є людина. Захист її життя, інтересів, створення необхідних умов у армії для розвитку, подальшого вдосконалення особистості є найголовнішим.

Принцип верховенства закону, згідно з яким виконання Конституції і законів України, статутів Збройних Сил України та наказів командирів є обов'язком кожного військовослужбовця. Порушення законів України тягне за собою дисциплінарну, кримінальну відповідальність.

Принцип єдиноначальності і колегіального вироблення рішень означає, що кожний командир, як єдиноначальник, перш ніж прийняти певне рішення, повинен враховувати думку, позицію колегіального органу (військової ради, зборів). Єдиноначальність забезпечує чіткість і оперативність управління військами, повну відповідальність командира за бойову готовність підрозділу.

Принцип загального військового обов'язку громадян України. Військова строкова служба — конституційний обов'язок громадян держави (чоловічої статі). Комплектування військовослужбовців в Україні проводиться за змішаним принципом: за контрактом і на основі призову юнаків на строкову військову службу.

Принцип добровільного вступу на кадрову військову службу. Зарахування на кадрову військову службу (за контрактом) проводиться лише на добровільній основі, коли громадяни (у тому числі жінки) виявляють бажання укласти відповідну угоду.

Принцип дотримання військової дисципліни (про це докладніше йтиметься далі).

Принцип гласності в діяльності Збройних Сил України і збереження державної та військової таємниці. Загальні питання навчально-бойової діяльності армії та флоту, а саме: попередження про військові навчання і маневри, повідомлення про зміни у військовому керівництві та ін., згідно з міжнародними угодами мають висвітлюватись у засобах масової інформації. Але гласність не є підставою для розголошення державної та військової таємниці, не повинна завдавати шкоди національній безпеці держави. Тому розголошення державної і військової таємниці тягне за собою кримінальну відповідальність.

Принцип позапартійності. Цей принцип забороняє військовослужбовцям членство в політичних організаціях, партіях, рухах. Військовослужбовці перебувають поза політикою і виконують свої функції відповідно до законів України.

Принцип гарантованого соціально-правового захисту військовослужбовців означає, що їм і членам їхніх сімей гарантується соціальний захист.

2. Структура Збройних сил України

Законом «Про Збройні Сили України» передбачає поділ Збройних Сил України (ЗСУ) на види і роди військ: це Сухопутні війська (СВ), Повітряні Сили (ПС), Військово-Морські Сили (ВМС) — дивитись додаток № 1.

Сухопутні війська є головним носієм бойової могутності Збройних Сил України. До їх складу входять: ракетні війська та артилерія, механізовані танкові і аеромобільні війська, армійська авіація і війська протиповітряної оборони.

Ракетні війська та артилерія — рід сухопутних військ що складається із з'єднань оперативно-тактичних і тактичних ракет, з'єднання і частини гарматної, гаубичної, реактивної і протитанкової артилерії, мінометних підрозділів і протитанкових керованих ракет, частини артилерійської розвідки.

Вони призначені для ураження живої сили, танків, артилерії, протитанкових засобів противника, авіації, об'єктів ППО та інших важливих об'єктів при веденні загальновійськової операції (бою). Ракетні війська й артилерія є основною вогневою силою в операціях, що проводяться Сухопутними військами із застосуванням звичайної зброї, й виконують до 65-70% загального обсягу завдання із вогневого ураження противника.

Механізовані і танкові війська — роди військ, що виконують завдання щодо утримання зайнятих районів, рубежів і позицій, відбиття ударів противника, прориву оборони противника, розгрому його військ, захоплення важливих районів, рубежів і об'єктів.

З'єднання і підрозділи **аеромобільних військ** (АМВ, в минулому ПДВ — повітряно-десантні війська) покликані виконувати завдання в тилу противника (повітряними десантами різного складу і призначення). На їх озброєнні — десантні машини, самохідні артилерійські установки, бронетранспортери, протитанкові і зенітні засоби, ефективне автоматичне озброєння.

Армійська авіація — рід військ, призначена для виконання завдань у різноманітних умовах загальновійськового бою. Вона є наймобільнішим та найефективнішим компонентом Сухопутних військ Збройних Сил України, який виконує найвідповідальніші завдання. Має у своєму складі авіаційні частини та підрозділи, які мають на озброєнні вертольоти, й частково літаки.

Повітряні Сили (ПС), озброєні авіаційною і ракетно-артилерійською технікою, здатна стримати агресора і завдати йому удару у відповідь. Вони

стають єдиним засобом проти агресії можливого противника, виходять на перший план за вогневою могутністю і дальністю бойового використання.

Завдання авіації ПС: розгром з повітря ракетно-ядерних, авіаційних, сухопутних і морських об'єктів і угруповань противника, підбив його військово-економічного потенціалу, дезорганізація державного і військового управління противника, порушення роботи тилу і транспорту противника, забезпечення Збройних Сил даними повітряної розвідки, прикриття військ і об'єктів від ударів повітряного противника, повітряне десантування, здійснення повітряних перевезень та ін.

До їх складу входять зенітні ракетні війська (ЗРВ), радіотехнічні війська (РТВ), спеціальні війська, частини, установи і, підрозділи тилу.

Основною вогневою силою системи протиповітряної оборони держави є **зенітно-ракетні війська**, які мають завдання знищувати будь-які засоби повітряного нападу — стратегічну й винищувальну авіацію, крилаті ракети, безпілотні літальні апарати — в межах зон ураження.

Радіотехнічні війська є основним джерелом інформації про початок повітряного нападу. Вони діють в інтересах ЗРВ і винищувальної авіації (ВА), забезпечують необхідними даними командні пункти. Дальність їхніх дій — понад 360 км і по висоті до 85 км.

Військово-Морські Сили — самостійний вид Збройних Сил України.

У мирний час — це підтримка сприятливого оперативного режиму в зоні відповідальності флоту, участь у миротворчих операціях, у сучасних навчаннях із флотами інших держав, в охороні районів діяльності риболовецького і торгового флотів України, судноплавства, в боротьбі з терористами на морі.

У воєнний час основні завдання ВМС — відбиття нападу авіації з морського напрямку, знищення ударних підводних човнів і надводних кораблів, оборона місць дислокації флоту і десантно-доступних районів та ділянок узбережжя, допомога сухопутним військам на приморському напрямку, участь у протидесантних операціях, висадка тактичних десантів за планами флоту та ін.

Основні роди Військово-Морських Сил:

- надводні сили (ударні, протичовнові, десантні, протимінні);
- підводні сили (багатоцільові дизельні підводні човни);
- морська авіація;
- берегові ракетно-артилерійські війська;
- морська піхота.

Спеціальні війська — військові частини і підрозділи, призначені для виконання спеціальних завдань по забезпеченню бойової і повсякденної діяльності Збройних Сил. Це війська, що безпосередньо підпорядковані Міністерству оборони, а також входять до складу видів Збройних Сил. Найменування, склад, організація, озброєння і технічне спорядження формувань спеціальних військ зумовлюються їх призначенням.

До спеціальних військ належать: війська зв'язку, інженерні війська, війська радіаційного, хімічного, біологічного захисту (РХБЗ), війська

радіоелектронної боротьби (РЕБ) та розвідувальні підрозділи. Деякі види Збройних Сил мають свої спеціальні війська (наприклад, у Військово-Морських Силах — частини інженерно-авіаційної служби та ін.).

Війська зв'язку призначені для встановлення і підтримки стійкого зв'язку, який забезпечує безперервне управління військами, і входять до складу всіх видів і родів військ ЗСУ.

Інженерні війська складаються з частин і підрозділів різного призначення: інженерно-саперні, інженерно-дорожні, понтонно-мостові, інженерно-будівельні, переправно-десантні та ін.

Війська радіаційного, хімічного і біологічного захисту (РХБЗ) створено для ліквідації наслідків можливих аварій на атомних електростанціях, підприємствах хімічної промисловості, залізничному і водному транспорті, а також наслідків застосування хімічної та бактеріологічної зброї.

Війська радіоелектронної боротьби (РЕБ) спеціальні війська, призначені для забезпечення заходів із завоювання панування в ефірі, захисту своїх стратегічних систем управління військами і зброєю від навмисних перешкод противника, а також порушення роботи стратегічних систем управління військами противника, зниження ефективності застосування його бойових засобів шляхом поширення радіоелектронних перешкод.

Топографічна служба діє відповідно до потреб Збройних Сил в топографічно-геодезичній інформації, а саме: підтримання у готовності до використання геодезичних мереж» контроль прив'язки стартових і вогневих позицій при проведенні бойових пусків ракет і стрільб артилерії, складання та поновлення топографічних карт усіх масштабів, різноманітних спеціальних карт, каталогів координат геодезичних пунктів.

Тил Збройних Сил — це сили і засоби, призначені для тилового забезпечення військ матеріальними та фінансовими ресурсами, здійснення військових перевезень усіх видів, відновлення військової техніки і майна, створення умов для базування авіації і сил флоту, розв'язання квартирно-експлуатаційних питань та ін.

3. Керівництво збройними силами України

Загальне керівництво Збройними Силами України здійснює Президент України як Головнокомандувач і Голова Ради національної безпеки і оборони України. Відповідно до статті 106 Конституції України, Президент призначає на посади і звільняє з посад вище командування Збройних Сил та інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки і оборони; очолює Раду національної безпеки і оборони України, яка є координаційним і контролюючим органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил держави в разі збройної агресії проти України; присвоює вищі військові звання генералів та адміралів.

Верховна Рада України як законодавчий орган держави оголошує, за поданням Президента України, стан війни та укладення миру; схвалює рішення Президента про використання Збройних Сил та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України; затверджує загальну структуру і чисельність та визначає функції Збройних Сил та інших військових формувань України; схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України.

Безпосереднє керівництво Збройними Силами України здійснює Міністерство оборони як орган державного управління, що несе повну відповідальність за розвиток армії і флоту, виконання завдань оборони. Міністерство оборони України оцінює воєнно-політичну обстановку, визначає ступінь воєнної загрози, визначає чисельність, склад видів і родів військ, контролює виконання чинного законодавства з питань військової служби та ін.

Видами, родами Збройних Сил України, військовими об'єднаннями, з'єднаннями, частинами, кораблями, підрозділами керують командувачі та командири різних ступенів. Вони, згідно зі своїм статусом, функціями, повноваженнями та обов'язками, покладеними на них відповідними постановами і статутами, здійснюють керівництво оперативно-тактичною і морально-психологічною підготовкою військ і несуть повну відповідальність за оборонну готовність і результати дій у воєнний час.

4. Види військової служби

Військова служба підрозділяється на строкову військову службу і військову службу за контрактом, є також альтернативна (невійськова) служба.

Строкова військова служба

На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статті, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу.

Строки проведення призову (призовів) громадян України на строкову військову службу на наступний рік визначаються Указом Президента України, який публікується в засобах масової інформації не пізніше як за місяць до закінчення поточного року. Після оголошення Указу Президента кожний призовник зобов'язаний прибути у пункт і в строки, вказані військовим комісаріатом у повістці. Громадяни призовного віку, які не пройшли строкової військової служби і без законних підстав не перебувають на військовому обліку, а також призовники, які тимчасово виїхали з постійного місця проживання в іншу місцевість і не стали там на військовий облік, зобов'язані прибути до військового комісаріату в семиденний строк після опублікування Указу Президента.

Зміна місця військового обліку призовниками, які досягли 18-річного віку, допускається лише до опублікування Указу Президента України про черговий призов за винятком тих, які переведені на роботу або зараховані на навчання, направлені за розподілом після закінчення навчального закладу в іншу місцевість, переїхали на нове місце проживання.

Поважними причинами (вони мають бути підтверджені відповідними документами) неприбуття громадянина до призовної дільниці у строки, встановлені військкоматом, визнаються: хвороба громадянина, смерть або тяжка хвороба близького родича, перешкоди стихійного характеру.

Призовні комісії, що утворені для проведення призову громадян на строкову військову службу, організують медичний огляд призовників, приймають рішення про призов на строкову військову та альтернативну службу і призначення призовників для використання на службі, надають відстрочку або звільнення від призову, направляють призовників, які виявили бажання, у військові навчальні заклади для складання вступних іспитів або відмовляють їм у цьому за станом здоров'я, у зв'язку з недостатнім загальноосвітнім рівнем підготовки чи моральними якостями, ухвалюють рішення про направлення до слідчих органів матеріалів на призовників, які ухиляються від призову на строкову військову службу.

Відстрочка від призову на строкову військову службу надається призовникам за рішенням районної (міської) призовної комісії за сімейними обставинами, станом здоров'я, для здобуття освіти та продовження професійної діяльності.

Строки строкової військової служби в календарному обчисленні встановлюються:

- ❖ для солдатів і матросів, сержантів і старшин, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, - до 18 місяців;

- ❖ для осіб, які на час призову на строкову військову службу мають ступінь вищої освіти спеціаліст або магістр, - до 12 місяців.

Призовники, які ухиляються від призову і не з'являються за повісткою до військкомату для відправки на військову службу, несуть відповідальність згідно з чішгшм законодавством. Термін їх строкової військової служби продовжується на строк ухилення від призову. Військовослужбовцю строкової служби, який самовільно залишив місце служби або без поважних причин не з'явився до місця служби в строк, зазначений у приписному свідоцтві, час його відсутності у військовій частині не зараховується до строку служби.

Юнаки, призвані на строкову військову службу, зобов'язані прибути у військові частини у власному справному одязі та взутті. Після зарахування до списків військових частин їм видається військова форма одягу і взуття.

Військова служба за контрактом

Порядок проходження служби за контрактом, умови відбору на таку службу, забезпечення пільгами цієї категорії військовослужбовців та інші

питання визначено військовим законодавством України, а також «Державною програмою переходу Збройних Сил до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом».

Встановлено такі форми служби за контрактом: військова служба на посадах солдатів і матросів, сержантів і старшин, прапорщиків і мічманів; військова служба жінок за контрактом; військова служба курсантів військових навчальних закладів і студентів військових кафедр вищих цивільних навчальних закладів.

Умови відбору на військову службу за контрактом:

- приймаються громадяни України віком 18-40 років;
 - вища, повна загальна середня освіта або професія, споріднена з військовою;
 - відповідний рівень фізичної підготовки;
 - придатність до військової служби за станом здоров'я.
- Проходження служби, забезпечення і пільги військовослужбовцям за контрактом:
- проходження служби на рівних умовах з офіцерським складом і прапорщиками;
 - середньомісячне грошове забезпечення;
 - право вступу на вечірні та заочні відділення вищих навчальних закладів зі збереженням грошового забезпечення і наданням додаткових відпусток на навчання;
 - забезпечення військовою формою одягу;
 - медичне та санаторно-курортне лікування;
 - зарахування на квартирний облік після п'яти років служби;
 - граничний вік перебування на військовій службі — до 45 років;
 - пенсійне забезпечення;
 - надання пільг, правовий і соціальний захист військовослужбовців і членів їхніх сімей відповідно до чинного законодавства.

Альтернативна (невійськова) служба

Якщо громадяни України мають істинні релігійні переконання і належать до таких діючих згідно із законодавством релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та військової служби, то вони мають право на альтернативну службу. На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу, але особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, і документально або іншим чином підтвердили істинність своїх переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення.

Альтернативну службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній або комунальній власності діяльність яких пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житловокомунальним та сільським господарством.

Рішення про проходження альтернативної служби приймається спеціальними комісіями; забезпечення відповідною роботою покладається на органи виконавчої влади з питань праці та соціальної політики.

Строк альтернативної служби у півтора раза перевищує строк військової служби, встановлений для солдатів і сержантів, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях. Для осіб, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки спеціаліста або магістра, строк альтернативної служби у півтора раза перевищує строк військової служби, встановлений для осіб, які мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Громадяни, які проходять альтернативну службу, мають такі самі права, обов'язки і пільги, що й військовослужбовці строкової служби.

Запитання і завдання:

1. У чому призначення Збройних Сил та інших військових формувань України?
2. Які основні принципи розвитку національних Збройних Сил України?
3. Розкажіть про організаційну структуру Збройних Сил України. Назвіть основні види і роди військ України, коротко охарактеризуйте їх призначення та озброєність.
4. Як здійснюється керівництво Збройними Силами України?
5. Назвіть і охарактеризуйте види військової служби.

Тема. Історія розвитку Українського війська

План:

1. Військо княжої доби
2. Українське військо періоду козаччини.
3. Україна у Великій Вітчизняній Війні

1. Військо княжої доби

У період зародження — Київської Русі — запроваджується постійне регулярне військо — дружина основним заняттям якої була військова діяльність. Крім того, великий київський князь і підлеглі йому князі руських земель самі утримували свої дружини, платили дружинникам грішми, харчами, кожухами, медом, воском та іншим добром, що його дружина збирала для князя як податі.

Князі в разі потреби набирали також військо з міщан і селян (їх називали воями), яких озброювали своїм коштом. Крім того, в Київській Русі було чимало чужинців — безземельних, мандрівних, відважних і через те охочих до війни, які наймалися в дружинники.

Зброя княжої доби була в основному охоронною й зачіпною. До охоронної належала броня (панцир, кольчуга, шолом, щит), що служила для

захисту тіла в бою. Зачіпна зброя — де списи, меч, шабля, сокира (топір) і лук зі стрілами. Списи були зброєю і піхоти і кінноти, мали різну назву (сулиця, рогатина), різну довжину (від 1,1 до 2,5 м). На кінці списа було залізне вістря у вигляді видовженого листка з отвором. Меч (скандинавського або східного походження) був двосічним (двогострим), завдовжки до 1 м; він вважався знаком судової влади князя, мечі носили в піхвах. Шаблю запозичено від східних степових народів, вона була значно легшою від меча, але довшою — до 1,2 м, гострою з одного боку і трохи викривленою.

За княжої доби були два основні роди війська оружники і стрільці. Оружники мали на озброєнні панцир, шолом, щит, меч, спис, сокиру. Стрільці або лучники, були озброєні тільки луками та стрілами.

До кінця XI ст. княже військо було пішим. Головною ударною силою виступала важко озброєна піхота (у панцирах, із щитами, списками). Кіннота підрозділялася на важку (воїни у панцирах, шоломах, зі списками і щитами) і легку (стрільці з луків).

У княжу добу починає розвиватися й княжий військовий флот. Військові човни (річкові і морські лодії) мали різні розміри і вміщували 40-100 воїнів. Річковий флот боронив Київ на Дніпрі і Чернігів на Десні, а морський здійснював неодноразові походи через Чорне море і Волгою на Каспій.

Військо ставало до бою певним бойовим ладом. Найчастіше воно ділилося на три частини: середню (чоло) і два бічні крила, праве й ліве.

На знак того, що бій починається, підіймали вгору прапор (стяг) — і полки вирушали на ворога.

Військово-фізична підготовка молоді в ті часи проводилася у школах при монастирях і князівських дворах. Відомо, що за князя Святослава хлопчиків уже в три роки садовили на коня, у сім — починали навчати грамоти, а з дванадцяти — брали в походи.

2. Українське військо періоду козаччини

Могутність війська за княжих часів була зумовлена насамперед його зв'язком з державою. Татарська навала у XIII-XIV ст. призвела до занепаду держави та її війська. Тогочасні українські землі опинились під владою литовських, польських, угорських, молдовських правителів.

XV-XIII ст. в історії України — це період козаччини. Основною причиною зародження козацтва була небезпека з боку орд кочівників, які грабували, нищили, брали у полон український люд. У цей час визріває національна свідомість народу, міцніє його бажання здобути свободу і незалежність.

Слово (козак) означає (вільна, відважна, войовнича людина). Козаками ставали вихідці з прикордонних замків і містечок, утікачі від кріпосницького гніту, які йшли в степи ловили звірів, билися з татарами. Спочатку це були загони з кількох десятків чоловік, озброєних луками, списками, сокирами, шаблями, примітивними рушницями. Загін очолював отаман, його обирали з тих, хто мав воєнний досвід. Такі козацькі загони діяли в степах, зрідка

об'єднуючись для спільної боротьби, їхньою тактикою була війна з татарами, а метою — здобич.

Лише у першій половині XVI ст. козаки освоїли простори нижче Дніпрових порогів — так званий Низ, або Запоріжжя, і почали зводити козацькі укріплення — січі (від слова «сікти»), У 1553 р. канівський староста Дмитро Вишневецький (Байда) зібрав розрізнені ватаги козаків (понад 800 осіб), озброїв, повів їх за Дніпрові пороги, де на острові Мала Хортиця вони збудували форт — Запорізьку Січ. Тут козаки знаходили для себе захист від татар, полювали, ловили рибу.

У 1568 р. польський король Сигізмунд Август (1520-1572) найняв козаків на організовану військову службу для захисту земель Польщі від кочівників. Утворилося реєстрове козацьке військо, козаки отримували платню, мали однаковий одяг, зброю, вправлялись у військовій майстерності, за ними залишалися права на волю.

На зразок організації реєстрових козаків почала перетворюватися решта козацького війська. Козаки поділялися на «зимівників», які зимували і постійно проживали в Січі, та козаків, котрі мешкали у поселеннях поза межами Січі, а для бойових походів чи боїв приходили до війська. Порівняно з простим людом козаки мали привілеї: вибори військової старшини (командирів), звільнення від податків, власний незалежний суд, безкоштовне утримання під час походів, право полювати і ловити рибу на Низу та ін.

Козацьке військо мало демократичний устрій. Усі важливі політичні й організаційні питання (вибори старшини, гетьманів, згода на військові походи, судові справи, поділ угідь, укладання угод з іншими державами) вирішувалися на раді. Залежно від складу учасників рада була повною, військовою, генеральною, старшинською або чорною.

Командування військом здійснювала військова старшина різних ступенів. На чолі війська стояв гетьман. Він був головою козацької держави, мав повну адміністративну владу, брав активну участь у законодавчій діяльності, судовій справі. Приймаючи рішення з основних питань, гетьман враховував думку генеральної та старшинської рад.

Генеральну старшину складали: обозний, судді, писар, осавули, хорунжий і бунчужний. Генеральний обозний займався військовим обозом, організовував оборону табору в походах, керував військовою артилерією. Йому підпорядковувалися полкові обозні. Генеральний суддя вів справи у генеральному суді. Генеральний підскарбій (скарбник) відав державною казною. Генеральний писар очолював генеральну військову канцелярію козацької держави, вів найважливіші внутрішні та закордонні справи. Генеральні осавули керували окремими частинами козацької армії, проводили огляд військ. Генеральний хорунжий (хоружий) відповідав за військові прапори. Бунчужний носив перед гетьманом бунчук (відзнаку гетьмана), був помічником гетьмана в походах.

Аналогічну структуру управління мав і полк в якому адміністративна і військова влада належала полковнику. Кожний полк (500-1000 осіб) поділявся на курені (нині — батальйони) і сотні. Куренем командував

курінний отаман. Сотню очолював сотник, його помічниками були сотенний осавул, хорунжий писар.

Усім військом керував кошовий отаман із судьями, осавулами, писарем, паланками (полковими укріпленнями) — полковник з осавулом і писарем.

У першій половині XVII ст. запорізьке козацтво піднеслося до рівня кращих європейських, армій. Особливо відзначалася військовою вправністю піхота, яка була головним видом козацького війська і вважалася найдосконалішою в Європі. Козацька піхота героїчно билася з ворогом, використовуючи особливу тактику, козаки шикувались у три шеренги: перша стріляла, друга подавала рушниці, а третя їх заряджала. Піхота козаків уміло штурмувала ворожі фортеці, а також сміливо воювала на морі на вітрильно-веслувальних дерев'яних човнах. Козацькі човни (чайки) мали довжину 20 м, ширину — 3-4 м, глибину — 2,5 м. На основу з липового або вербового пня набивали дошки, робили вітрила. На одному човні було 20-80 веслярів, 50-70 воїнів, 4-5 легких гармат. Козацькі чайки охороняли береги, ходили в походи проти Туреччини.

Кінота козацького війська у першій половині XVII ст. була менш численною, ніж піхота, проте відзначалася високою військовою майстерністю. Вона вела наступ так званою лавою: шикувалася півколом, атакуючи таким чином противника з флангів, з фронту і з тилу одночасно.

На високому рівні у запорожців були розвідувальна та сторожова служби. Створювалася система вишок із відповідною сигналізацією (вогнем, рухами). Сигнал про небезпеку від самого кордону послідовно передавався до козацького війська.

Чисельність козацького війська значно змінювалася протягом століть. Якщо наприкінці XVI ст. військо налічувало 10-12 тис., то вже в 1621 р. — понад 40 тис. козаків, У Богдана Хмельницького (1595-1657) в період національно-визвольної війни 1648-1657 рр. військо мало від 100 до 150 тис. козаків. Вони були озброєні шаблями, рідше — короткими списами, стрілами, а також вогнепальною зброєю: мушкетами, пістолями, самопалами, рушницями. Запорожців називали (рушничним військом), бо рушниця була найважливішою козацькою зброєю. У козаків були також, бойові молотки (келепи), якірні, рогульки, що застосовувались у боротьбі проти ворожої кінноти. Порох, кулі, зброю запорожці виготовляли самі або ж здобували в бою. Крім того, кожний козак повинен був мати сокиру, косу, лопату, шкури та інші матеріали для будівництва укріплень і перешкод. Козаки першими використали метод окопування в землі, який виявився надійнішим засобом захисту під час перестрілки в степовій місцевості, ніж важкі панцир і кольчуга.

Стати козаком у ті часи мріяв кожний юнак. Не лише бідні, а й багаті батьки з України, Росії, Польщі хотіли віддати своїх дітей у навчання до козаків, щоб вони могли (вишколитись у порядку й чуйності, лицарській відвазі).

Кошовий отаман влаштовував відбір і випробування добровольців, до товариства записували тільки тих, кому виповнилося 20 років. Молодші ж мали пройти серйозні випробування — показати своє вміння володіти зброєю, орієнтуватися на місцевості, виявляти дотепність

Майбутніх козаків навчали веслувати і кермувати човном, плавати на воді і під водою, їздити верхи, орудувати шаблею, стріляти з вогнепальної зброї, долати перешкоди.

Після смерті Богдана Хмельницького і поразки національно-визвольної війни українські землі потрапили в залежність від Росії, Польщі й Османської імперії. Козацькі війська брали участь як у російсько-турецьких війнах і кримських походах царських військ, воюючи проти своїх одвічних ворогів — турків і татар, так і в Північній війні проти Швеції на боці Росії, де лише в 1700 р. загинуло понад 10 тис. козаків, а також у Полтавській битві (1709 р.).

Після скасування у 1764 р. гетьманства царицею Катериною її козацьке військо проіснувало ще 20 років. На початку літа 1775 р. була ліквідована Запорізька Січ. У 1783 р. залишки козацьких полків були приєднані до регулярного війська Росії, частина козаків переселилася на Кубань, інші організували Задунайську Січ.

3. Україна у Великій Вітчизняній Війні

З початком Другої світової війни національно-визвольна боротьба українського народу активізується. Це було зумовлено низкою причин: нападом Німеччини на Польщу, надією на незалежність Західної «Галицької» України під протекторатом Німеччини, небажанням значної частини населення західноукраїнських земель приєднуватися до Радянського Союзу, діяльністю Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Як відомо, ще до початку Другої світової війни ОУН розділилася на дві фракції: ОУН-Б Степана Бандери (1909—1959) — бандерівців та ОУН-М Андрія Мельника (1890—1964) — мельниківців. ОУН-Б проголосила змістом своєї діяльності революційну боротьбу за визволення України силами українського народу, без орієнтації на Німеччину та інші держави, і мала на меті скористатися знесиленням у війні Радянського Союзу і Німеччини для побудови незалежної соборної Української держави. Мельниківці ж були схильні до боротьби проти СРСР спільно із фашистською Німеччиною. Боротьба за лідерство між цими двома фракціями завдала шкоди українській національній справі.

Напередодні нападу на СРСР у німецькій армії з числа українців, які проживали на зайнятих німцями територіях, було сформовано українське збройне військове формування (до 600 чоловік) — підрозділи «Нахтігаль» і «Роланд». ОУН-Б мала надію, що ці підрозділи стануть основою майбутньої української армії. Проте німці цього не допустили. Тому ОУН-Б, переорієнтувавши частину бійців «Нахтігаль», без погодження з Берліном, 30 червня 1941 р. у Львові проголосила акт про створення Української держави. Фашисти заарештували С. Бандеру та його однодумців і відправили їх у концтабір до Німеччини, а майже сорок членів ОУН розстріляли. Незважаючи на це, оунівці без згоди гітлерівців почали створювати на окупованих

територіях своєї адміністрації з національно свідомих українців; у деяких селах відкривали українські школи та церкви. З'являються перші загони оунівців на Поліссі та Волині, які невдовзі стають на шлях збройної боротьби як з німцями, так і радянськими партизанами.

У 1942 р. утворилась Українська повстанська армія (УПА), головнокомандувачем якої став Роман Шухевич (1907-1950). Бойовою одиницею УПА був курінь, що мав 3-4 сотні по 130-200 бійців у кожній.

Приблизно 30-40 тис. українців, повіривши в оунівські ідеї боротьби за незалежність України, взяли участь у збройних формуваннях УПА, які, однак, активних збройних дій проти німецьких окупантів до 1943 р. практично не вели. УПА дотримувалась своєрідної тактичної лінії, в основі якої були збереження і зміцнення власних сил, намагання поширити свій контроль на якомога більшу частину українських земель, вичікування слушного моменту для вирішального удару.

З лютого 1943 р. УПА активізує збройну боротьбу. Наприклад, у жовтні — листопаді 1943 р. вона провела 47 боїв проти фашистів і 54 бої проти радянських партизанів. УПА визволяє військовополонених з гітлерівських концтаборів (Луцьк, Ковель, Ківерці), в'язнів-українців із фашистських тюрем (Дубно, Луцьк, Ковель), захоплює завод боєприпасів в Оржеві та продовольство, що відправлялося до Німеччини, практикує тактику поодиноких рейдових походів, наскоків, диверсій. Лише після III Надзвичайного збору ОУН-Б (червень 1943 р.) розгортаються систематичні бойові дії УПА проти гітлерівців. Протягом п'яти місяців УПА провела 120 боїв, знищивши кілька тисяч фашистських солдатів і офіцерів.

Основна ж частина населення України боролася проти фашизму в складі Збройних Сил СРСР, у партизанських загонах, підпільних організаціях і групах опору. Війна проти гітлерівських окупантів для українського народу, як і для інших народів колишнього Радянського Союзу, мала всенародний, справедливий і визвольний характер. До лав лише регулярної радянської армії було мобілізовано за роки війни понад 7 млн українців, а всього на боротьбу з німцями стали майже 10 млн мешканців України. З них близько 6 млн загинуло на фронтах війни, в партизанських загонах і підпіллі.

На фронтах бойових дій

У Другій світовій війні саме Радянський Союз, до складу якого входила Україна, став головною силою, що винесла на своїх плечах основний тягар війни і відіграла вирішальну роль у перемозі над гітлерівською Німеччиною і мілітаристською Японією.

У надзвичайно важких умовах, незважаючи на невдачі початкового періоду військових дій, народи Радянського Союзу, його Збройні Сили зуміли не лише вистояти, а й добитися докорінного перелому в ході війни і забезпечити переможне її завершення. Воїни Червоної Армії, понад 20 % бойового складу якої становили українці, продемонстрували всьому світові чудеса відваги і героїзму під час оборони Бреста, Києва, Москви, Ленінграда, Одеси, Керчі, Севастополя і Сталінграда, на берегах Волги і Дону, на

знаменитій Курській дузі, у визволенні столиці України, в Корсунь-Шевченківській операції, на Сандомирському плацдармі та в інших битвах Великої Вітчизняної війни.

Народ України, якими б не були його жертви і випробування, поділяв спільно з усіма народами Радянського Союзу історичний оптимізм, віру в перемогу, виявляючи в ім'я її мужність і самовідданість на фронті і в тилу. Понад 10 млн людських жертв приніс український народ заради визволення спільної держави. За участь у Великій Вітчизняній війні близько 2,5 млн українців нагороджено орденами і медалями. За виняткову мужність понад 2 тис. осіб удостоєні звання Героя Радянського Союзу, 32 українцям це високе звання було присвоєно двічі. Тричі Героєм Радянського Союзу став Іван Кожедуб.

Яскравим прикладом мужності й братерства радянських народів є битва за звільнення України. За виявлений героїзм тисячі визволителів України з фашистського ярма були удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу: серед них 2598 росіян, 668 українців, 69 білорусів, 62 грузини, 33 узбеки, 30 казахів, 17 азербайджанців та ін. — усього представники 43 національностей.

Без цілковитого визволення від окупантів України у жовтні 1944 р., без історичної Перемоги над фашизмом у травні 1945 р. не постала б у наш час вільна, суверенна і незалежна Українська держава.

Запитання і завдання:

1. Розкажіть про давньослов'янське військо і дружини княжої доби.
2. Охарактеризуйте устрій Запорізької Січі, звичаї і військову майстерність козацького війська.
3. Що вам відомо про битви війська Б. Хмельницького в період національно-визвольної війни українського народу 1648-1657 рр.?
4. Розкажіть про боротьбу українського народу проти фашизму в роки Великої Вітчизняної війни.
5. Що вам відомо про національно-визвольну боротьбу українського народу під час Другої світової війни?

Тема. Військова присяга та військова символіка України

План:

1. Походження військової присяги, бойового прапора і військової символіки України.
2. Військова присяга – клятва на вірність народові України.
3. Державна та військова символіка.

1. Походження військової присяги, бойового прапора і військової символіки України

Ритуал прийняття військової присяги як клятви воїна на вірність своєму народові, Вітчизні існує з давніх-давен. На території сучасної

України його започатковано у IX ст. з приходом на наші землі варягів. Саме від них було запозичено цей обряд. Вступаючи до дружини, воїни клялися князеві у своїй вірності, і після цього дружинники вважалися побратимами.

За княжої доби кожний полк і кожний його підрозділ мав прапор, труби, бубон — обов'язкові військові атрибути. Трубами та бубнами подавали сигнал до бою, до походу; прапор (стяг, хоругва) був символом і знаком, що об'єднував воїнів навколо князя. Усі прапори були однакової форми — довге трикутне полотно на держаку. Відрізнялися вони забарвленням, зображеннями на них (зорі, місяць, знаки), а також тим, що прикріплялося на вершині держака (півмісяць, спис, кінське волосся). За прапорами пізнавали, чиє то військо. Коли прапор піднімали над військом — це був урочистий знак до початку бою. Навколо прапора в бою точилася завзята боротьба, всі воїни були зобов'язані боронити свій прапор. Вважалося за доблесть здобути в бою ворожий прапор: це була перемога, тріумф.

Герб як символ держави виник за часів князювання Володимира Великого (?-1015). Тоді на монетах було вперше викарбувано тризуб, що став пізніше знаком могутності й сили Київської держави.

У козацькому війську відзнаки звалися клейнодами. Козацькі клейноди — булава, бунчук, печатка, прапори, бубни і труби. Булава та бунчук — відзнаки гетьманської влади. Бунчук — палиця (близько 3 м) з металевим яблуком на кінці, з-під якого звисало кінське волосся. Печатка Запорізького війська була округлою, з гербом посередині, різних розмірів. Свої печатки мали військова канцелярія, кожний полк, інколи навіть сотня. У війську був один спільний прапор, а також полкові та сотенні прапори.

У березні 1918 р. Мала Рада УНР затвердила герб Української Народної Республіки — знак Київської держави часів Володимира (тризуб, оточений вінком із листя); було затверджено також військово-морський прапор УНР із зображенням тризуба.

Ритуал прийняття військової присяги на вірність Україні вперше був проведений Легіоном січових стрільців 3 вересня 1915 р.

2. Військова присяга – клятва на вірність народові України

Громадяни України, які призвані або добровільно вступили на військову службу, складають Військову присягу на вірність народу України, її приймають в урочистій обстановці, зі зброєю в руках, біля Бойового прапора військової частини, перед строєм командирів і воїнів. Молодий воїн дає персональну клятву народові України, державі, називаючи своє прізвище, ім'я, по батькові.

ВІЙСЬКОВА ПРИСЯГА

Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаю на військову службу і урочисто присягаю Українському народові завжди бути йому вірним і відданим, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, сумлінно і чесно виконувати військовий

обов'язок, накази командирів, неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, зберігати державну таємницю.

**Присягаю виконувати свої обов'язки в інтересах співвітчизників.
Присягаю ніколи не зрадити Українському народові!**

Військова присяга — документ юридичної сили, в якому сформульовано найважливіші вимоги, які ставляться до воїна і які він має неухильно виконувати в інтересах національної безпеки України.

Найважливіший обов'язок кожного військовослужбовця — підтримання високої боєздатності, готовності до збройного захисту Вітчизни. Адже бойова готовність Збройних Сил залежить насамперед від високої організованості та дисципліни військ.

3. Державна та військова символіка

Статтею 20 Конституції України визначено: **«Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України».**

Державний Прапор України — стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України), тобто тризуб.

Державним Гімном України є національний гімн на музику Михайла Вербицького (1815-1870) із словами першого куплету та приспіву твору Павла Чубинського (1839-1884) в такій редакції:

Ще не вмерла України і слава, і воля.

Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.

Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.

Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,

І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Кожна військова частина під час формування отримує Бойовий прапор малинового кольору. Бойовий прапор військової частини Збройних Сил України є символом військової честі, доблесті і слави. Він нагадує кожному воїнові про героїчне минуле нашого народу, його мужність і звияту в боротьбі за національну незалежність, про священний обов'язок бути вірним своєму народові, Батьківщині.

Бойовий прапор вручається військовій частині на весь час її існування. Він зберігається й охороняється у військовій частині, а під час

бойових дій — в районі її розгортання. Втрата Бойового прапора за будь-яких обставин є національною ганьбою, спричинює розформування військової частини, а справи тих командирів і військовослужбовців, які безпосередньо винні у цьому, розглядає військовий трибунал.

Воїни Збройних Сил України в мирний час надійно охороняють Бойовий прапор, примножують його славу сумлінною службою, успіхами у військовій підготовці. Для охорони Бойового прапора виставляється пост № 1 — найвідповідальніший і найважливіший. Він довіряється найкращим воїнам. Під Бойовим прапором військовослужбовці приймають присягу, беруть участь у парадах, походах, маневрах. До Бойового прапора прикріплюються ордени і медалі, що ними нагороджується військова частина за видатні бойові заслуги, за успіхи у підготовці воїнів. Найпочеснішою відзнакою воїна за службу є фотографування його під розгорнутим Бойовим прапором частини.

Запитання і завдання:

1. Розкажіть про походження Військової присяги, Бойового прапора, інших військових відзнак України.
2. Перечитайте Військову присягу. Що означає її прийняття?
3. Що є державною і військовою символікою України?
4. Що символізує Бойовий прапор військової частини?

Тема. Стройові прийоми і рух без зброї та зі зброєю

План:

1. Строї та їх елементи.
2. Обов'язки військовослужбовців перед шиккуванням і в строю. Виконання команд.
3. Рух стройовим і похідним кроком. Відповідь на вітання начальника.
4. Вихід зі строю. Підхід до начальника. Повернення в стрій.

1. Строї та їх елементи

Щоб уміти швидко і правильно діяти в строю, рядовий повинен знати, що таке строї та які їх елементи.

Стрій — визначене Стройовим статутом розміщення військовослужбовців, підрозділів і частин для спільних дій у пішому порядку та на машинах.

Шеренга — стрій, у якому військовослужбовці розміщені один біля одного на одній лінії згідно з визначеними інтервалами.

Фронт строю — бік строю, в який військовослужбовці розміщені обличчям, а машини — лобовою частиною.

Фланг строю — край строю, правий або лівий. Під час поворотів строю назви флангів не змінюються.

Тил строю — сторона, протилежна фронту.

Інтервал — відстань по фронту між військовослужбовцями, машинами, підрозділами, частинами.

Дистанція — відстань у глибину між військовослужбовцями, машинами, підрозділами, частинами.

Ширина строю — відстань між флангами.

Глибина строю — відстань від першої шеренги (від військовослужбовця, який стоїть попереду) до останньої шеренги (до військовослужбовця, який стоїть позаду), а під час дій на машинах — відстань від першої лінії машин (від машини, що стоїть попереду) до останньої лінії машин (до машини, що стоїть позаду).

Лінія машин — стрій, у якому машини перебувають на одній лінії одна біля одної.

Ряд — два військовослужбовці, які стоять у двошеренговому строю один за одним. Якщо за військовослужбовцем першої шеренги не стоїть військовослужбовець другої шеренги, то такий ряд називається неповним; останній ряд завжди має бути повним.

Двошеренговий стрій — розміщення військовослужбовців однієї шеренги за військовослужбовцями іншої шеренги на відстані одного кроку (випростаної руки, покладеної долонею на плече військовослужбовця, який стоїть попереду). Шеренги називаються першою та другою. Під час повороту строю назви шеренг не змінюються. Одношеренговий (шеренга) і двошеренговий строї можуть бути зімкнутими або розімкнутими.

Колона — стрій, у якому військовослужбовці розташовані один за одним, а підрозділи (машини) один (одна) за одним (за одною) — на відстанях, визначених Стройовим статутом або командиром. Колони застосовують для шиккування підрозділів і частин у похідний або розгорнутий стрій.

Розгорнутий стрій — шиккування підрозділів в одну лінію по фронту в одношеренговому чи двошеренговому строю (або в лінію машин, або в лінію колон) з інтервалами, визначеними Стройовим статутом або командиром.

Похідний стрій — шиккування підрозділів у колонах один за одним на дистанціях, визначених Стройовим статутом або командиром.

Напрямний — військовослужбовець (підрозділ, машина), що рухається на чолі строю у визначеному напрямі.

Замикаючий — військовослужбовець (підрозділ, машина), що рухається останнім (останньою) у колоні.

2. Обов'язки військовослужбовців перед шиккуванням і в строю.

Виконання команд

Для успішного виконання прийомів і дій військовослужбовець повинен знати свої обов'язки перед шиккуванням і в строю.

Військовослужбовець зобов'язаний:

- перевіряти справність своєї зброї, закріплених за ним озброєння, боєприпасів, особистих засобів захисту, шанцевого(мала піхотна лопата) інструменту, обмундирування і спорядження;

- мати акуратну зачіску, охайно заправляти обмундирування, правильно надівати і припасовувати спорядження, допомагати товаришеві усунути помічені недоліки;
- знати своє місце в строю, вміти шикуватися швидко, без метушні;
- під час руху зберігати рівняння, інтервали і дистанцію, не виходити зі строю (з машини) без дозволу;
- в строю без дозволу не розмовляти, дотримуватися цілковитої тиші, пильнувати за наказами (розпорядженнями) і командами (сигналами) свого командира, виконувати їх швидко і точно;
- передавати накази, команди (сигнали) без перекручень, гучно й чітко.

Команди поділяються на *підготовчі* та *виконавчі*. Підготовчу команду подають чітко, виразно, гучно, протяжно, щоб військовослужбовці у строю зрозуміли, яких дій вимагає від них командир. Виконавча команда (або команда до виконання) подається після паузи, гучно, уривчасто, чітко. Наприклад: «Право-РУЧ», «Ліво-РУЧ». Перша частина слова — це попередня команда, друга частина, написана великими літерами — виконавча команда.

За попередньою командою військовослужбовці, якщо вони перебувають у строю, стають струнко, якщо рухаються, то переходять на стройовий крок, а поза строєм повертаються в бік начальника і теж стають струнко. Щоб привернути увагу окремого військовослужбовця або підрозділу, подаючи попередню команду, називають військове звання і прізвище військовослужбовця або підрозділ. Наприклад: «Рядовий Коваленко, кру-ГОМ», «Третій взвод, СТІЙ». Щоб відмінити або зупинити виконання прийому, подається команда «ВІДСТАВИТИ». За цією командою стають у положення, яке було до виконання прийому.

За командою «СТАВАЙ» здійснюється шиккування підрозділів. За цією командою треба швидко стати в стрій, визначити інтервал і дистанцію, п'яти поставити разом, а носки розгорнути по лінії фронту на ширину стопи, дивитися прямо перед собою.

За командою «РІВНЯЙСЬ» усі, крім правофлангового, повертають голову вправо, праве вухо вище лівого, підборіддя підняте, і вирівнюються так, щоб кожний бачив груди четвертого солдата. За командою «Ліворуч — РІВНЯЙСЬ» усі, крім лівофлангового, повертають голову вліво. Коли рівняння закінчено, подається команда «СТРУНКО» і всі військовослужбовці стають у вихідне положення (голову прямо).

У стройове положення стають за командою «СТРУНКО». При цьому треба триматися прямо, без напруження, ноги в колінах випрямити, але не напружувати їх, груди підняти, а все тіло трохи подати вперед, живіт втягти, плечі розгорнути, руки опустити так, щоб кисті, повернуті долонями всередину, були збоку стегон, а напівзігнуті пальці торкалися стегна, голову тримати високо й прямо, не випинаючи підборіддя, дивитися перед собою, бути готовим до негайних дій.

За командою «ВІЛЬНО» послабити в коліні праву або ліву ногу, але не рушати з місця, бути уважним і не розмовляти.

Повороти на місці виконують за однією з таких команд: «Право-РУЧ», «Півоберта право-РУЧ», «Ліво-РУЧ», «Півоберта ліво-РУЧ», «КругОМ». Під час поворотів ведуть рахунок: на «раз» — повертаються у зазначений бік, зберігаючи правильне положення корпусу, і, не згинаючи ніг у колінах, переносять вагу тіла на ту ногу, що спереду; на «два» — найкоротшим шляхом приставляють другу ногу. Повороти кругом (на півкола), ліворуч (на чверть кола), півоберта ліворуч (на одну восьму кола) у бік лівої руки на лівому каблучі та правому носку; повороти праворуч і півоберта праворуч — у бік правої руки на правому каблучі й на лівому носку.

Перешикування відділення на місці з однієї шеренги у дві здійснюють за командою: «Відділення, у дві шеренги — ШИКУЙСЬ». За командою до виконання парні номери ступають лівою ногою крок назад, не приставляючи правої ноги, роблять нею крок управо, щоб стати позаду непарних номерів, і приставляють ліву ногу.

До перешикування із зімкнутого двошеренового строю в одношереновий відділення попередньо розмикається на один крок, після чого подають команду: «Відділення, в одну шеренгу — ШИКУЙСЬ». Для виконання цієї команди парні номери виходять на лінію непарних, ступаючи з лівої ноги крок уліво, не приставляючи ноги, роблять нею крок уперед і приставляють ліву ногу.

Команди «Головні убори зняти (надіти)»

Щоб військовослужбовці скинули або одягли головні убори, подаються команди: «Головні убори — ЗНЯТИ», «Головні убори — НАДІТИ». Скинутий головний убір тримають у вільно опущеній лівій руці козирком уперед.

Без зброї або зі зброєю в положенні «за спину» головний убір знімають і надівають правою рукою, а зі зброєю в положенні «на ремінь», «на груди», «біля ноги» — лівою рукою. Якщо головний убір знімають, будучи з карабіном у положенні «на плече», то карабін попередньо беруть до ноги.

3. Рух стройовим і похідним кроком. Відповідь на вітання начальника

Крок буває *стройовий* і *похідний*. Для проходження підрозділів урочистим маршем, для військового вітання під час руху, при підході військовослужбовця до начальника та відході від нього, виході зі строю і поверненні на місце, а також під час занять зі стройової підготовки застосовують стройовий крок.

Рух стройовим кроком починають за командою «Стройовим кроком — РУШ». За попередньою командою корпус треба подати трохи вперед, перенести вагу тіла на праву ногу, зберігаючи стійкість. За виконавчою командою — почати рух із лівої ноги повним кроком, при цьому ногу

підняти вперед носком на висоту 15-20 см від землі, потім поставити твердо на всю ступню і підняти другу ногу. Руки рухаються, починаючи від плеча, біля тіла: вперед — згинаючи руку в лікті так, щоб кисть піднімалася вище пряжки пояса на ширину долоні й на відстань долоні від тіла, а лікоть тримати на рівні кисті руки, назад — до упору в плечовому суглобі, пальці рук напівзігнуті. Під час руху голову та корпус слід тримати прямо, дивитися вперед.

Похідний крок застосовують у всіх інших випадках, за командою «Кроком — РУШ». За попередньою командою корпус подається трохи вперед, вага тіла переноситься більше на праву ногу й зберігається стійкість. За виконавчою командою рух починається з лівої ноги повним кроком, ногу піднімають вільно, не відтягуючи носок, і ставлять на землю, як під час звичайної ходьби, руками здійснюють вільні рухи біля тіла.

Коли під час руху похідним кроком подається команда «СТРУНКО», то переходять на стройовий крок, а за командою «ВІЛЬНО» — на похідний крок.

Повороти під час руху

Повороти під час руху виконують кроком за командами: «Право-РУЧ», «Півоберта право-РУЧ», «Ліво-РУЧ», «Півоберта ліво-РУЧ», «Кругом — РУШ».

Для повороту праворуч і на півоберта праворуч виконавчу команду подають у той момент, коли права нога опускається на землю. За цією командою треба лівою ногою ступити крок, повернутися на носку лівої ноги, одночасно з поворотом витягти праву ногу вперед і рухатися далі в новому напрямі.

Для повороту ліворуч виконавчу команду подають у той момент, коли ліва нога опускається на землю. За цією командою треба правою ногою ступити крок, повернутися на носку правої ноги, одночасно з поворотом витягти ліву ногу вперед і рухатися далі в новому напрямі.

Для повороту кругом виконавчу команду подають у той момент, коли права нога опускається на землю. За цією командою на рахунок «раз» необхідно ступити ще один крок лівою ногою, витягти праву ногу на півкроку вперед і трохи ліворуч, на «два» — різко повернутись у бік лівої руки на носках обох ніг, на «три» — рухатися далі з лівої ноги в новому напрямі. Під час поворотів руки рухаються у такт кроку.

Відповідь на вітання начальників

На вітання начальника або старшого за військовим званням: «Здрастуйте, товариші!» — всі військовослужбовці без винятку відповідають «Бажаємо здоров'я»; якщо начальник або старший прощається, то військовослужбовці відповідають «До побачення», додаючи в кінці відповіді слово «товаришу» і військове звання, наприклад: «Бажаємо здоров'я, товаришу сержант» або «До побачення, товаришу капітан». Якщо командир за порядком служби поздоровляє військовослужбовця або дякує йому, то той відповідає: «Служу Українському народові». Якщо командир поздоровляє

підрозділ, то всі військовослужбовці відповідають протяжним триразовим «Слава», а якщо командир дякує, то відповідають: «Служимо Українському народові».

Для військового вітання на місці поза строєм в головному уборі потрібно піднести праву руку до головного убору так, щоб пальці були разом, долоня пряма, середній палець торкався нижнього краю головного убору (біля козирка), лікоть — на лінії та висоті плеча. Під час повороту голови в бік командира (начальника) положення руки залишається без зміни. Коли командир (начальник) минає військовослужбовця, який вітав його, той повертає голову прямо, руку опускає.

Для військового вітання на місці поза строєм без головного убору за 3-4 кроки до командира (начальника) потрібно повернутись у його бік, виструнчитися й дивитися йому в обличчя, повертаючи голову слідом за ним.

Військове вітання під час руху

Для військового вітання під час руху без головного убору потрібно за 5-6 кроків до командира (начальника) одночасно з опусканням ноги припинити рух руками, повернути голову в його бік і, рухаючись далі, дивитися йому в обличчя. Привітавши командира (начальника), голову повернути прямо і продовжити рух руками.

Для військового вітання під час руху поза строєм в головному уборі потрібно за 5-6 кроків до командира (начальника) опустити ногу на землю, повернути голову і підняти праву руку до головного убору, ліву руку тримати нерухомо біля стегна, проходячи мимо командира (начальника) одночасно опустити ліву ногу і праву руку, голову повернути прямо, якщо військовослужбовцеві потрібно пройти вперед, то вітання він починає з першим кроком обгону командира (начальника), за другим кроком повертає голову прямо, праву руку опускає.

Відповідь на вітання під час руху строєм

На вітання начальника «Здрастуйте, товариші» військовослужбовці відповідають голосно, чітко, злагоджено.

Для злагодженої відповіді під час руху всі військовослужбовці починають відповідати у той момент, коли ставлять ліву ногу на землю, наступне слово — коли ставлять на землю праву ногу, і т. д. Наприклад, на вітання генерал-майора «Здрастуйте, товариші» відповідають у п'ять інтервалів: під ліву ногу «Бажаємо», під праву — «здоров'я», знову під ліву — «товаришу», знову під праву — «генерал-» і під ліву — «-майор».

4. Вихід зі строю. Підхід до начальника. Повернення в стрій

Для виходу зі строю подається команда, наприклад: «Рядовий Коваленко. До мене бігом — РУШ». Почувши своє прізвище, військовослужбовець відповідає «Я», а за командою про вихід (виклик) зі строю відповідає «Слухаюсь», виходить стройовим кроком, ступивши один-

два кроки прямо, на ходу повертається до командира (начальника), найкоротшим шляхом підходить (підбігає), за 5-6 кроків до нього переходить на стройовий крок, за 2-3 кроки зупиняється і доповідає про своє прибуття.

Якщо військовослужбовець вийшов з першої шеренги, то вільне місце займає військовослужбовець, що стояв за ним у другій шерензі. Якщо треба вийти з другої шеренги, то військовослужбовець лівою рукою торкається військовослужбовця з першої шеренги, який стоїть попереду, той ступає крок уперед і, не приставляючи правої ноги вправо, пропускає того, хто має вийти зі строю, а потім стає на своє місце.

Під час виходу зі строю з колони по два, по три, по чотири в бік найближчого флангу військовослужбовець робить попередньо поворот праворуч (ліворуч). Військовослужбовець, який стоїть поруч, ступає крок управо (вліво) і, не приставляючи другої ноги, робить крок назад, пропускає військовослужбовця, який виходить зі строю, а потім повертається на своє місце.

Підходячи до командира (начальника) поза строєм, військовослужбовець за 5-6 кроків до нього переходить на стройовий крок, за 2-3 кроки зупиняється і, приставляючи ногу, підносить праву руку до головного убору й доповідає. Наприклад: «Товаришу лейтенант. Рядовий Коваленко за вашим наказом прибув». Після доповіді опускає руку.

Повернення в стрій

Почувши дозвіл іти, військовослужбовець підносить праву руку до головного убору і відповідає «Слухаюсь», повертається в напрямку руху, з першим кроком опускає руку і, ступивши 3-4 кроки стройовим кроком, далі рухається похідним кроком.

Для повернення військовослужбовця у стрій подають команду. Наприклад: «Рядовий Коваленко, стати до строю» або тільки: «Стати до строю». Військовослужбовець, почувши своє прізвище, повертається до командира (начальника) й відповідає «Я». За командою «Стати до строю» підносить руку до головного убору, відповідає «Слухаюсь», повертається в напрямку руху, з першим кроком опускає руку і стройовим кроком підходить до свого місця в строю. Якщо військовослужбовець — зі зброєю в положенні «за спину», то при відповіді він також підносить руку до головного убору. В інших випадках руку до головного убору не підносять.

Запитання та завдання:

1. Назвіть елементи строю.
2. Розкажіть про обов'язки солдата перед шикуванням і в строю.
3. Як приймається стройове положення?
4. Які основні правила руху стройовим кроком?
5. Які правила виходу зі строю і підходу до начальника?
6. Як здійснюється відхід від начальника і повернення в стрій?

Тема. Військовослужбовці та стосунки між ними. Військова дисципліна

План:

1. Військові статuti.
2. Військовослужбовці та стосунки між ними, знаки розрізнення і форма одягу.
3. Обов'язки військовослужбовців, військова дисципліна, порядок заохочень і стягнень.

1. Військові статuti

Статuti Збройних Сил України — це зведення законів військової служби, на основі яких проходять повсякденне життя, виховання, навчання, бойова діяльність військ; у них роз'яснюється, як воїн має нести військову службу і навчатися військової справи, щоб бути надійним і вмілим захисником Вітчизни.

Статuti Збройних Сил України поділяються на загальновійськові статuti та статuti родів військ.

Загальновійськовими статутами Збройних Сил України є: Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, Стройовий статут Збройних Сил України.

Статут внутрішньої служби Збройних Сил України визначає загальні права та обов'язки військовослужбовців і стосунки між ними, обов'язки основних посадових осіб полку і його підрозділів, правила внутрішнього розпорядку у військовій частині та її підрозділах. Статутом керуються всі військові частини, кораблі, управління, штаби, організації, установи і військові навчальні заклади Збройних Сил України.

Дисциплінарний статут Збройних Сил України визначає сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців щодо її додержання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання й розгляду заяв, пропозицій і скарг. Усі військовослужбовці Збройних Сил України повинні неухильно керуватися вимогами Дисциплінарного статуту. Його положення поширюються і на громадян, звільнених з військової служби у відставку чи запас з правом носіння військової форми одягу, коли вони одягають військову форму.

Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України визначає організацію і порядок несення гарнізонної та вартової служб, права і обов'язки посадових осіб гарнізону та військовослужбовців, які залучаються для несення цих служб. Статут обов'язковий для всіх військових частин, штабів, організацій, установ і військових навчальних закладів Збройних Сил України.

Стройовий статут Збройних Сил України визначає: стройові прийоми і рухи без зброї та зі зброєю; строї і дії підрозділів і військових

частин у пішому порядку і на машинах, порядок виконання військового вітання і проведення стрийового огляду, місце Бойового прапора у строю, порядок його внесення і винесення, обов'язки військовослужбовців перед шиккуванням і в строю та вимоги до їх стрийового навчання. Стрийовий статут обов'язковий для всіх військових частин, управлінь, штабів, організацій, установ і військових навчальних закладів.

2. Військовослужбовці та стосунки між ними, знаки розрізнення і форма одягу

Знаки розрізнення і форми одягу

Кожному військовослужбовцю і військовозобов'язаному присвоюється військове звання відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу».

Встановлено такі військові звання Збройних Сил України: у Сухопутних (материкових) і Повітряних Силах — солдати, сержанти, прапорщики, офіцери, генерали; у Військово-Морських Силах — матроси (солдати), старшини (сержанти), мічмани, офіцери, адмірали (див. кольорову вклейку в кінці підручника).

Знаки розрізнення на форменому одязі військовослужбовців Збройних Сил України відповідають їх персональному званню. Це — погони, нарукавні й нагрудні знаки, знаки на головних уборах і погонах, канти, лампаси. На погонах сержантів і старшин пришиваються нашивки відповідно до військового звання, а на петлицях прикріплюються відповідні емблеми. Обов'язковим атрибутом знаків розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України є тризуб — символ незалежної України.

Форма одягу військовослужбовців України встановлюється наказом міністра оборони.

Начальники та підлегли

За своїм службовим становищем і військовим званням військовослужбовці можуть бути начальниками або підлеглими стосовно інших військовослужбовців.

За військовими званнями начальниками є:

сержанти і старшини — для солдатів і матросів однієї з ними військової частини;

прапорщики і мічмани — для сержантів і старшин, солдатів і матросів однієї з ними військової частини;

молодші офіцери — для сержантів і старшин, солдатів і матросів;
старші офіцери з військовими званнями «підполковник», «капітан 2-го рангу», «майор», «капітан 3-го рангу» — для прапорщиків, мічманів, сержантів, солдатів і матросів;

генерали, адмірали, полковники, капітани 1-го рангу — для молодших офіцерів, прапорщиків і мічманів, сержантів і старшин, солдатів і матросів.

Начальник має право віддавати підлеглому накази і перевіряти їх виконання. Підлеглий зобов'язаний беззастережно виконувати накази начальника і ставитися до нього з повагою, якщо підлеглий вважає, що стосовно нього вчинено неправомірні дії, він повинен виконати наказ, а після цього може подати скаргу.

Начальники — це посадові особи, яким статuti надають певні права і обов'язки щодо підлеглих. Начальники, яким військовослужбовці підлеглі за службою, зокрема і тимчасово, стають прямими начальниками для цих військовослужбовців. Найближчий до підлеглого прямий командир називається безпосереднім начальником.

Військовослужбовці, які за своїм службовим становищем і військовим званням не є відносно інших військовослужбовців начальниками або підлеглими, можуть бути старшими чи молодшими. Старшинство визначає військове звання. Старші за військовим званням мають право вимагати від молодших за званням додержання військової дисципліни, громадського порядку і форми одягу, а також правил поведінки і військового вітання. Молодші за званням повинні беззастережно виконувати всі вимоги старших.

У разі спільного виконання службових обов'язків військовослужбовцями, що не є підлеглими один одному, коли їх службові стосунки не визначені командиром (начальником), старший із них за посадою, а за рівних посад — старший за військовим званням є начальником.

Правила військової ввічливості і поведінки

Стосунки між військовослужбовцями ґрунтуються на взаємній повазі. Усі військовослужбовці під час зустрічі (обгону) вітають один одного, дотримуючись правил, визначених статutom. З питань служби звертаються один до одного на «ви». Начальники і старші, звертаючись із питань служби до підлеглих і молодших, називають їх за військовим званням і прізвищем або тільки за званням, додаючи в останньому випадку перед званням слово «товариш». Наприклад: «Рядовий Коваленко» або «Товаришу рядовий»; «Сержант Шевчук» або «Товаришу сержант»; «Лейтенант Петренко» або «Товаришу лейтенант».

У вільний від служби час військовослужбовці можуть звертатись один до одного на ім'я, а до начальників і старших — на ім'я та по батькові.

Військовослужбовці мають постійно бути зразком високої культури, скромності і витримки, берегти військову честь, захищати свою й поважати чужу гідність, пам'ятати,

що за їхньою поведінкою судять не лише про них, а й про Збройні Сили України в цілому.

Військовослужбовці повинні бути ввічливими у ставленні до цивільного населення, виявляти особливу увагу до літніх осіб, жінок і дітей, поступатися місцем у громадському транспорті, захищати честь і гідність громадян, сприяти дотриманню громадського порядку, надавати допомогу постраждалим під час нещасних випадків, стихійного лиха.

У громадських місцях, у міському транспорті та приміських поїздах військовослужбовець мусить запропонувати начальникові (старшому) своє місце, якщо немає вільних місць.

Коли під час зустрічі немає можливості вільно розминутися з начальником (старшим), підлеглий (молодший) повинен зійти з дороги і, вітаючи, пропустити його. В разі потреби обігнати начальника (старшого) військовослужбовець просить у нього дозволу на це.

Правила військової ввічливості, поведінки і військового вітання обов'язкові також для прапорщиків, мічманів, офіцерів, генералів та адміралів, які перебувають у запасі або у відставці, якщо вони одягнуті у військову форму.

Військова ввічливість — це постійний зразок високої культури, скромності й витримки, це збереження військової честі, це обов'язкове військове вітання як один із видів військового ритуалу. Всі військовослужбовці зобов'язані вітати один одного при зустрічі і при обгоні, в тому числі й рівні за військовим званням. Першими вітаються підлеглі й молодші за військовим званням.

Крім того, військовослужбовці зобов'язані, виконуючи прийоми військового вітання, вшановувати: могилу Невідомого Солдата, братські могили воїнів, які загинули за Україну, бойові прапори військових частин Військово-Морський прапор під час прибуття на військовий корабель і відбуття з нього, похоронні процесії, що супроводжуються військовими.

Коли виконується Державний Гімн України, військовослужбовці приймають положення «струнко» і прикладають руку до головного убору.

Звертаючись один до одного поза строем, а також віддаючи чи вислуховуючи наказ, військовослужбовці мають стати у стройове положення «струнко», піднести руку до головного убору (в разі його наявності) й опустити її. Віддаючи або вислуховуючи рапорт, військовослужбовець опускає руку від головного убору після закінчення рапорту.

Військовослужбовець завжди, за всіх умов звертається до командира згідно з вимогами статуту. Це стосується і таких, наприклад, випадків, коли солдат служить під командою земляка, товариша по цивільній роботі або навіть родича.

Порядок віддання і виконання наказів

Начальники мають право віддавати підлеглим накази і повинні перевіряти їх виконання. Підлеглі повинні виконувати накази начальників (командирів).

Накази віддаються, як правило, в порядку підлеглості. В разі крайньої потреби старший начальник може віддати наказ підлеглому, минаючи його безпосереднього начальника, про що повідомляє безпосереднього начальника підлеглого чи наказує підлеглому особисто доповісти своєму безпосередньому начальникові.

Вислухавши наказ, військовослужбовець відповідає «Слухаюсь» і виконує його. Про виконання наказу військовослужбовець зобов'язаний

доповісти начальникові, який віддав наказ, і своєму безпосередньому начальнику. Наказ має бути сформульований виразно, чітко, щоб не допустити його подвійного тлумачення і не викликати сумнівів у підлеглого щодо його змісту.

Начальник (командир), який віддав наказ, повинен забезпечити його виконання. Він несе відповідальність за наслідки та відповідність наказу чинному законодавству, а також за невжиття заходів щодо його виконання.

Якщо військовослужбовець, виконуючи наказ, одержав від іншого начальника, старшого за службовим становищем, новий наказ, який стає перешкодою для виконання попереднього, він доповідає про це начальникові, який віддав другий наказ, і за його згоди виконує останній. Начальник, який віддав новий наказ, повідомляє про це того начальника, що віддав попередній наказ.

Звернення до начальників і старшин

Військовослужбовці, підлеглі й молодші, звертаючись у службових справах до начальників і старших, називають їх за військовим званням, додаючи перед званням слово «товариш». Наприклад: «Товаришу сержант», «Товаришу капітан».

Коли хочуть звернутися до іншого військовослужбовця в присутності командира (начальника) чи старшого, просять на це дозволу командира (начальника) чи старшого. Наприклад: «Товаришу майор. Дозвольте звернутися до лейтенанта Коваленка».

Зі службових та особистих питань військовослужбовець звертається до свого безпосереднього командира, а в разі необхідності — до вищого начальника.

3. Обов'язки військовослужбовців, військова дисципліна, порядок заохочень і стягнень

Обов'язки рядового і матроса та відповідальність по службі

Рядовий (матрос) у мирний і воєнний час відповідає за точне і вчасне виконання покладених на нього обов'язків і поставлених перед ним завдань, а також за утримання у справному стані своєї зброї, за збереження техніки і виданого йому майна. Він підпорядкований командирові відділення.

Рядовий (матрос) зобов'язаний:

- виявляти повагу до командирів (начальників) і старших;
- шанувати честь і гідність товаришів по службі, дотримуватися правил військової ввічливості, поведінки і привітання;
- зразково виконувати службові обов'язки, сумлінно вивчати військову справу, засвоювати все, чого навчають командири (начальники), бути готовим до виконання завдань, пов'язаних із захистом народу України;
- зберігати державну таємницю;

- точно, ініціативно і сумлінно виконувати накази командирів (начальників);
- повсякденно загартовувати себе, вдосконалювати свою фізичну підготовку;
- досконало володіти зброєю і технікою, тримати її завжди справною, вичищеною, готовою до бою;
- постійно бути за формою та охайно вдягненим, дотримуватися правил особистої та громадської гігієни, охайно носити одяг і взуття, своєчасно й акуратно лагодити його, щоденно чистити та зберігати зброю у визначених місцях, дорожити державним і військовим майном;
- бути хоробрим і дисциплінованим, не допускати негідних вчинків і утримувати від них інших;
- неухильно виконувати правила безпеки під час використання зброї, в роботі з технікою та в інших випадках, а також дотримуватися правил пожежної безпеки;
- під час перебування поза розташуванням військової частини не допускати порушень громадського порядку і негідних вчинків щодо цивільного населення;
- знати посади, військові звання і прізвища своїх прямих начальників до командира з'єднання включно.

Обов'язки військовослужбовців щодо дотримання військової дисципліни. Порядок заохочення і стягнення

Військова дисципліна — це бездоганне і неухильне дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, установлених військовими статутами і відповідними Законами України.

Дотримання військової дисципліни обов'язкове для військовослужбовця в бою і в повсякденному житті, в строю і поза ним, в розташуванні військової частини і поза нею.

Військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця:

- додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги військових статутів, накази командирів;
- бути пильним, зберігати державну та військову таємницю;
- додержуватися визначених військовими статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство;
- виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливим і додержуватися військового етикету;
- поводитися з гідністю і честю, не допускати самому й утримувати інших від негідних вчинків.

Заохочення як форма визнання заслуг є важливим засобом виховання військовослужбовців і зміцнення військової дисципліни.

Щодо рядових (матросів) застосовуються такі заохочення: оголошення подяки; надання додаткової відпустки на термін до 5 діб; дозвіл на одне

додаткове звільнення із розташування військової частини чи з корабля на берег поза чергою у дні та години, встановлені для цього командиром частини; нагородження грамотою, дипломом, цінним подарунком або грошовою премією; повідомлення батькам або колективу за місцем роботи чи навчання військовослужбовця до його призову на службу про зразкове виконання ним військового обов'язку та отримані ним заохочення; нагородження особистою фотокарткою біля розгорнутого Бойового прапора військової частини; нагородження заохочувальними відзнаками міністра оборони України; присвоєння військового звання «старший солдат» («старший матрос»); занесення прізвища до Книги пошани військової частини (корабля); скасування раніше накладеного дисциплінарного стягнення. Для військовослужбовців, які проходять службу за контрактом на посадах рядового, матроського складу передбачено такі заохочення: оголошення подяки; скасування раніше накладеного дисциплінарного стягнення; нагородження грамотою, цінним подарунком або грошовою премією; присвоєння військового звання «старший солдат» («старший матрос»); занесення прізвища військовослужбовця до Книги пошани військової частини (корабля); нагородження заохочувальними відзнаками міністра оборони України.

На рядових (матросів) строкової служби можуть бути накладені такі **стягнення**: зауваження; догана; сувора догана; позбавлення чергового звільнення з розташування військової частини або з корабля на берег; призначення поза чергою в наряд на роботу — до 5 нарядів; позбавлення військового звання «старший солдат» («старший матрос»).

На рядових (матросів), які проходять службу за контрактом, може бути накладено таке стягнення: зауваження; догана; сувора догана; призначення поза чергою в наряд на роботу — до 5 нарядів; арешт з утриманням на гауптвахті до 10 діб; позбавлення військового звання «старший солдат» («старший матрос»); попередження про неповну службову відповідність або звільнення з військової служби за службовою невідповідністю.

Рядові (матроси) за вчинені ними злочини несуть кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Рядовим (матросам) стягнення оголошуються особисто або перед строем. Дисциплінарне стягнення виконується, як правило, негайно і тільки у виняткових випадках його можуть відкласти, при цьому не більш ніж на місяць.

Запитання та завдання:

1. Які є статuti Збройних Сил України? Розкажіть основні положення кожного статуту.
2. Назвіть армійські військові звання Збройних Сил України.
3. Які ви знаєте правила військової ввічливості і поведінки?
4. Який статутний порядок звернення до начальників і старших?
5. Розкажіть про обов'язки рядового (матроса).
6. Що таке військова дисципліна?

7. Які заохочення застосовуються щодо солдатів (матросів)?

8. Які стягнення накладаються на солдатів (матросів)?

Тема. Організація внутрішньої та вартової служби

План:

1. Розпорядок часу і повсякденний порядок. Добовий наряд роти.
2. Призначення і завдання вартової служби. Пост, його обладнання та оснащення.
3. Обов'язки чатового. Способи охорони поста.
4. Дії чатового. Порядок застосування ним зброї.

1. Розпорядок часу і повсякденний порядок. Добовий наряд роти

Для військовослужбовців строкової служби встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. Розподіл часу здійснюється таким чином, щоб забезпечити у військовій частині не лише постійну бойову готовність, а й створити умови для підтримання порядку і військової дисципліни, підвищення культурного рівня військовослужбовців, проведення занять із бойової підготовки, відпочинку і харчування тощо.

Розподіл часу у військовій частині протягом доби і всього тижня здійснюється згідно з **розпорядком дня**, що визначає час виконання основних заходів повсякденної діяльності, навчання і побуту особового складу роти.

Розпорядок дня має передбачити час: для проведення ранкової фізичної зарядки, ранкового огляду, ранкового і вечірнього туалету, навчальних занять і підготовки до них; переодягання (у робочий одяг), чищення одягу і взуття; миття рук перед їжею; харчування; догляду за озброєнням і військовою технікою; гуманітарної, культурноосвітньої та спортивно-масової роботи; слухання радіо і перегляду телепередач; для прийому хворих у медичному пункті; приймання військовослужбовців командуванням з особистих питань; для особистих потреб військовослужбовців, вечірньої прогулянки, перевірки і восьмигодинного сну.

Вихідні, святкові та неробочі дні є днями відпочинку для всього особового складу, крім військовослужбовців, залучених до виконання службових обов'язків. У ці дні підйом здійснюється на годину пізніше, ранкова фізична зарядка не проводиться, час використовується для проведення гуманітарної, культурної, освітньої роботи, спортивних заходів та ігор, написання листів тощо.

Підйом, ранковий огляд і вечірня перевірка. За 10 хвилин до сигналу «Підйом» черговий роти будить заступників командирів взводів, які керують своїми підлеглими після сигналу «Підйом» та проводять ранкову фіззарядку. Після цього здійснюються прибирання приміщення і території, заправка постелі та ранковий туалет.

За командою чергового «Рота, для ранкового огляду — СТАВАЙ» заступники командирів взводів (командири відділень) шикують свої підрозділи у визначеному місці і за командою старшини роти проводять ранковий огляд: перевіряють наявність особового складу, зовнішній вигляд, дотримання правил особистої гігієни, наказують усунути виявлені недоліки і перевіряють виконання цих розпоряджень.

Після вечірньої прогулянки за командою чергового роти «Рота, на вечірню перевірку — СТАВАЙ» заступники командирів взводів шикують свої підрозділи на перевірку. Старшина роти розпочинає вечірню перевірку особового складу за іменним списком. Почувши своє прізвище, солдат відповідає: «Я». За відсутніх відповідає командир відділення. Після перевірки у встановлений час подається сигнал «Відбій».

Навчальні заняття — це основа бойової підготовки і головний зміст повсякденної діяльності військовослужбовців у мирний час. На заняттях та навчаннях має бути весь особовий склад підрозділу (військової частини). Від занять звільняються тільки особи, які перебувають у добовому наряді.

Заняття починають і закінчують за сигналом у час, визначений розпорядком дня. Перед виходом на заняття командири перевіряють, чи присутні всі підлеглі, чи дотримується ними форма одягу, чи правильно припасоване спорядження і чи розряджена зброя.

Після закінчення занять перевіряється розрядження зброї, наявність і комплектність усього озброєння, бойової та іншої техніки, навчально-тренувальних засобів, а також наявність стрілецької зброї та боєприпасів.

Звільнення з розташування військової частини. Військовослужбовець строкової служби, який не має дисциплінарного стягнення «позбавлення чергового звільнення», користується правом звільнення з розташування військової частини. Звільнення проводять за чергою. За дозволом на звільнення військовослужбовець звертається до свого безпосереднього командира (начальника). Наприклад: «Товаришу сержант. Прошу дозволити мені звільнення до 20-ї години».

У визначений час черговий роти вишиковує звільнених за списком і доповідає старшині роти. Старшина роти перевіряє наявність тих, кого звільняють, їхній зовнішній вигляд, інструктує і вручає їм записку про звільнення. Після повернення із звільнення військовослужбовці з'являються до чергового роти й доповідають про повернення, здають йому записку про звільнення, після чого доповідають своєму безпосередньому командирові (начальнику). Наприклад: «Товаришу сержант. Рядовий Тимченко зі звільнення прибув, зауважень не мав (або мав, яке, від кого)».

Призначення, склад і озброєння добового наряду роти

Добовий наряд призначається для підтримання внутрішнього розпорядку, охорони особового складу, озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, приміщень і майна військової частини, контролю за станом справ у підрозділах і своєчасного вжиття заходів щодо запобі-

гання правопорушень, а також для виконання інших обов'язків внутрішньої служби.

Склад добового наряду оголошують наказом по військовій частині. У добовий наряд роти призначають чергового та днювальних роти. Днювальний, який несе службу всередині казарми біля входних дверей, поблизу кімнати зберігання зброї, називається **черговим днювальним**.

Військовослужбовцям, призначеним у добовий наряд, надається певний час для того, щоб підготуватися до несення служби, перевірити, чи знають вони свої обов'язки, відпочити.

Черговий роти носить на лівому рукаві пов'язку або на лівому боці грудей нагрудний знак з відповідним написом. Черговий і днювальні роти мають озброєння — багнети в піхвах. Багнет кріпиться на поясі з лівого боку, на ширину долоні від пряжки. У деяких військових частинах добовий наряд роти може мати автомат (карабін) з двома магазинами.

Черговий роти призначається із сержантів. Він відповідає за підтримання внутрішнього порядку в роті й неухильне виконання розпорядку дня, за збереження зброї, ящиків з боєприпасами, майна роти, особистих речей військовослужбовців і правильне несення служби днювальними.

Обов'язки днювального роти

Днювальний роти призначається з рядового складу. Він відповідає за зберігання зброї, шаф (ящиків) з боєприпасами, майна роти, особистих речей, які є під його охороною. Днювальний роти підпорядковується черговому роти.

Днювальний роти зобов'язаний: не пропускати в приміщення сторонніх осіб; нікуди не виходити з приміщення без дозволу чергового роти; постійно охороняти приміщення для зберігання зброї; вчасно подавати команди згідно з розпорядком дня; не дозволяти виносити з казарми зброю, боєприпаси, майно і речі без дозволу чергового роти; негайно доповідати черговому про всі випадки в роті, про порушення встановлених статутом правил взаємин між військовослужбовцями роти, про помічені порушення вимог пожежної безпеки та вживати заходів щодо їх усунення; не дозволяти військовослужбовцям у холодну пору, особливо вночі, виходити з приміщення роздягненими; стежити за чистотою і порядком у приміщеннях та вимагати від військовослужбовців дотримуватися чистоти і порядку; піднімати особовий склад під час загального підйому, а також уночі в разі тривоги; стежити, щоб військовослужбовці курили, чистили взуття та одяг тільки у визначених для цього приміщеннях (місцях).

Днювальному забороняється сидіти, знімати спорядження, розстібати одяг.

Місце несення служби черговим днювальним роти

Для виконання обов'язків чергового днювального роти обладнується спеціальне місце, в якому мають бути: стенд з документацією чергового роти, телефон, статuti Збройних Сил України, засоби гасіння пожежі. Документація включає: інструкції черговому і

днювальному роти на випадок тривоги та пожежі; розпорядок дня; список військовослужбовців роти, які живуть поза казармою (адреси, телефони); схему майданчика, закріпленого за ротою для прибирання; книги передачі чергувань, видачі зброї і боєприпасів, запису хворих і звільнених; номери телефонів пожежної команди і чергового військової частини.

Дії чергового днявального у випадку тривоги і пожежі. Черговий днявальний піднімає особовий склад при підйомі, у разі тривоги, пожежі та ін. Наприклад: «Рота, підйом! Тривога!» Якщо виникає пожежа, днявальний викликає військову команду протипожежного захисту та рятувальних робіт (штатну пожежну службу) або позаштатну пожежну команду. До прибуття пожежної команди він намагається гасити пожежу всіма наявними засобами, а також дбає про врятування людей, озброєння, інших матеріальних засобів.

Дії чергового днявального і днявальних вільної зміни в різних ситуаціях. Коли до роти заходять начальники (від командира роти і вище) або черговий частини, черговий днявальний подає команду «Струнко!». Якщо в роті з'являються інші офіцери роти, старшини та військовослужбовці іншої роти, днявальний викликає чергового: «Черговий роти, на вихід!»

Днявальні вільної зміни зобов'язані: підтримувати чистоту і порядок у приміщеннях роти; нікуди не виходити без дозволу чергового роти; надавати йому допомогу в наведенні порядку при порушенні встановлених статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями; залишаючись замість чергового роти, виконувати його обов'язки.

. 2. Призначення і завдання вартової служби. Пост, його обладнання та оснащення

Призначення і завдання вартової служби

У житті військових частин і підрозділів, особливо в мирний час, вартова служба відіграє дуже важливу роль.

Несення вартової служби є виконанням бойового завдання. ***Вартою називають озброєний підрозділ, віднаряджений для виконання бойового завдання з метою охорони й оборони військових об'єктів, бойових прапорів та осіб, яких тримають на гауптвахті.***

Забороняється призначати для несення вартової служби військовослужбовців, які не прийняли Військової присяги, не засвоїли програми початкової підготовки, а також тих, хто має дисциплінарне стягнення.

Варти бувають: гарнізонні — для охорони й оборони об'єктів гарнізонного призначення; внутрішні — для охорони й оборони об'єктів військової частини; тимчасові для охорони й оборони військового майна під час завантаження (розвантаження), перевезень, тимчасового складування.

До складу варти входять: начальник варти і вартові, а в разі потреби — також помічник начальника варти, водії транспортних засобів, ще один помічник начальника варти — по службі вартових собак.

Для безпосередньої охорони й оборони об'єктів із складу варти виставляють чатових.

Чатовим називають озброєного вартового, який виконує бойове завдання з охорони й оборони дорученого йому поста.

Рядовий, призначений на варту, повинен твердо вивчити обов'язки чатового, підготувати зброю і спорядження. Призначення солдатів на варту проводиться не пізніше, ніж за добу до заступання в наряд. Як правило, вони призначаються від однієї роти. Список особового складу варти, складений відповідно до табеля постів, оголошується старшиною на вечірній перевірці.

У ніч напередодні заступання в наряд військовослужбовці, призначені на варту, не несуть ніякої іншої служби і не залучаються до роботи. Для підготовки до заступання в наряд особовому складу варти надається не менше 2 год.

Пост, його обладнання та оснащення

Постом називається все доручене для охорони та оборони чатовому, а також місце або ділянка місцевості, на якій він виконує свої обов'язки. Пости встановлюються біля Бойового прапора частини біля складів з боєприпасами, зброєю, спорядженням, біля техніки.

Залежно від тривалості несення служби пости підрозділяються на постійні (добові) і тимчасові (частина доби). Перші — триміні, другі — двозмінні.

На території поста з урахуванням місцевих умов потрібно забезпечити достатній огляд і зону обстрілу (не менше 50 м), тому територію навколо поста звільняють від чагарників, дерева проріджують, нижні гілки обрубують, траву скошують, зайві предмети прибирають.

Для оборони найважливіших об'єктів і приміщення варти поблизу зовнішніх постів викопують та обладнують окопи. В нічний час підходи до поста й об'єкта, що охороняються, освітлюються, при цьому освітлення має бути таким, щоб чатовий весь час перебував у тіні.

Пост обладнується сигналізацією, що забезпечує чатовому можливість не менш ніж з двох пунктів негайно викликати начальника варти, його помічника або розвідного.

На кожному посту є постовий одяг, а також спеціально обладнаний для його зберігання постовий гриб або постова будка, на внутрішньому посту є шафа для куртки. Постовий гриб (постова будка) фарбується під колір об'єкта або навколишньої місцевості. На зовнішньому (а в деяких випадках і на внутрішньому) посту безпосередньо біля об'єкта повинні бути засоби пожежогасіння: вогнегасники, ящики з піском, бочки з водою, відра й інвентар (лопати, сокири, ломи, багор).

3. Обов'язки чатового. Способи охорони поста

Чатовий є особою недоторканною. Недоторканність чатового полягає: в особливій охороні законом його прав; у підпорядкуванні його лише певним особам — начальникові варти, його помічникові та своєму розвідному; в обов'язку всіх осіб неухильно виконувати вимоги чатового, визначені його службою; у наданні йому права застосовувати зброю у випадках, визначених Статутом.

Чатовий зобов'язаний:

- знати й уміти виконувати свої обов'язки, зазначені в Статуті гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України і в таблиці постів;
- охороняти й обороняти свій пост, бути уважним, не випускати з рук зброї й нікому не віддавати її, включаючи осіб, яким він підпорядкований;
- під час виконання завдання на посту тримати зброю зарядженою, завжди готовою до застосування (але патрон у патронник не досилати);
- рухаючись визначеним маршрутом, уважно оглядати підступи до поста й огорожу та доповідати через засоби зв'язку про хід несення служби у визначені табелем постів строки;
- не допускати до поста ближче ніж на відстань, визначену в таблиці постів, нікого, крім начальника варти, його помічника, свого розвідного та осіб, яких вони супроводжують;
- уміти застосовувати засоби пожежогасіння, які є на посту;
- знати маршрути руху транспортних засобів варти і їх розпізнавальні знаки та сигнали;
- почувши сигнал технічних засобів охорони або гавкіт вартового собаки, негайно передати повідомлення до вартового приміщення;
- викликати начальника варти в разі виявлення будь-яких неполадок в огорожі об'єкта (на посту) та в разі будь-якого порушення поблизу свого чи сусіднього поста;
- не залишати самостійно поста, поки не буде змінений або знятий.

Чатовий зобов'язаний відповідати лише на запитання начальника варти, його помічника, свого розвідного та осіб, які прибули з ними тільки для перевірки.

Чатовому на посту забороняється сидіти, спати, курити, розмовляти, їсти, пити, читати, писати, справляти природні потреби, передавати й приймати будь-які предмети, заходити в зону дії технічних засобів охорони, досилати без потреби патрон у патронник.

Положення зброї у чатового на посту

Чатовий на посту повинен тримати зброю із примкнутим багнетом (автомат із складаним прикладом — без багнета, багнет — у піхвах на поясному реміні); вночі — в положенні готовності до стрільби стоячи, вдень — у положенні «на ремінь» або в положенні готовності до стрі-

льби стоячи; на внутрішніх постах і на посту біля Бойового прапора військової частини (корабля) автомати з дерев'яним прикладом — у положенні «на ремінь», зі складаним прикладом — «на груди».

Порядок заряджання та розряджання зброї

Заряджання і розряджання зброї проводиться перед вартовим приміщенням за командою начальника варти і розвідних і під їхнім безпосереднім наглядом. Заряджають і розряджають автомати у спеціально обладнаному місці, яке має кулевловлювач (для схоплювання кулі в разі випадкового пострілу). Зброю заряджають щоразу перед виходом на пости, в дозор, для конвоювання заарештованих, для супроводу осіб, які перевіряють варту.

За командою розвідного «Зброю зарядити» караульний робить крок уперед, знімає автомат з ремня, кладе на підставку, перевідник вогню ставить у положення «АВТ» або «ОД», відводить затворну раму до упору й відпускає її, робить контрольний постріл, ставить перевідник вогню на запобіжник, приєднує магазин, ступає крок назад, бере автомат на ремінь і доповідає: «Автомат заряджено і поставлено на запобіжник».

За командою розвідного «Розряджай» караульний робить крок уперед, знімає автомат з ремня, ставить на підставку, від'єднує магазин і кладе його в сумку, знімає перевідник вогню із запобіжника, відводить затворну раму до упору і відпускає її, робить контрольний постріл, ставить перевідник вогню на запобіжник, ступає крок назад, бере автомат на ремінь і доповідає: «Автомат розряджено і поставлено на запобіжник».

Зміна чатових

Зміна чатових проводиться через 2 години. Коли зміна наближається до чатового на відстань 10-15 кроків, розвідний командує: «Зміна — СТІЙ». Чатовий при наближенні зміни стає обличчям до неї і бере автомат у положення «на ремінь». Розвідний підходить до чатового і командує йому: «СТРУНКО».

За командою розвідного: «Рядовий Гриценко, на пост кроком — РУШ» — чатовий робить крок управо, вартовий підходить до чатового й стає на його місце обличчям у протилежний бік.

За командою розвідного: «Чатовий, здати пост», — чатовий здає пост. При цьому чатовий і вартовий повертають один до одного голови. Суть здавання поста полягає в тому, що чатовий, називаючи номер поста, перелічує вартовому все, що підлягає охороні, згідно з табелем постів, повідомляє, що було помічено поблизу поста під час несення служби.

Після словесної здачі поста вартовий за командою розвідного: «Вартовий, прийняти пост», — зобов'язаний в присутності чатового та розвідного обійти об'єкт, що охороняється, й перевірити справність огорожі, дверей (воріт), вікон і стін сховищ (складів, парків), кількість

машин, літаків, гармат, іншої бойової техніки, а також наявність і стан засобів охорони, зв'язку, пожежогасіння, цілість і справність замків, пломб і печаток.

Закінчивши здачу та приймання поста, чатовий і вартовий, який заступає на пост, стають обличчям у бік, протилежний об'єктові, що охороняється, і по черзі доповідають: «Товаришу сержант, рядовий Коваленко пост номер 5 здав»; «Товаришу сержант, рядовий Гриценко пост номер 5 прийняв». За командою розвідного: «Рядовий Коваленко, з поста кроком — РУШ», — вартовий, якого змінили, залишає пост. З цього моменту вартовий Гриценко стає чатовим і виконує свої обов'язки на посту.

4. Дії чатового. Порядок застосування ним зброї

Якщо на посту виникає пожежа, чатовий негайно передає повідомлення про це до вартового приміщення і, не припиняючи спостереження за об'єктом, який охороняється, намагається погасити вогонь. Якщо пожежа виникає на технічній території об'єкта, який охороняється, або на об'єкті, що має зовнішню та внутрішню огорожі, а також поблизу поста, то чатовий передає повідомлення про це до вартового приміщення і далі несе службу на посту. Під час гасіння пожежі чатовому дозволено тримати зброю в положенні «за спину».

При порушенні порядку поблизу поста чи на сусідньому посту чатовий повинен доповісти по засобах зв'язку начальникові варти про помічені безпорядки або подати встановлений сигнал. Усіх осіб, які наближаються до поста або забороненої зони, чатовий зупиняє вигуком «Стій, назад» або «Стій, обійти справа (зліва)». В разі невиконання цієї вимоги чатовий попереджає порушника вигуком «Стій, стрілятиму!» і негайно викликає начальника варти. Якщо порушник не виконує цієї вимоги, чатовий досилає патрон у патронник і робить попереджувальний постріл угору. Якщо порушник не виконує і цієї вимоги, чатовий застосовує зброю.

Чатовий застосовує зброю без попередження в разі явного нападу на нього або на об'єкт, який він охороняє.

Запитання і завдання:

1. Розкажіть про повсякденний порядок і розподіл часу військовослужбовців строкової служби.
2. Для чого призначається добовий наряд? Який склад добового наряду?
3. Розкажіть про обов'язки днювального роти.
4. Покажіть практично, як черговий днювальний роти виконує свої обов'язки і діє в різних ситуаціях.
5. Які призначення і завдання має вартова служба?
6. Які бувають варти?
7. Що таке пост та яке його обладнання?
8. Які обов'язки чатового?

Тема. Психологічна характеристика військової діяльності

План:

1. Поняття про військову службу та військову діяльність.
2. Психологічна структура військового колективу.
3. Психологічна підготовка до військової діяльності.

1. Поняття про військову службу та військову діяльність

Людина задовольняє свої життєві потреби через активну взаємодію з навколишнім середовищем. Основними видами людської діяльності є праця в її різних виявах і спілкування. Від них походять усі інші види діяльності: гра, навчання, військова служба, спорт. Споконвічною потребою людини, суспільства була потреба жити в мирі, спокої. Вона вимагала пошуку шляхів і засобів, у тому числі й воєнних, які б гарантували безпеку.

Військова служба у Збройних Силах — це дуже важливий вид діяльності, покликаний гарантувати національну безпеку України. За своєю суттю вона є діяльністю військовослужбовців з певними обмеженнями: відсутність звичних умов життя, наявність певного дискомфорту, особлива регламентованість поведінки, звуження кола людей, з якими спілкується юнак, тощо.

Військова діяльність є складовою військової служби. За своїм змістом військова діяльність поділяється на два види: навчально-бойову та бойову.

Бойова діяльність проходить в умовах військової сутички, бою, і її кінцевою метою є перемога над ворогом. **Навчально-бойова діяльність** готує військовослужбовців до можливих бойових дій і відбувається безпосередньо у військових частинах, навчальних військових підрозділах Збройних Сил України. Мета навчально-бойової діяльності — підготовка військових фахівців для різних видів і родів військ.

Завдання предмета «Захист Вітчизни» — підготувати юнаків до виконання вимог навчально-бойової діяльності, допомогти їм успішно адаптуватися до військової служби на початковому етапі.

Навчально-бойова діяльність, у свою чергу, поділяється на такі види: навчальна діяльність (заняття з військової, гуманітарної, спеціальної підготовки), бойова діяльність (бойове чергування, бойові стрільби, несення вартової служби тощо), повсякденна служба (внутрішній наряд, чергування в підрозділі та ін.); військові навчання, маневри, обслуговування бойової техніки, військового обладнання, зброї; різні види самодіяльності (спортивна, технічна, художня) та ін.

Військова діяльність, тобто строкова військова служба, порівняно з іншими видами соціально значущої діяльності характеризується високою динамічністю: швидким темпом, великими фізичними і психічними навантаженнями, раптовими переходами з одного виду діяльності на інший, а також строгою регламентацією, чіткою організацією, суворою дисципліною (на основі вимог військових статутів, наказів), що обумовлено необхідністю підтримання високої боєготовності військ.

Діяльність воїнів проходить в різних умовах: просторових (у полі, за пультом управління бойової машини чи установки, в бліндажі), часових (удень, уночі, в будь-який час), географічних (у горах, в морі, на півдні, на півночі), кліматичних та ін.

Військова діяльність є більш напруженою, екстремальною порівняно з іншими видами діяльності, їй притаманні несподіваність, раптовість, незвичність, здатність руйнувати сформовані до призову стереотипи поведінки, спричиняти негативні психічні стани (тривожність, страх, афект, стрес, депресія). Усе це викликає у юнака суттєві зміни в організмі, а саме: зміни фізіологічні (у вегетативній нервовій системі — в диханні, кровообігу, частоті серцевих скорочень, тиску та ін.); зміни психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті, уяви, зсуви в емоційно-вольовій сфері особистості); зміни функціонального рівня практичної діяльності (результативності, успішності військової служби). Ці зміни певним чином взаємопов'язані і взаємообумовлюють одна одну.

2. Психологічна структура військового колективу

Військова діяльність є колективною діяльністю людей, яким держава довірила найновішу зброю і техніку для забезпечення миру та спокою.

Військовий колектив — це соціальна група, головною метою діяльності якої є військовий захист, оборона держави. Специфічні особливості військового колективу полягають у тому, що, по-перше, його діяльність має високу суспільну значущість, яка забезпечує успішне функціонування інших колективів (трудових, навчальних, сімейних) і суспільства в цілому; по-друге, ця діяльність детально регламентована і вимагає від воїнів чіткості, точності, узгодженості під час виконання наказів, розпоряджень; по-третє, стосунки між військовослужбовцями діляться на чітко обумовлені — службові, або офіційні (регламентуються статутами Збройних Сил України), та неслужбові, або неофіційні, емоційні (виникають між військовослужбовцями самі по собі, на основі симпатій, спільних інтересів, нахилів, а не з волі командирів або начальників).

З моменту поповнення підрозділу молодими воїнами у ньому починається диференціація, тобто поділ колективу, внаслідок якого кожний юнак залежно від своїх здібностей, моральних якостей, рис характеру займає певне місце в структурі колективу, отримує в ньому певну соціальну роль. Критерії такого поділу різні. Проте в більшості військових колективів найчастіше це — фізичні дані (сила, спритність, витривалість), моральні якості (товариськість, чесність, надійність), вольові риси (сміливість, рішучість), вміння спілкуватися, знаходити спільну мову з іншими. На основі цього встановлюються емоційні (неофіційні) стосунки в колективі. Найвищу сходинку соціального статусу у військовому підрозділі займає неофіційний лідер, найнижчу — той, кого не визнає, не сприймає колектив: хто слабо підготовлений до військової служби, погано розвинений фізично, не засвоїв основ допризовної підготовки, має хворобливу уяву, не вміє спілкуватися з товаришами, у кого занижена самооцінка своїх можливостей.

Й офіційні, й неофіційні стосунки воїнів у військовому колективі існують не відокремлено, а паралельно, одночасно і певним чином впливають одні на інших.

У колективі воїнів одного призову утворюються дещо менші за кількісним складом неофіційні групи (мікро-групи). Спочатку вони складаються за принципом земляцтва і підтримуються розмовами про своє село (місто), місцеві події, спільних знайомих. Пізніше приводом до організації та реорганізації груп стають спільні інтереси, нахили та уподобання юнаків.

Серед воїнів одного призову стосунки здебільшого складаються безконфліктно, спокійно, на основі статутних вимог. Значно складнішими є взаємини між воїнами різних періодів служби. Якраз між ними і виникають так звані нестатутні стосунки — горезвісна «дідівщина». Вони характеризуються тим, що окремі воїни старших призовів («діди») виявляють у ставленні до молодших зневагу, зарозумілість, грубість, навіть жорстокість, трапляються випадки фізичного знущання, утисків, приниження гідності. Причин, що призводять до цього, є декілька. У першу чергу це негативні традиції, що склалися в тому чи іншому військовому колективі, де через байдужість, безвідповідальність окремих командирів створюється ситуація, коли за кожним періодом служби закріплюється певний — неофіційний — соціальний статус: молодших і старших. Об'єктами переслідувань у старших воїнів стають воїни першого періоду служби, фізично й психологічно не готові до військової служби. І хоч більшість воїнів старших призовів сприймають факти нестатутних стосунків негативно, але через традиції, що склалися у колективі, змушені виконувати «роль», що їм відводиться. Нестатутні стосунки, крім того, є наслідком прояву вікових особливостей юнаків — бажання «старших» показати свою перевагу в знаннях, вміннях, а також прагнення компенсувати моральні та фізичні збитки, що їх вони зазнавали у перший період своєї служби. Частина фактів нестатутних стосунків у військовому колективі зумовлюється низькими моральними якостями окремих юнаків, їх навичками протиправної поведінки до призову в Збройні Сили. Іноді провокують воїнів старших періодів служби на нестатутні стосунки й самі новобранці: ті, у яких висока самооцінка не збігається з їхніми уміннями і знаннями, й ті, хто не прислуховується до порад старших, ігнорує їхній досвід у військовій справі. Слід визнати, що іноді нестатутним стосункам не надається належна оцінка командирами, активом.

3. Психологічна підготовка до військової діяльності

Підготовка до захисту Вітчизни — це складна, тривала, цілеспрямована діяльність суспільства (сім'ї, школи, громадських організацій), результатом якої має стати готовність юнака до строкової військової служби.

Залежно від змісту та мети у підготовці до служби в армії розрізняють такі її види: фізіологічна підготовка — формування готовності всіх фізіологічних систем організму юнака (дихання, кровообігу, травлення) до витримування великих і складних навантажень, суворих вимог військової діяльності; фізична підготовка — розвиток необхідних воїну фізичних

якостей (сили, витривалості, спритності, рухливості та ін.); початкова військова підготовка, яка проводиться на заняттях з предмета «Захист Вітчизни» і формує у юнаків початкові військові знання, практичні навички та вміння; психологічна підготовка.

Усі ці види підготовки взаємопов'язані і в сукупності формують готовність особистості до служби в армії.

Щоб краще зрозуміти суть психологічної підготовки, згадаймо значення понять «психологія» і «психіка». З давньогрецької «псюхе» — душа, «логос» — наука, вчення; отже, **психологія** — це наука про душу, про психіку людини. В поняття «психіка» вчені вкладають всю сукупність психічних явищ, які є результатом відображення в мозку людини, в її нервовій системі навколишнього світу та анатомо-фізіологічного стану власного організму. Психіка — це психічні процеси (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, почуття, увага, воля) і психічні стани людини (настрої, емоції, стрес, депресія, афекти).

Психіка людини також характеризується такими складними властивостями особистості, як спрямованість, характер, здібності, темперамент. Вони формуються як на основі біологічно заданої програми («від природи»), так і в процесі соціального впливу, розвитку людини. Отже, **психіка** — це внутрішній світ людини, що формується внаслідок взаємодії з навколишнім середовищем (предметами, явищами, процесами), з іншими людьми.

Сприймання, мислення, запам'ятовування виникають у нас тоді, коли до цього спонукають певні життєві потреби, ситуації, які в нашому внутрішньому світі певним чином відображаються, залишають слід. Це відображення у кожної людини має свої особливості, відмінності, тобто носить індивідуальний характер. Наприклад, кожний сприймає, осмислює, запам'ятовує, відтворює один і той самий матеріал уроку по-різному.

Індивід — це конкретна людина з притаманними тільки їй особливостями (фізіологічними, фізичними, психічними), що відрізняють її від інших людей. Людина з'являється на світ як окремий індивід, зі своїми фізіологічними можливостями, задатками, а особистістю стає тільки в суспільстві, в процесі діяльності, навчання, виховання. Підростаючи, дитина зазнає не тільки анатомофізіологічного, фізичного розвитку, а й психічного. Під впливом суспільства, старших у неї відбувається поступовий психічний розвиток: психічних пізнавальних процесів, інтелекту (мислення, пам'яті, уяви), вищих людських почуттів (відповідальності, обов'язку, патріотизму, прагнення до знань та ін.), вольових якостей (організованості, самостійності, рішучості, сміливості), здібностей, характеру — всього того, що становить **свідомість** людини, яка є неодмінним атрибутом особистості.

Психічний розвиток людини має свої особливості в різному віці. З хлопчика формується підліток, з підлітка — юнак, з юнака — чоловік, воїн, захисник держави.

Розглянемо особливості психічного розвитку особистості в юнацькому віці, тобто в період із 15 до 25 років. Часом старшокласники свою поведінку, думки, почуття вважають винятковими або розглядають як

порушення. Знати особливості свого віку, зрозуміти себе — означає зробити перший крок до самовдосконалення своєї особистості.

Старший шкільний, або юнацький, вік можна умовно поділити на ранню та пізню юність.

Рання юність — найвідповідальніший період у житті людини. Саме в цей період вона стоїть на порозі самостійного життя, перед проблемою самовизначення в ньому («Ким бути?», «Як жити?»). Така соціальна ситуація впливає на ставлення юнака до навчальних предметів, на позицію у спілкуванні. У більшості юнаків існують серйозні погляди на вибір майбутньої професії. Найчастіше свій майбутній життєвий шлях вони прагнуть визначити без втручання і тиску дорослих, намагаючись самостійно оцінити різні види людської діяльності. Така оцінка формується під впливом багатьох чинників.

Як же сучасні юнаки сприймають строкову військову службу? Деякі учні розглядають її неадекватно, мов якусь перешкоду, що відволікає їх від здійснення професійного вибору, досягнення життєвої мети. Тому слід усвідомлювати, що військова служба — це не тільки конституційний обов'язок громадянина України, а й важливий і незамінний процес подальшого розвитку та становлення особистості, формування суто чоловічих рис характеру, загартування тіла і духу, засвоєння необхідних для майбутнього життя навичок і вмінь, набуття соціального досвіду.

Старшокласники — майже дорослі люди, однак за своїм соціальним і матеріальним становищем вони ще залежать від батьків та вчителів. Дорослі ж здебільшого ставляться до юнаків як до дітей. Це призводить до виникнення суперечностей, непорозумінь, конфліктів. Найчастіше такі стосунки складаються між батьком і сином. А серед ровесників юнак відчуває себе дорослою людиною. Контакти, дружба з ровесниками у юнаків, на відміну від дорослих, більш глибокі, стійкі, значущі. Саме у цьому віці можуть виявлятися односторонність у судженнях, нетерпимість, категоричність, необґрунтоване заперечення поглядів інших людей. Деякі юнаки критикують усіх і все; судження про інших людей висловлюють у гострій, безапеляційній формі; з найменшого приводу (а то й без нього) конфліктують з дорослими та ровесниками.

Для старшокласників типовими є часті зміни настроїв, високе емоційне напруження, невміння володіти собою. У цьому віці досить часто (частіше, ніж у молодших учнів) спостерігається стан тривоги, занепокоєння. Ця тривожність спричиняється як тим, що у юнака важко складаються взаємини з іншими людьми — у школі, сім'ї, на «вулиці», так і неправильними його уявленнями про своє майбутнє, про свою готовність до життя, дострокової військової служби, про проблеми, що існують в армії, у суспільстві в цілому.

Багатьом юнакам притаманні такі негативні риси характеру, як індивідуалізм, вузький практицизм, так звана «діловитість», що певною мірою пояснюється прагненням до самостійності, бажанням зайняти «позицію» дорослої людини. Це виявляється у зневажливому ставленні до інших, демонстрації своїх «умінь». Юнаком оволодівають полярні почуття,

суперечливі бажання, його поведінка непослідовна. Все це є свідченням активного розвитку особистості, складності процесу переходу від дитинства до зрілості. Труднощі становлення у цьому віці зумовлені як соціально-психологічними, так і фізіологічними чинниками, пов'язаними зі змінами функцій внутрішніх органів і перебудовою організму.

Зростає увага юнаків до своєї особистості, потреба пізнати себе, оцінити свій внутрішній світ, думки, поведінку. Юнак мовби переносить на себе образ якоїсь людини (літературного персонажа, кіногероя), порівнюючи себе з ним, усвідомлюючи свою подібність до нього, і робить висновки щодо якостей своєї особистості, необхідності самовдосконалення.

Інтенсивність самопізнання в різних людей залежить як від соціальних умов виховання і навчання, так і від індивідуально-типологічних особливостей (властивостей нервової системи, темпераменту та ін.). У старшокласників інтенсивно розвиваються самосвідомість, самоаналіз, самооцінка.

Юнаки здатні правильно оцінити і свою готовність до служби в армії, зіставляючи свої вміння, знання, здібності з вимогами військової діяльності. На цей процес суттєво впливає рівень самоповаги. Впевнений у своїх моральних і фізичних силах юнак не боїться військової служби. У того, хто відчуває постійне невдоволення собою, життям, має сумніви щодо своїх можливостей, виникають страх, тривожність перед службою в армії. Ці юнаки і в умовах військової служби хворобливо реагують на критику, жарти, ізолюються від колективу, залишаються поза ним, не мають друзів. Але є і такі юнаки, які, навпаки, виявляють безпідставну самовпевненість щодо своєї готовності до військової служби; їх негативно сприймають у військовому колективі. Тому необхідно навчитися правильно оцінювати свою особистість, свою готовність до життя, до служби в армії і приділити значну увагу самовдосконаленню.

Готовність до служби в армії полягає у здатності успішно виконувати всі її вимоги на початковому етапі. Чим вища готовність юнака, тим менше часу витрачається на адаптацію його до умов військової діяльності і тим менших зусиль від самого воїна і його командирів вимагатиме цей процес.

Психологічна готовність до військової служби — це складна властивість особистості, рівень сформованості якої визначається ступенем розвитку всіх сфер людської психіки: мотиваційної, пізнавальної, емоційно-чуттєвої, вольової.

Щоб сформувані психологічну готовність до військової служби, потрібно розвинути у себе такі три взаємопов'язані компоненти: соціально-психологічну готовність» загальну військово-професійну готовність, емоційно-во-льову готовність.

Соціально-психологічна готовність до військової служби характеризується рівнем сформованості у юнака бажання служити в армії, інтересу до військової діяльності, ідеалів військової людини, почуття обов'язку, відповідальності перед суспільством, патріотизму, розуміння

соціальної значимості та необхідності військової служби, потрібних воїну моральних якостей.

Загальна військово-професійна готовність до військової служби визначається рівнем розвитку знань, навичок і вмінь, що необхідні молодому воїнові (із статутів Збройних Сил України, з їх історії, з вогневої, стройової, тактичної, фізичної, медико-санітарної підготовки, з військової топографії та ін.). Початковий військовий курс юнаки проходять на заняттях з предмета «Захист Вітчизни», здобувають також відповідні знання у процесі вивчення інших шкільних предметів. Для успішного входження у військову службу та освоєння військової спеціальності в навчальних підрозділах юнак має володіти достатнім рівнем розвитку психічних пізнавальних процесів: сприймання, мислення, пам'яті, уяви. Рівень знань, навичок у людини тим вищий, чим краще функціонують у неї психічні пізнавальні процеси. А досягти вищого розвитку певних психічних процесів (мислення, уяви) можна лише на основі наявних знань та вмінь. Набуті до призову в армію знання, навички, вміння потім впливатимуть на результативність військової діяльності, на рівень її усвідомлення.

Військова діяльність характеризується особливою екстремальністю, напруженістю порівняно з діяльністю юнаків у допризовний період (навчанням, заняттями спортом та ін.) і вимагає великого напруження фізичних і психічних сил, вміння регулювати свою поведінку, психічні процеси.

Тому важливою складовою готовності до армії є **емоційно-вольова готовність до військової служби**. Вона характеризується здатністю особистості регулювати свої емоційні стани (тривожність, страх, невдоволення, обурення, радість), витримувати складні умови, обмеження, труднощі армійського життя. Чим краще у юнака сформовані вольові якості, чим глибше усвідомлення суспільного значення військової служби, тим вищий у нього рівень емоційно-вольової готовності до неї.

Усі компоненти психологічної готовності до служби у Збройних Силах України взаємообумовлені. Якщо у старшокласника є інтерес до служби в армії, високий рівень усвідомлення необхідності такої служби (соціально-психологічна готовність), то він докладатиме всіх зусиль, щоб краще підготуватися, загартуватися фізично (військово-професійна готовність), сформувати у себе необхідні воїну вольові якості, а висока емоційно-вольова готовність сприятиме швидшому і якісному засвоєнню знань, умінь, навичок, потрібних майбутньому воїну.

Психологічна, тобто внутрішня, готовність до діяльності обумовлює її зовнішню ефективність. Чим вищою буде психологічна готовність юнака до військової служби, тим успішніше вона проходитиме.

Запитання і завдання:

1. Чому військова служба має велике соціальне значення?
2. Чим відрізняється військова служба від інших видів діяльності?
3. Які специфічні соціально-психологічні особливості військового

колективу?

4. Що таке нестатутні стосунки?
5. Які причини нестатутних стосунків?
6. Охарактеризуйте психологічні особливості юнацького віку.
7. Назвіть основні складові (компоненти) психологічної готовності до служби в армії.

Тема. Стрілецька зброя та поводження з нею

План

1. Мета та завдання вогневої підготовки.
2. Призначення, бойові властивості та загальна будова автомата Калашникова.
3. Пневматична гвинтівка.

1. Мета та завдання вогневої підготовки

Влучний і дієвий вогонь під час бою в поєднанні з майстерним маневром є однією з основних умов успішного виконання підрозділами бойових завдань. Дієвість вогню залежить від уміння воїнів зразково володіти зброєю і застосовувати її під час бою. Для цього необхідно знати матеріальну частину зброї, тримати її в постійній бойовій готовності і вести з неї влучну стрільбу. Відомості про будову стрілецької зброї і володіння нею, догляд і її зберігання, а також прийоми і правила стрільби є в спеціальних настановах із стрілецької справи, окремо з кожного виду стрілецької зброї. Основні дані з балістики і теорії стрільби викладено у посібнику «Основи і правила стрільби зі стрілецької зброї».

Вогнева підготовка проводиться в нерозривному зв'язку з тактичною підготовкою і вдосконалюється на тактичних заняттях і навчаннях з бойової стрільби.

Юнаки повинні знати: призначення, бойові якості та загальну будову автомата Калашникова і ручних осколкових гранат; правила ведення вогню по цілях нерухомих і цілях, що з'являються.

Юнаки повинні вміти: чистити і змащувати автомат, готувати його до стрільби; виконувати прийоми і правила стрільби з автомата; вимірювати відстань до цілей за допомогою кутових величин і елементів зброї.

Юнаки повинні виконувати: вправи стрільб з малокаліберної гвинтівки, метання ручних осколкових гранат, початкову вправу стрільби з автомата та встановлені програмою нормативи.

За час навчання юнаки мають виховати в собі почуття гордості за вітчизняну зброю, впевненість у її надійності, усвідомити необхідність майстерного володіння зброєю.

2. Призначення, бойові властивості та загальна будова автомата Калашникова

Автомат Калашникова є основним видом автоматичної стрілецької зброї. Створив його російський конструктор М. Т. Калашников. Автомат

набув широкого визнання. Він простий за конструкцією і має високі бойові та експлуатаційні якості. На основі цього автомата створені й прийняті на озброєння армії ручний кулемет Калашникова (РКК) та інші зразки стрілецької зброї з ефективними бойовими властивостями.

Автомат Калашникова калібру 7,62 мм або 5,45 мм є індивідуальною зброєю і призначений для знищення живої сили й ураження вогневих засобів противника. Для ураження противника у рукопашному бою до автомата прикріплюється багнет-ніж. З автомата ведеться автоматичний або одиничний вогонь. Автоматичний вогонь є основним: він ведеться короткими (до 5 пострілів) і довгими (до 10 пострілів) чергами або безперервно.

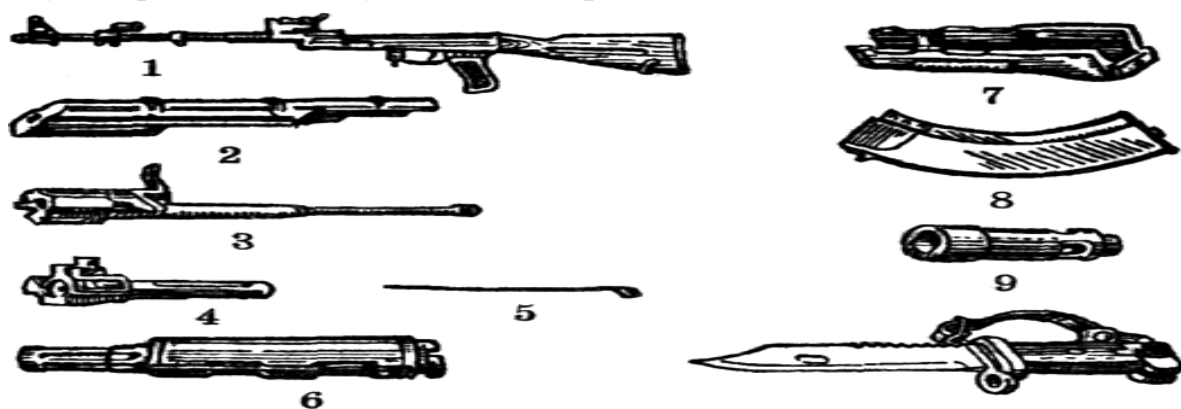
Автомат складається з таких десяти основних частин (мал. 1): ствол із ствольною коробкою, прицільним пристроєм, прикладом і пістолетною рукояткою; кришка ствольної коробки; затворна рама з газовим поршнем; затвор; поворотний механізм; газова трубка зі ствольною накладкою; ударно-спусковий механізм; цівка; магазин; компенсатор (в АКМ) або дуловий гальмо-компенсатор (в АК-74). У комплект автомата входять: приладдя, ремінь, багнет-ніж, шомпол і сумка для магазинів.

Автоматична дія автомата ґрунтується на використанні порохових газів, що відводяться від каналу ствола до газового поршня затворної рами.

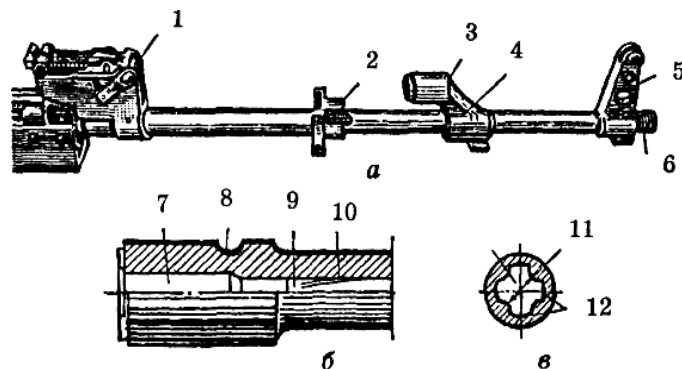
Призначення і будова основних частин і механізмів автомата

Ствол (мал. 2) служить для спрямування польоту кулі. В середині ствол має канал з чотирма нарізами, які йдуть зліва вгору направо. Нарізи необхідні для надання кулі обертового руху. Проміжки між нарізами називаються *полями*. Відстань між двома протилежними полями (по діаметру) називається *калібром каналу ствола*, в автоматів він дорівнює 7,62 мм і 5,45 мм. У казенній частині канал гладенький і зроблений за формою гільзи; ця частина каналу містить патрон і називається *патронником*.

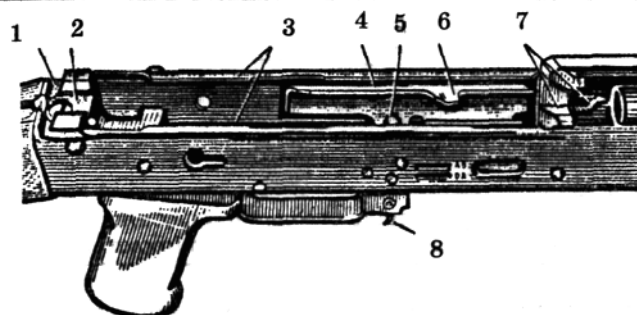
Ствольна коробка (мал. 3) з'єднує частини і механізми автомата, забезпечує закривання каналу ствола затвором і

Мал. 1. Конструкція автомата: 1 - ствол; 2 - кришка ствольної коробки; 3 - затворна рама; 4 - затвор; 5 - поворотний механізм; 6 - газова трубка зі ствольною накладкою; 7 - цівка; 8 - магазин; 9 - дуловий гальмо-компенсатор; 10 - багнет-ніж

Мал. 2. Ствол: а - загальний вигляд; б - казенна частина в розрізі; в - переріз ствола; 1 - колодка прицілу, 2 - з'єднувальна муфта; 3 - газова камера; 4 - газовідвідний отвір; 5 - основа мушки; 6 - різьба; 7 - патронник; 8 - виїмка для шпильки ствола; 9 - кульовий вхід; 10 - нарізна частина; 11 - поле; 12 - нарізи

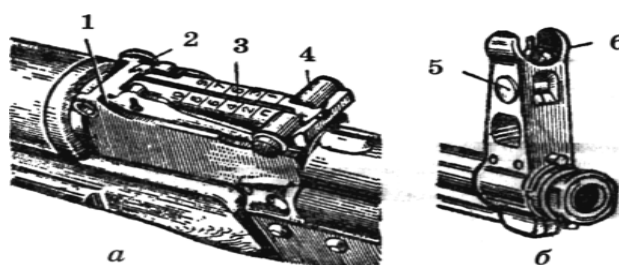

Мал. 3. Ствольна коробка: 1 - поперечний паз; 2 - повздовжній паз; 3 - відгини; 4 - напрямний виступ; 5 - перемичка; 6 - відбивний виступ; 7 - вирізи; 8 - засувка магазину

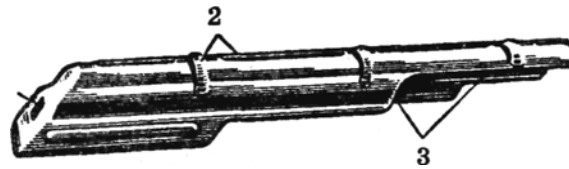
запирання затвора. У ствольній коробці розташований ударно-спусковий механізм. Коробка закривається кришкою.

Прицільний пристрій (мал. 4) необхідний для наведення автомата при стрільбі по цілях на різні відстані. Мушка загвинчена в полозок, який кріпиться в основі мушки.

Кришка ствольної коробки (мал. 5) потрібна для запобігання забрудненню частин і механізмів, розміщених у ствольній коробці. З правого боку вона має ступінчастий виріз для проходження відстріляних гільз назовні і для руху рукоятки затворної рами, а позаду — отвір для

Мал. 4. Прицільний пристрій: а - приціл; б - основа мушки; 1 - колодка прицілу; 2 - пластинчаста пружина; 3 - прицільна планка; 4 - хомут; 5 - полозок із мушкою; 6 - запобіжник мушки

Мал. 5. Кришка ствольної коробки: 1 - отвір; 2 - ребра жорсткості; 3 - ступінчасті вирізи

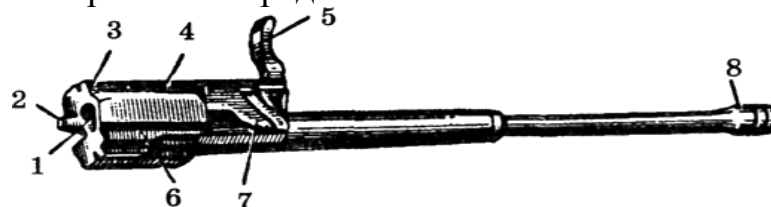
виступу прямого стержня поворотного механізму. Кришка утримується на ствольній коробці за допомогою напівкруглого вирізу на колодці прицілу, поперечного паза ствольної коробки і виступу прямого стержня поворотного механізму.

Приклад і пістолетна рукоятка забезпечують зручність дії автомата при стрільбі. Приклад має антабку для ремня, гніздо для пенала з приладдям і затильник із кришкою над гніздом. У гнізді приклада закріплено пружину для виштовхування пенала.

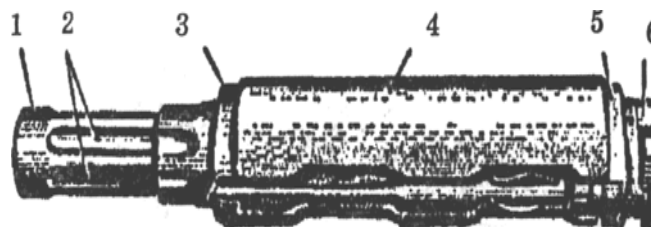
Затворна рама з газовим поршнем (мал. 6) служить для приведення в дію затвора та ударно-спускового механізму.

Затвор служить для досилання патрона у патронник, закривання каналу ствола, розбивання капсуля і викидання з патронника гільзи патрона.

Поворотний механізм необхідний для того, щоб повернути затворну раму із затвором в попереднє положення.

Мал. 6. Затворна рама з газовим поршнем: 1 - канал для затвора; 2 - запобіжний виступ; 3 - виступ для опускання важеля автоспуску; 4 - паз для відгину ствольної коробки; 5 - рукоятка; 6 - паз для відбивного виступу; 7 - фігурний виріз; 8 - газовий поршень

Мал. 7. Газова трубка із ствольною накладкою: 1 - газова трубка; 2 - напрямні ребра для газового поршня; 3 - передня з'єднувальна муфта; 4 - ствольна накладка; 5 - задня з'єднувальна муфта; 6 - виступ

Газова трубка із ствольною накладкою (мал.7) призначена для спрямування газового поршня і для захисту рук від опіків при стрільбі.

Ударно-спусковий механізм призначений для спуску курка з бойового зводу або із зводу автоспуску, нанесення удару по ударнику, забезпечення ведення автоматичного чи одиничного вогню, припинення стрільби, для запобігання пострілів при незапертому затворі і для постановки автомата на запобіжник.

Цівка служить для зручності дії з автоматом і захисту рук від опіків.

Магазин призначений для розміщення патронів і подачі їх у ствольну коробку.

Багнет-ніж прикріплюється до автомата перед атакою і призначений для ураження противника в рукопашному бою, а також використовується як ніж, пилка (для розпилювання металу) і ножиці (для різання дроту).

Піхви складаються з підвіски з карабінчиками, пластмасового корпусу, упору, виступу осі.

Розбирання і складання автомата

Неповне розбирання автомата виконується так:

Відокремити магазин. Утримуючи автомат лівою рукою за шийку приклада чи цівку, правою рукою охопити магазин, великим пальцем натиснути на засувку, подати нижню частину магазину вперед і відокремити його. Після цього перевірити, чи не залишився патрон у патроннику, для чого перевести перевідник до низу, відвести рукоятку затворної рами назад, оглянути патронник, відпустити рукоятку затворної рами і спустити курок з бойового зводу.

Вийняти пенал з приладдям. При тиснути пальцем правої руки кришку гнізда приклада так, щоб пенал під дією пружини вийшов з гнізда; розкрити пенал і вийняти з нього протирку, йоржик, викрутку, вибивач і шпильку. Якщо автомат зі складеним прикладом, то пенал — у кишені сумки для магазинів.

Відокремити шомпол. Відтягнути кінець шомпола так, щоб його головка вийшла з-під упора на основі мушки, і витягти шомпол догори.

Відокремити дуловий гальмо-компенсатор.

Відокремити кришку ствольної коробки. Лівою рукою охопити шийку приклада, великим пальцем цієї ж руки натиснути на виступ прямого стержня поворотного механізму; правою рукою підняти вгору задню частину кришки ствольної коробки і відокремити кришку.

Відокремити поворотний механізм. Утримуючи автомат лівою рукою за шийку приклада, великим пальцем цієї ж руки натиснути на виступ прямого стержня поворотного механізму до виходу його п'ятки з повздовжнього паза ствольної коробки, підняти задній кінець прямого стержня і вийняти поворотний механізм з каналу затворної рами.

Відокремити затворну раму із затвором. Продовжуючи утримувати автомат лівою рукою, правою відвести раму назад до упора, підняти її разом із затвором і відокремити від ствольної коробки.

Відокремити затвор від затворної рами. Взяти затворну раму в ліву руку затвором догори, правою рукою відвести затвор назад, прокрутити

його так, щоб головний виступ затвора вийшов з фігурного вирізу затворної рамки, і висунути затвор уперед.

Відокремити газову трубку зі ствольною накладкою. Утримаючи автомат лівою рукою, правою надіти пинал для приладдя прямокутним отвором на виступ замикача газової трубки, повернути замикач від себе до вертикального положення і зняти газову трубку газової комори.

Складання автомата здійснюється в зворотній послідовності. Під час складання необхідно звіряти номер частин і механізмів автомата.

Підготовка автомата до стрільби

Підготовка автомата до стрільби проводиться для забезпечення його безвідмовної роботи. Для підготовки автомата необхідно: провести чищення, оглянути автомат у розібраному вигляді і змастити його; оглянути автомат у зібраному вигляді; оглянути магазин; безпосередньо перед стрільбою протерти насухо канал ствола, нарізну частину і патронник. Якщо автомат тривалий час був на морозі, то перед його заряджанням необхідно кілька разів уручну енергійно відтягнути назад і просунути вперед затворну раму при від'єднаному магазині.

Під час огляду перевіряється: чи є всі частини автомата; чи справні приціл і мушка; чи немає на зовнішніх частинах іржі, бруду, вм'ятин, подряпин, забоїн, інших ушкоджень, що можуть призвести до порушення нормальної роботи механізмів автомата; чи немає на дерев'яних частинах тріщин, відколів і побитостей; чи надійно закріплено шомпол. Крім того, перевіряється стан змащення частин автомата, які видно без розбирання; наявність ремня, магазинів, сумки для них, справність багнета-ножа.

Підготовка бойових патронів проводиться перед стрільбою. При цьому перевіряється, чи немає в гільзах іржі та погнутостей, чи не хитається в дульці гільзи куля, чи немає на капсулі зеленого нашарування і чи не виступає капсуль вище поверхні гільзи, чи немає серед бойових патронів навчальних. Якщо патрони забруднилися, вкрилися невеликим зеленим нальотом чи іржею, їх треба витерти чисто ганчіркою. Патрони на стрільбищі і в тирі потрібно зберігати в сухому місці, прикривши від сонячних променів.

Заходи безпеки при користуванні автоматом

При користуванні автоматом необхідно суворо дотримуватися заходів безпеки. Перед початком занять перевірити, чи він не заряджений. Під час огляду автомата, спорядження і розрядження магазину потрібно бути обережним, дотримуватися послідовності дій. Перед спуском курка автомат тримати під кутом. Категорично заборонено направляти автомат на людей, незалежно від того, заряджений він чи ні. Після занять автомат ставиться на запобіжник. При спорядженні магазину навчальними патронами не допускати ударів по капсулю патрона. Забороняється використовувати патрони з осічкою в навчальних цілях.

3. Пневматична гвинтівка

Пневматична гвинтівка Іжевського збройового заводу ІЖ-38, калібру 4,5 мм, призначена для початкового навчання стрільби в масових тирах (мал. 8 і табл. 1).

Загальна будова пневматичної гвинтівки (мал. 13). **Ствол** служить для спрямування польоту кулі. **Прицільна планка і мушка** — для спрямування гвинтівки в ціль і надання їй потрібного кута прицілювання.

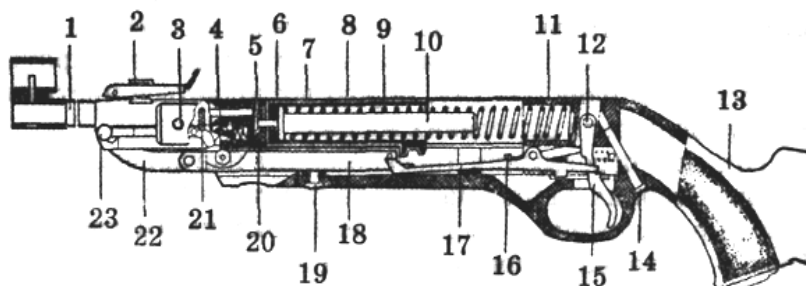
Вісь **ствола** з'єднує ствол зі ствольною коробкою. **Ствольна коробка** призначена для розміщення поршня зі

Мал. 8. Пневматична гвинтівка ІЖ-38

Таблиця 1. Характеристики ІЖ-38

Калібр ствола, мм	4,5
Довжина гвинтівки, мм	1040
Довжина ствола, мм	450
Довжина прицільної лінії, мм	425
Прицільна дальність, м	10
Найбільша дальність польоту кулі, м	25
Початкова швидкість польоту кулі, м/с	230
Швидкострільність, пострілів/хв	10
Маса, кг	2,8

Мал. 9. Пневматична гвинтівка ІЖ-38:

1 - ствол; 2 - прицільний пристрій; 3 - вісь ствола; 4 - опорне коліщатко; 5 - шайба гвинта поршня; 6 - гвинт поршня; 7 - ствольна коробка; 8 - поршень; 9 - бойова пружина; 10 - шток; 11 - колодка спускового механізму; 12 - вісь спускового гачка; 13 - ложе; 14 - задній гвинт ложа; 15 - спусковий гачок; 16 - шептало; 17 - важіль блокування; 18 - важіль зводу; 19 - передній гвинт ложа; 20 - манжета; 21 - пружина важеля відкривання; 22 - шарнір; 23 - зібраний важіль відкривання штоком, бойової пружини і спускового механізму.

Поршень служить для створення сили, яка виштовхує кулю, а **бойова пружина** надає поступального руху поршню. **Шептало** утримує поршень на зводі і вивільняє його після натискання спускового гачка. **Важіль зводу** відводить поршень у крайнє положення і стискає пружину. **Спусковим механізмом** здійснюється спуск *курка* з бойового зводу. **Ложе**, приєднане двома гвинтами до ствольної коробки, служить для зручності при стрільбі.

Основи стрільби з пневматичної гвинтівки. Помилки та їх усунення

Виштовхування кулі з каналу ствола у пневматичній гвинтівці відбувається завдяки стисненому повітрю, що утворюється внаслідок руху з великою швидкістю поршня у циліндрі під дією пружини. Крім того, конструкція пневматичної гвинтівки дає змогу вести коригування стрільби по вертикалі обертанням гвинта прицілу, по горизонталі — пересуванням усього прицілу.

Для здійснення пострілу необхідно:

- взяти гвинтівку однією рукою за шийку ложа, а другою натиснути донизу на кнопку важеля відкривання і трохи струснути гвинтівку;
- повернути ствол навколо осі до крайнього заднього положення, внаслідок чого важіль зводу, долаючи опір пружини, поставить поршень на бойовий звід;
- вставити кулю в канал ствола;
- повернути ствол навколо осі до фіксації його в горизонтальному положенні.

Пневматична гвинтівка, незважаючи на наявність у ній запобіжних пристроїв, являє собою певну небезпеку. Тому забороняється спрямовувати заряджену чи навіть розряджену гвинтівку в бік людей або тварин, зберігати чи залишати без нагляду гвинтівку зарядженою або на зводі. Після закінчення стрільби потрібно завжди перевіряти відсутність кулі у стволі. Не рекомендується розбирати гвинтівку, тримаючи ствольну коробку на вису, оскільки сильно викинута пружиною колодка спускового механізму може завдати травми.

Пневматична гвинтівка Іжевського збройового заводу ІЖ-38 є безвідмовною і надійною в експлуатації, проте слід дотримуватись таких правил: не стріляти з гвинтівки вхолосту, без куль, оскільки це різко знижує термін придатності; не застосовувати для стрільби замість куль різні предмети, не передбачені для використання в пневматичній зброї, бо це призводить до псування гвинтівки; для запобігання поломки гвинта поршня рекомендується підтягувати його через кожні 500 пострілів.

Основні помилки при стрільбі з пневматичної гвинтівки такі самі, як і при стрільбі з малокаліберної гвинтівки. Проте є й особливості. Якщо псується манжета або бойова пружина, то зменшується швидкість польоту кулі, внаслідок чого кулі лягатимуть нижче від мішені. При витoku під час пострілу повітря між манжетою поршня ствола і ствольною коробкою куля виштовхується з меншою силою, що призводить до похибок при стрільбі. в

обох випадках потрібно замінити зіпсовані механізми: манжету з прокладкою або бойову пружину.

Завдання та запитання:

1. Яке завдання вогневої підготовки?
2. Виконайте неповне розбирання і складання автомата.
3. Назвіть основні частини автомата.
4. Яких заходів безпеки слід дотримуватися при користуванні автоматом?
5. Яких заходів безпеки необхідно дотримуватися під час стрільби з малокаліберної і пневматичної гвинтівок?
6. Розкажіть про прийоми і правила стрільби з малокаліберної гвинтівки.

Тема. Основи стрільби

План

1. Постріл
2. Способи визначення відстані до цілі за допомогою кутових величин

1. Постріл

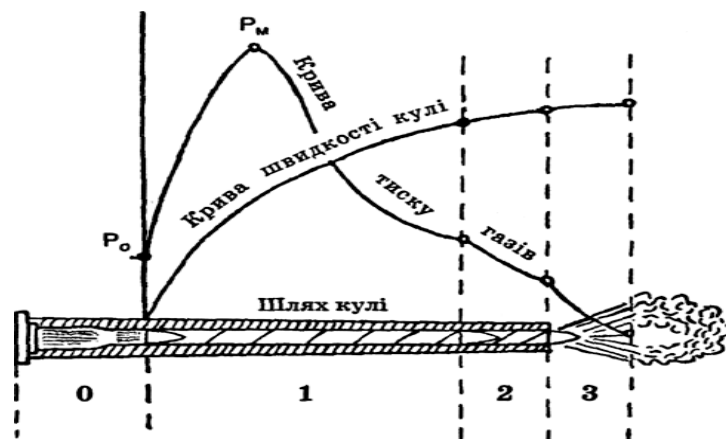
Основи стрільби — це теоретичні положення, знати які необхідно для розуміння процесів, що відбуваються під час стрільби, і для засвоєння прийомів стрільби.

Правила стрільби — це основні положення і рекомендації щодо підготовки і ведення стрільби по різних цілях і в будь-яких умовах з найменшим витрачанням боєприпасів і часу.

Пострілом називається викидання кулі з каналу ствола під дією порохових газів, що утворюються при згорянні порохового заряду. Постріл відбувається за дуже малий проміжок часу (0,001-0,06 с). Від удару бойка по капсулю патрона виникає полум'я, від якого загоряється пороховий заряд; при цьому утворюється велика кількість дуже нагрітих газів, які збільшуються в об'ємі і створюють високий тиск, що діє в усі боки з однаковою силою. Під тиском газів 250-500 кгс/см² куля зсувається з місця, врізається у нарізи і набуває обертального руху. Порох продовжує горіти, відповідно кількість газів (об'єм і тиск) в каналі ствола збільшується. Найбільшого значення (2880 кгс/см²) тиск газів досягає, коли куля пройде 4-6 см шляху. Потім внаслідок збільшення швидкості руху кулі об'єм закульного простору збільшується швидше, ніж приплив нових газів, і тиск починає падати. До моменту вильоту кулі з каналу ствола тиск дорівнює 300-900 кгс/см². Однак швидкість руху кулі в каналі ствола зростає, оскільки гази, хоч і менше, продовжують на неї тиснути. Куля рухається по каналу ствола з безперервно зростаючою швидкістю і викидається назовні в напрямі осі каналу ствола. Розжарені гази, що витікають з каналу ствола услід за кулею, при зустрічі з повітрям утворюють полум'я й ударну хвилю,

яка є джерелом звуку при пострілі. Порохові гази при вильоті кулі з каналу ствола впливають на неї на відстані 10-15 см (мал.1).

Початковою швидкістю кулі називається швидкість, з якою куля залишає канал ствола, тобто швидкість руху кулі біля точки вильоту. Початкова швидкість кулі — одна з найважливіших характеристик бойових властивостей зброї. Збільшення початкової швидкості збільшує дальність польоту кулі, її пробивну й убивчу дію, зменшує вплив зовнішніх умов на її політ. Величина початкової швидкості кулі залежить від довжини ствола, маси кулі, маси порохового заряду та інших чинників.

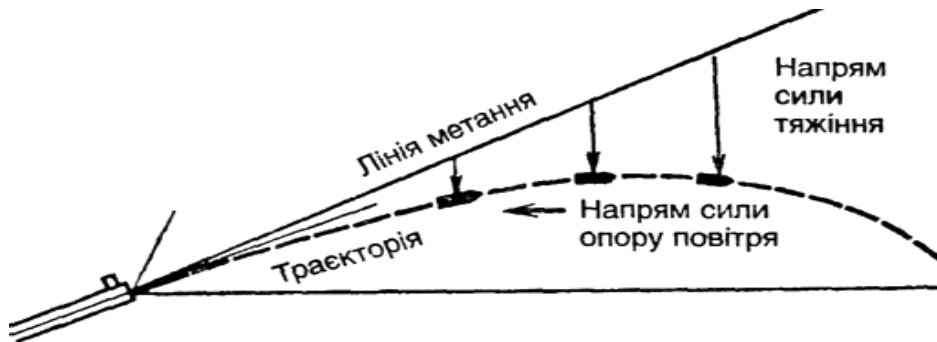
Мал. 1. Періоди пострілу: 0 - попередній; 1 - перший, або основний; 2 - другий; 3 - третій, або період після дії газів

Оскільки тиск газів у каналі ствола діє в усі боки з однаковою силою, при пострілі він не тільки виштовхує кулю вперед, а й відштовхує назад зброю. Рух зброї (ствола) назад під час пострілу називається **віддачею**. Віддача стрілецької зброї відчувається як поштовх у плече, руку, груди. Дія віддачі характеризується величинами швидкості та енергії. Швидкість відбою зброї приблизно у стільки разів менша від початкової швидкості кулі, у скільки разів куля менша від зброї. При пострілі ствол зброї вібрає, внаслідок чого дулова частина ствола у момент вильоту кулі може також відхилитися від початкового положення в будь-який бік (уверх, вниз, праворуч, ліворуч). Відхилення збільшується при неправильному використанні упора для стрільби, забрудненні зброї тощо.

У момент пострілу ствол автомата, залежно від кута підймання, займає певне положення. Політ кулі в повітрі починається по прямій лінії як продовження осі каналу ствола у момент вильоту кулі. Ця лінія називається **лінією метання**. При вильоті кулі у повітрі на неї діють дві сили: сила тяжіння і сила опору повітря. Сила тяжіння дедалі більше відхиляє кулю вниз від лінії метання, а сила опору повітря вповільнює рух кулі, намагаючись перекинути її головною частиною назад. Під дією цих двох сил куля продовжує політ по кривій, що знаходиться нижче від лінії метання. Крива лінія, яку описує центр ваги кулі при польоті в повітрі, називається **траєкторією** (мал. 2).

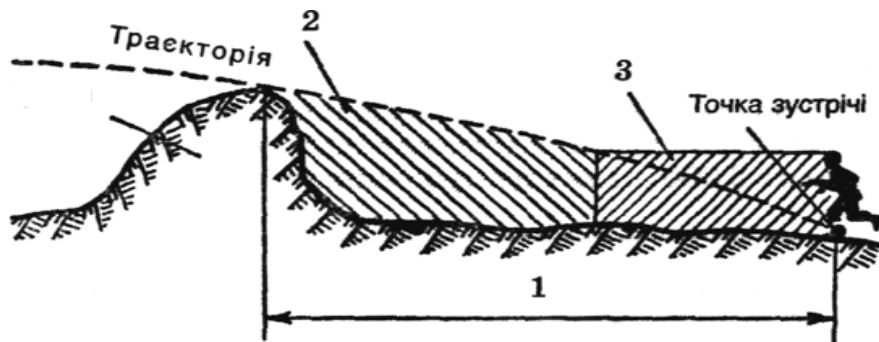
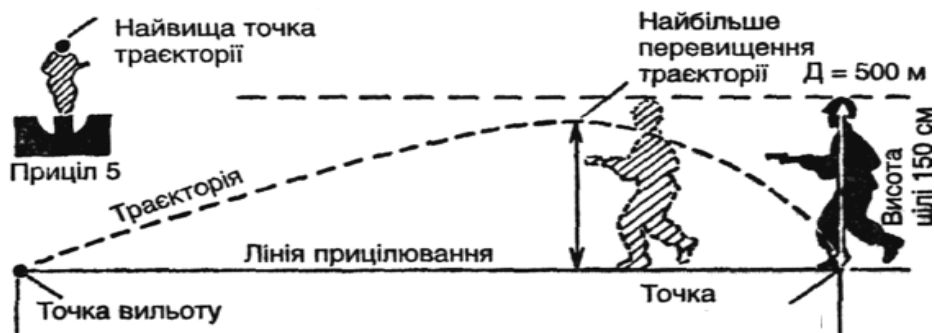
Прямим пострілом називається постріл, у якого траєкторія польоту кулі не піднімається над лінією прицілювання вище цілі на всьому своєму

шляху (мал. 3). Практичне значення його полягає в тому, що в напружені моменти бою стрільба може вестися без перестановки прицілу; у цьому випадку точка прицілювання вибирається за нижнім обрізом цілі.

Мал. 2. Траєкторія польоту кулі

Мал. 3. Прямий постріл

Мал. 4. Прикритий (1), мертвий (2) і уражуваний простір(3)

Простір за укриттям, що не пробивається кулею від його гребеня до точки зустрічі, називається **прикритим простором**. Частина прикритого простору, на якому ціль не може бути уражена при даній траєкторії, називається **мертвим (неуражуваним) простором**. Частина прикритого простору, на якому ціль може бути уражена, — це **уражуваний простір** (мал. 4).

2. Способи визначення відстані до цілі за допомогою кутових величин

Цей спосіб ґрунтується на понятті тисячної. Тисячна - це одиниця вимірювання відстаней по горизонту, і становить $1/6000$ горизонту. Поняття тисячної прийнято у всіх країнах світу, і застосовується для введення горизонтальних поправок ведення вогню стрілецької зброї і артилерійських систем, а також визначення відстаней і дистанцій. Тисячні записуються і читаються слідуєчим чином: одностисячних 0-01, читається як нуль, нуль один; п'ятитисячний 0-05, читається як нуль, нуль п'ять; десятитисячний 0-10, читається як нуль, десять; 150 тисячних 1-50, читається як один, п'ятдесят; 1500 тисячних 15-00, читається як п'ятнадцять, нуль нуль.

Застосування цього способу можливо, якщо відома одна з лінійних величин предмета - ширина або висота. Дальність до предмета визначається за формулою:

$D = (B \times 1000) / K$, де D - дальність до цілі, B - ширина або висота об'єкта в метрах, K - кутова величина в тисячних.

Для того, щоб визначити кутову величину, необхідно знати, що відрізок в 1 мм, віддаленому на 50 см від ока відповідає куту в двохтисячному (0-02). На підставі цього існує метод визначення відстаней за допомогою лінійки:

1. Лінійку з міліметровими розподілами витягнути на відстань 50 см.
2. Засікти, у скільки поділок на лінійці укладається ширина або висота об'єкта.
3. Отриману кількість міліметрів помножити на 2, і підставити у вище наведену формулу.

Приклад: Висота телеграфон стовпа дорівнює 6 м при вимірюванні на лінійці займають 8 мм (шестандцятитисячного, тобто 0-16), отже відстань до стовпа буде $(6 \times 1000) / 16 = 375$ м

Також існує більше проста формула визначення дистанції за допомогою лінійки: $D = (\text{висота або ширина об'єкта в см} / \text{к-ть міліметрів на лінійці}) \times 5$

Приклад: ростова фігура має висоту 170 см і на лінійці закриває 2 мм, отже дистанція до неї буде: $(170 \text{ см} / 2 \text{ мм}) \times 5 = 425$ м

За відсутності лінійки кутові величини можна вимірювати допомогою підручних предметів, знаючи їх лінійні розміри. Це може бути, наприклад: товщина великого пальця руки – 0-40; середнього – 0-35; мізинця – 0-30; товщина сірника – 0-04; сірникова коробка завдовжки – 1-00; сірникова коробка завширшки – 0-70; сірникова коробка заввишки – 0-30; олівець простий – 0-15; куля автомату (5,45) – 0-11, (7,62) – 0-15.

Запитання та завдання:

1. Що називається пострілом?
2. Що називається початковою швидкістю кулі і від чого вона залежить?

3. Що таке прикритий, мертвий, уражуваний цростір?

Тема. Ручні осколкові гранати та поводження з ними

1. Ручні осколкові гранати Ф-1, РГД-5 та уніфікований запал ручної гранати модернізований (УЗРГМ)
2. Осколкові гранати РГО, РГН та ударно-дистанційний запал (УДЗ)
3. Поводження з гранатами, прийоми метання ручних осколкових гранат.

1. Ручні осколкові гранати Ф-1, РГД-5 та уніфікований запал ручної гранати модернізований (УЗРГМ)

Ручні осколкові гранати призначені для ураження осколками живої сили противника в ближньому бою (під час атаки, в окопах, сховищах, населених пунктах тощо).

Залежно від дальності розлітання осколків гранати діляться на наступальні та оборонні.

Ручна осколкова граната Ф-1

Ручна осколкова граната Ф-1 граната дистанційної дії, призначена для ураження живої сили переважно в оборонному бою. Метати гранату можна з різних положень і тільки з-за укриття, із бронетранспортера або танка (самохідно-артилерійської установки).

Характеристики осколкової гранати Ф-1

Тип гранати - Оборонна
Вага гранати - 600 гр
Вага розривного заряду - 60 гр
Тип запала - УЗРГМ
Час горіння сповільнювача - 3,2-4,2 сек
Радіус розльоту забійних осколків - 200 м
Радіус зони ефективного ураження живої сили - 7 м
Середня дальність кидка - 20-40 м

Ручна осколкова граната Ф-1 складається з корпусу, розривного заряду і запалу.

Корпус гранати служить, як приміщення для розривного заряду і запалу, а також для утворення осколків при вибуху гранати. Корпус гранати чавунний, з поздовжніми і поперечними борознами. У верхній частині корпусу є нарізний отвір для вгвинчування запалу. При зберіганні, транспортуванні та перенесенні гранати в цей отвір вгвинчена, пластмасова пробка. Розривний заряд заповнює корпус і служить для розриву гранати на осколки.

Ручна осколкова граната РГД-5

Ручна осколкова граната РГД-5 - граната дистанційної дії, призначена для ураження живої сили противника у наступі і в обороні. Метання гранати здійснюється з різних положень при діях у пішому порядку і на бронетранспортері (автомобілі).

Характеристики осколкової гранати РГД-5

Тип гранати: наступальна

Вага гранати - 310 гр

Вага розривного заряду - 110 гр

Тип запала - УЗРГМ

Час горіння сповільнювача - 3,2-4,2 сек

Радіус розльоту забійних осколків - 25 м

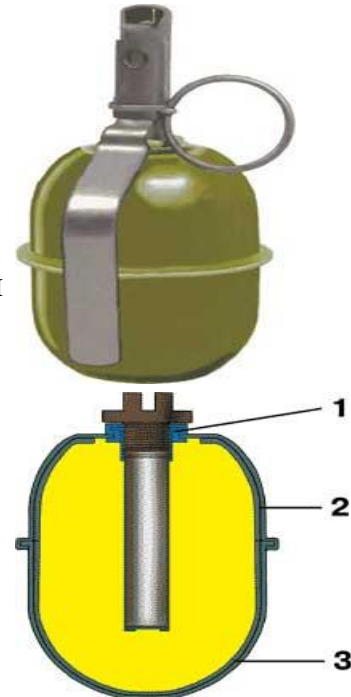
Радіус зони ефективного ураження живої сили - 5 м

Середня дальність кидка - 30-45 м

1 - трубка для запалу з манжетою

2 - ковпак з вкладишем

3 - піддон з вкладишем

Корпус гранати служить, як приміщення для розривного заряду, трубки для запалу, а так само для утворення осколків при вибуху гранати. Він складається з двох частин - верхньої і нижньої.

Верхня частина корпусу складається із зовнішньої оболонки, званої ковпаком, і вкладиша ковпака. До верхньої частини за допомогою манжети приєднується трубка для запалу. Трубка служить для приєднання запалу до гранати і для герметизації розривного заряду в корпусі. Для оберігання трубки від забруднення в неї угвинчується пластмасова пробка. При підготовці гранати до метання замість пробки в трубку угвинчується запал.

Нижня частина корпусу складається із зовнішньої оболонки, яку називають піддоном, і вкладиша піддона. Розривний заряд заповнює корпус і служить для розриву гранати на осколки.

Ручні осколкові гранати Ф-1 і РГД-5 комплектуються уніфікованим запалом ручної гранати модернізованим (УЗРГМ).

Уніфікований запал ручної гранати модернізований

Запал гранати УЗРГМ (уніфікований запал ручної гранати модернізований) призначається для вибуху розривного заряду.

Ударний механізм служить для запалення капсуля-запальника запалу. Він складається з трубки ударного механізму, сполучної втулки, прямої шайби, бойової пружини, ударника, шайби ударника, спускового важеля і запобіжної чеки з кільцем.

Трубка ударного механізму є підставою для складання всіх частин запала.

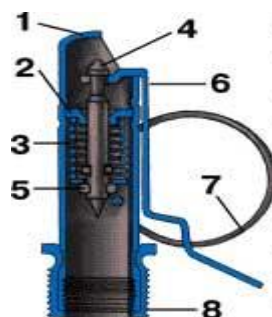
Сполучна втулка служить для з'єднання запала з корпусом гранати. Вона надіта на нижню частину трубки ударного механізму.

Напрямна шайба є упором для верхнього кінця бойової пружини й направляє рух ударника. Вона закріплена у верхній частині трубки ударного механізму.

УЗРГМ складається з ударного механізму і власне запалу.

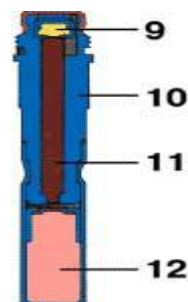
Ударний механізм

- 1 - трубка ударного механізму
- 2 - напрямна шайба
- 3 - бойова пружина
- 4 - ударник
- 5 - шайба ударника
- 6 - спусковий важіль
- 7 - запобіжна чека з кільцем
- 8 - сполучна втулка

Запал

- 9 - капсуль - запальник
- 10 - втулка сповільнювача
- 11 - сповільнювач
- 12 - капсуль - детонатор

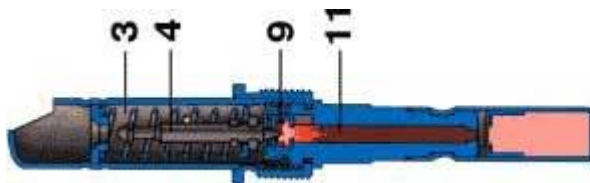
Перед метанням гранати вивертається пластмасова пробка і на її місце вворачивається запал.

При метанні гранату беруть в руку так, щоб спусковий важіль був притиснутий пальцями до корпусу гранати. Продовжуючи щільно притискати спусковий важіль, вільною рукою стискаються (випрямляються) кінці запобіжної чеки, яка висмикується з запала пальцем за кільце. Після висмикування чеки положення частин запала не міняється. У момент кидка гранати спусковий важіль відокремлюється і звільняє ударник. Ударник під дією бойової пружини наколює капсуль-запальник. Промінь вогню від капсуля запалює сповільнювач і, пройшовши його, передається капсуль-детонатору. Вибух капсуль-детонатора ініціює підриг розривного заряду.

Взаємодія частин УЗРГМ

Чека висмикнута, граната кинута, важіль відокремився, ударник наколов капсуль - запальник

Вибух розривного заряду дробить корпус гранати на осколки.

Пороховой склад сповільнювача прогорів, спрацьовує капсуль - детонатор

2. Осколкові гранати РГО, РГН та ударно-дистанційний запал (УДЗ)

Осколкова граната РГО

Характеристики осколкової гранати РГО

Тип гранати - Оборонна

Вага гранати - 530 гр

Вага розривного заряду - 92 гр

Тип запала - УДЗ

Час горіння сповільнювача - 3,3-4,3 сек

Радіус розльоту забійних осколків - 200 м

Радіус зони ефективного ураження живої сили - 12 м

Середня дальність кидка - 20-40 м

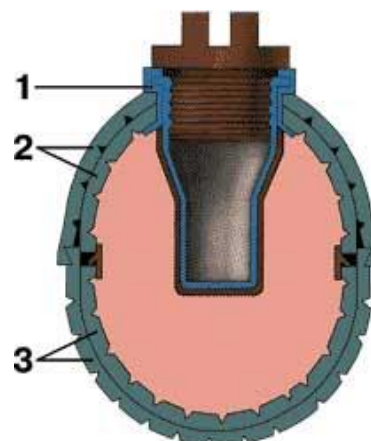

Будова гранати РГО

1 - склянка з манжетою

2 - верхні зовнішня і внутрішня півсфери

3 - нижні зовнішня і внутрішня півсфери

Осколкова граната РГН

Характеристики осколкової гранати РГН

Тип гранати - наступальна

Вага гранати - 310 гр

Вага розривного заряду - 114 гр

Тип запала - УДЗ

Час горіння сповільнювача - 3,3-4,3 сек

Радіус розльоту забійних осколків - 25 м

Радіус зони ефективного ураження живої сили - 8 м

Середня дальність кидка - 30-45 м

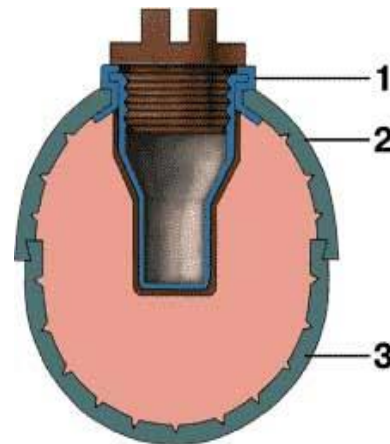

Будова гранати РГН

1 - склянка з манжетою

2 - верхня півсфера

3 - нижня півсфера

Ручні осколкові гранати РГО і РГН комплектуються ударно - дистанційним запалом УДЗ

Ударно-дистанційний запал УДЗ

1 - корпус

Накільно - запобіжний механізм

2 - спусковий важіль

3 - ударник з жалом

4 - бойова пружина

5 - кільце з чекою

6 - планка

7 - заглушка

8 - капсуль - запальник

Механізм далекого взведення

9 - порохові запобіжники

10 - капсуль - запальник

11 - двигун

12 - пружина

Датчик цілі

13 - жало

14 - пружина

15 - гільза

16 - втулка

17 - вантаж

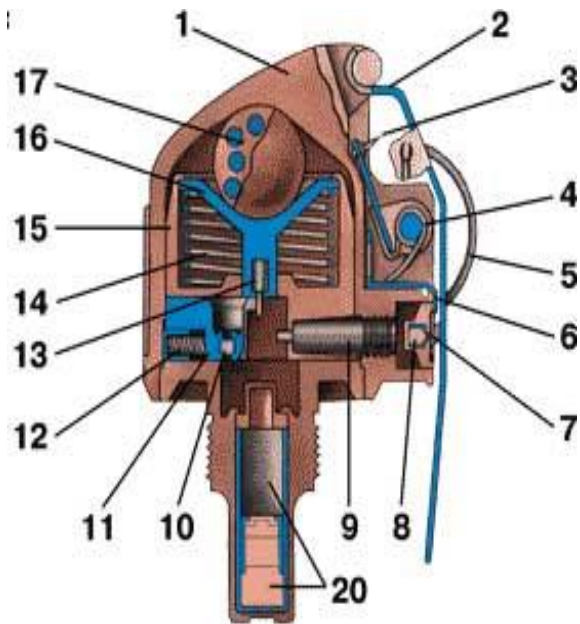
Механізм самоліквідатора

18 - сповільнювач

19 - капсуль - детонатор

Детонаційний вузол

20 - капсуль - детонатор

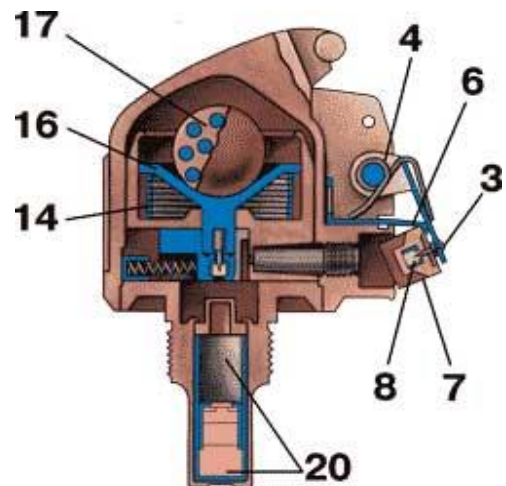

Взаємодія частин і механізмів

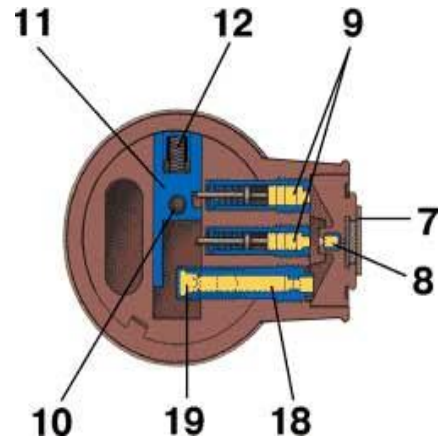
У вихідному положенні ударник з жалом (3) і заглушка з капсуль-запальником (7) утримуються спусковим важелем. Спусковий важіль з'єднаний з корпусом запала запобіжною чекою. Двигун (11) з капсулем-запальником (10) зміщений відносно жала (13) і утримується стопорами порохових запобіжників (9), його пружина (12) знаходиться в стислому стані. Втулка (16) під впливом пружини (14) підтискає вантаж (17).

Положення частин і механізмів у службовому поводженні

При підготовці гранати до кидка спусковий важіль щільно притискають пальцями до корпусу гранати, пальцями вільної руки випрямляють кінці запобіжної чеки, потім висмикують її за кільце, при цьому положення частин запала не міняється. У момент кидка гранати спусковий важіль відокремлюється і звільняє ударник з жалом (3) і планку (6). Заглушка (7) з капсулем-запальником виходить із гнізда корпусу запала. Ударник

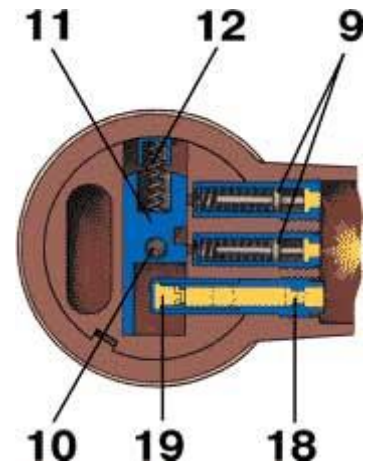
під дією бойової пружини (4) наколює жалом капсуль-запальник (8). Промінь вогню запалює порохові запресовування запобіжників (9) і піротехнічний склад сповільнювача самоліквідатора (18). Через 1-1,8 сек. вигорають порохові склади запобіжників і їх стопори під впливом пружин виходять із зачеплення з двигуном (11). Двигун під впливом пружини (12) стає в бойове положення.

Механізм далекого взведення виключає підрив гранати при випадковому її падінні з руки.

Взаємодія частин і механізмів при кидку і зустрічі гранати з перешкодою (поверхнею)

При зустрічі з перешкодою (поверхнею) вантаж (17), зміщується у напрямку складової інерційної сили, впливає на втулку (16). Втулка, долаючи опір пружини (14), зміщує жало, яке наколює капсуль-запальник (10). Промінь вогню передається капсуль-детонатора (20), який викликає підрив розривного заряду.

У разі відмови запала в інерційній дії через 3,3 - 4,3 сек. вигоряє склад сповільнювача, запалюється капсуль-детонатор (19) самоліквідатора, викликаючи підрив детонаційного вузла.

3. Поводження з гранатами

Гранати переносять у гранатних сумках. Запали тримають окремо від гранат, при цьому кожен запал загортають у папір або клоччя.

Гранати і запали потрібно періодично оглядати. На корпусі гранати, на трубках запалу і на самому запалі не повинно бути вм'ятин та іржі. Кінці запобіжної чеки мають бути розведені і без тріщин на загинах. Запалами, що мають тріщини і зелений наліт, користуватися не можна. Переносячи гранати, слід оберегти їх від поштовхів, ударів, вогню, бруду, сирості. Підмочені та забруднені гранати і запали треба протерти й висушити під наглядом командира. Не можна сушити гранати біля вогню.

Заряджати гранату (вставляти запал) дозволяється тільки перед її метанням.

Забороняється: розбирати бойові гранати й усувати в них несправності; переносити їх без сумок або за кільце запобіжної чеки; торкатися гранати, що не розірвалася після метання.

Прийоми метання ручних осколкових гранат

Метання гранати складається з підготовки до метання (зарядити гранату і зайняти вихідне положення) і самого метання. На навчальних заняттях з бойовими гранатами одягають металеву каску.

Гранату заряджають за командою «Підготувати гранати», а в бою, крім того, і самотійно.

Послідовність заряджання: дістати гранату із сумки лівою рукою, правою рукою зняти металевий ковпачок або вигвинтити пробку з трубки корпусу. Тримавши в лівій руці гранату, правою рукою дістати з гнізда сумки і розгорнути запал. Вставити запал у центральну трубку і загвинтити його.

Метання ручних осколкових гранат проводиться з різних положень: стоячи, з коліна, лежачи, а також у русі з БМП, танка, бронетранспортера і в пішому порядку (тільки наступальних гранат). Для метання гранати вибирається таке місце і займається таке положення, щоб можна було зробити кидок без перешкод, тобто щоб на шляху польоту гранати не було гілок дерев, високої трави, дротів тощо.

Гранату кидають за командою «Гранатою вогонь», а в бою, крім того, і самотійно.

Послідовність метання: взяти гранату в праву руку і пальцями міцно натиснути на спусковий важіль; продовжуючи натискувати на спусковий важіль, лівою рукою стиснути (випрямити) кінці запобіжної чеки; утримуючи спусковий важіль у притисненому положенні, висмикнути запобіжну чеку, розмахнутись і кинути гранату в ціль (при метанні оборонної гранати одразу після кидка сховатись).

При *метанні гранати стоячи з місця* треба стати обличчям до цілі, взяти гранату в праву, а зброю в ліву руку, висмикнути запобіжну чеку, правою ногою зробити крок назад, зігнувши її в коліні, і, повертаючи корпус праворуч, зробити замах гранатою по дузі вниз і назад; швидко випростуючи праву ногу і повертаючись грудьми до цілі, кинути гранату, проносячи її над плечем і випускаючи з додатковим ривком кисті. Вагу тіла в момент кидка перенести на ліву ногу, зброю енергійно відвести назад.

При *метанні гранати з коліна* треба прийняти положення для стрільби з коліна, утримуючи гранату оравою рукою, а зброю — лівою; висмикнути запобіжну чеку, зробити замах гранатою, відхиляючи корпус назад і повертаючи його праворуч; трохи піднятись і кинути гранату, проносячи її над плечем і різко нахилиючись у кінці руху до лівої ноги.

При *метанні гранати лежачи* треба прийняти положення для стрільби лежачи, покласти зброю на землю і взяти гранату в праву руку. Лівою рукою висмикнути запобіжну чеку і, спираючись об землю, відштовхнутись від неї. Відсунувши праву ногу трохи назад, встати на ліве коліно (не зсовуючи його з місця) й одночасно провести замах. Випростуючи праву ногу, повертаючись грудьми до цілі і падаючи вперед, кинути гранату в ціль; взяти зброю і підготуватись до стрільби.

При *метанні гранати в русі* (кроком або бігом) треба, утримуючи гранату правою напівзігнутою рукою, а зброєю — лівою, висмикнути запобіжну чеку. Під крок лівої ноги вивести руку з гранатою вперед, назад і вниз; на другому кроці (правою ногою) рука продовжує рух по дузі вниз з одночасним повертанням корпусу праворуч; на третьому кроці, виставивши ліву ногу в напрямі до цілі на носок і зігнувши праву ногу в коліні, закінчити поворот корпусу і замах рукою. Використовуючи швидкість руху і вкладаючи у кидок послідовно силу ніг, корпусу і руки, кинути гранату, проносячи над плечем.

У вікна і двері будинків, проломи у стінах, в амбразури (це вертикальні цілі) кидати гранату треба по траєкторії, яка наближається до прямої лінії. При цьому цілитися слід у верхній край цілі, оскільки до кінця свого польоту граната втрачає швидкість і поступово відхиляється вниз. Кидати можна стоячи, з коліна або з положення лежачи.

Для ураження живої сили противника в окопі (траншеї) треба кидати гранату під кутом до горизонту приблизно 35-40 градусів, щоб вона падала по навісній траєкторії і менше перекочувалася через траншею і не відкочувалася вбік.

При метанні гранати спусковий важіль відходить убік під дією бойової пружини, яка передає енергію ударнику. Ударник своїм жалом наколює капсуль-запальник. Іскра від капсуля-запальника переходить на уповільнювач, запалює його і, пройшовши крізь нього, передається капсулю-детонатору, який підриває розривний заряд гранати. Корпус гранати розривається, осколки розлітаються в різні боки.

Запитання і завдання:

1. Яке призначення та бойові властивості ручних осколкових гранат РГД-5, Ф-1, РГН і РГО?
2. Розкажіть про будову запалу УЗРГМ.
3. Розкажіть про будову ударно-дистанційного запалу гранат РГН і РГО.
4. Яка послідовність підготовки ручної осколкової гранати до метання?
5. Яких заходів безпеки потрібно дотримуватися при поводженні з гранатами?

Тема. Основи загальновійськового бою

План

1. Загальновійськовий бій.
2. Особиста зброя та екіпіровка солдата. Обов'язки солдата в бою.
3. Організаційна структура механізованого відділення.

1. Загальновійськовий бій

Бій як основна форма тактичних дій військ — це організовані й узгоджені щодо місця, часу, ударів, вогню і маневрів дії війська з метою знищення противника або відбиття його ударів в обмеженому районі.

Сучасний загальновійськовий бій ведеться об'єднаними зусиллями усіх військ, які беруть у ньому участь, із застосуванням танків, бойових машин піхоти, бронетранспортерів, артилерії, протиповітряної оборони, літаків, вертольотів та іншого озброєння і техніки.

Основними рисами сучасного загальновійськового бою є рішучість, напруженість і швидкоплинність, динамічність, швидкий перехід від одних дій до інших, одночасні потужні вогневі дії на велику глибину. Розглянемо детальніше кожну з них.

Рішучість полягає в прагненні особового складу всіма наявними засобами, за короткий строк і з найменшими втратами знищити противника і здобути повну перемогу. Це досягається всебічним знанням противника, сміливістю, наполегливістю і завзяттям особового складу при виконанні бойових завдань, швидким використанням наслідків вогневого удару, а також результатів вогню своєї зброї, вміннями та ініціативними діями всього особового складу. Рішучість у бою забезпечується також високими морально-бойовими якостями військовослужбовців, їхньою активністю та ініціативністю.

Напруженість і швидкоплинність. Сучасні умови бою вимагають від солдата великого напруження моральних і фізичних сил. Застосування в бою сучасних засобів знищення і пересування, що мають велику потужність, обумовлює швидкоплинність бою. Це висуває нові, вищі вимоги до воїна; він має бути сильний духом, морально загартований, добре фізично підготовлений і здатний переборювати будь-які труднощі й нестатки; повинен володіти непохитною волею до перемоги; захищати командира в бою, бути готовим у випадку його поранення чи загибелі взяти на себе командування підрозділом; не залишати без дозволу командира своє місце в бою. В разі поранення воїн мусить вжити заходів щодо само- і взаємодопомоги і продовжувати виконання бойового завдання; якщо йому накажуть піти до медичного пункту, то треба взяти із собою особисту зброю.

Динамічність — це здатність до швидких переміщень сил і засобів з тим, щоб зайняти найвигіднішу позицію, порівняно з противником, для нанесення удару по ньому, при цьому поєднуючи вогневі дії з рухом. Висока динамічність досягається виучкою особового складу, знанням своїх завдань, умінням робити правильні висновки з обставин, швидко приймати рішення і злагоджено діяти на полі бою. Виходячи з обстановки, що склалася, солдат повинен уміти знищувати противника вогнем з особистої зброї, озброєнням бойової машини, ручними осколковими гранатами, а в рукопашному бою — багнетом, прикладом, піхотною лопаткою, прийомами нападу і самозахисту, виявляти при цьому хоробрість, ініціативу і кмітливість, допомагати товаришам.

Швидкий перехід від одних дій до інших. Солдат завжди повинен бути готовий: оборонятися; за наказом командира перейти в наступ; переслідувати противника стрімким маршем, як у пішому порядку, так і на машинах; захоплювати вигідні рубежі; переходити до оборони. Усе це можливо лише тоді, коли солдат уміє використовувати місцевість, швидко

виривати окопи, обладнувати укриття, здійснювати маскування, долати загородження, перешкоди і зони зараження, встановлювати і розмінювати протитанкові та протипіхотні міни, проводити спеціальну обробку.

Наземно-повітряний характер бою став можливим завдяки значному підвищенню бойових можливостей військ, далекобійності та ефективності засобів знищення, тіснішій взаємодії авіації з наземними військами. Солдат завжди повинен бути готовий діяти в тактичному повітряному десанті, розпізнавати повітряні цілі противника і вміло вести боротьбу з ними, знати бойові характеристики танків, інших бронемашин і протитанкових засобів противника, їх сильні й слабкі сторони, особливо найуразливіші місця.

Одночасні потужні вогневі дії на велику глибину. Незалежно від того, де перебуває солдат — на передньому краї чи в глибокому тилу, він повинен постійно бути готовим захищатися від вогневих дій противника.

Види загальновійськового бою

Основними видами загальновійськового бою є оборона і наступ.

Оборона здійснюється умисно чи вимушено з головною метою — відбити наступ противника, завдати йому втрат і створити умови для переходу своїх військ у наступ.

Наступ проводиться з метою повного розгрому противника і оволодіння важливими районами (об'єктами) місцевості. Солдат зобов'язаний знати бойове завдання взводу й відділення та своє особисте, об'єм і послідовність обладнання фортифікаційних споруд, постійно вести спостереження, своєчасно виявляти противника і негайно доповідати про нього командирові, сміливо і рішуче діяти в наступі, стійко і наполегливо — в обороні.

Види вогню і маневрів у бою

У сучасному бою солдатові необхідно вміти вести вогонь з особистої зброї як самостійно, так і в складі підрозділу по окремих, групових і повітряних цілях, вдень і вночі, з різних положень.

Вогонь розрізняють:

- **за тактичними завданнями**, що вирішуються (на знищення, придушення, виснаження та ін.);
- **за видами зброї** — зі стрілецької зброї, гранатометів, зброї бойових машин піхоти (бронетранспортерів), танків, артилерії, мінометів, протитанкових керованих ракетних комплексів, зенітних засобів та ін.;
- **за способами ведення** (прямою, напівпрямою наводкою, із закритих вогневих позицій та ін.);
- **за напруженістю стрільби** (одиначними пострілами, короткими або довгими чергами, безперервний, кинджальний, залповий та ін.);
- **за напрямками стрільби** — фронтальний, фланговий та перехресний вогонь;
- **за способами стрільби** — з місця, із зупинки, з ходу, з борту, з

розсіюванням по фронту, з розсіюванням у глибину, по площі та ін.;

- **за видами вогню** — по окремій цілі, зосереджений, загороджувальний, багатоярусний, багат шаровий та ін.

Вогонь буде ефективним, якщо його поєднувати з маневром. Олександр Суворов казав, що кожен солдат повинен знати свій маневр. Ця вимога для сучасного бою стала ще актуальнішою.

Маневр силами і засобами проводиться з метою зайняття вигідного положення для ведення вогню по найуразливішому місцю в бойовому порядку противника, особливо у фланг і в тил, а також для виведення підрозділів з-під удару противника.

Видами маневру силами і засобами є: охоплення, обхід та відхід.

Охоплення — маневр, який здійснюється з метою виходу для удару у фланг противника.

Обхід — більш глибокий маневр, який здійснюється з метою виходу для удару по противнику з тилу.

Відхід — маневр, який застосовується з метою виведення своїх підрозділів з-під удару противника і зайняття вигіднішої позиції. Проводиться тільки з дозволу старшого командира.

Маневр вогнем застосовується для ефективного ураження противника. Він полягає у зосередженні вогню взводу (відділення) по одній важливій цілі, в одночасному перенесенні вогню взводом по кількох цілях.

Сучасний загальновійськовий бій докорінно відрізняється від боїв Другої світової війни. Широке впровадження ядерної та високоточної, вдосконаленої звичайної зброї, використання у військовій справі останніх досягнень науки і техніки змінили зміст бою. Це вже не тільки зіткнення мотострільців, танків та авіації, а й потужні вогневі удари по противнику, застосування найновіших засобів знищення, висока маневреність, просторовий розмах. Проте у сучасному загальновійському бою вирішальна роль, як і раніше, належить воїнові, бо саме йому доводиться бути за пультом пускових установок і важелями бойових машин, десантуватися з неба і з моря, брати штурмом укріплення і зрештою здобувати перемогу в бою.

2. Особиста зброя та екіпіровка солдата

Для успішного ведення бою солдат озброюється та екіпірується. Особистою зброєю солдата є: або автомат (АКМ), або ручний кулемет (РКК), або ручний протитанковий гранатомет (РПГ), або снайперська гвинтівка (СГ). Крім того, у солдата повинні бути необхідна кількість боеприпасів, ручні осколкові гранати, а також можуть бути протитанкові гранати. До носильної екіпіровки входять: польове спорядження, стальний шолом, протигаз, піхотна лопатка, фляга з водою, плащ-накидка, комплект польового обмундирування. Крім того, у солдата обов'язково має бути речовий мішок з такими речами: казанок, кухоль, ложка, сухий пайок, індивідуальна аптечка, засоби знезараження води, предмети особистої гігієни. Усе це становить ту частину екіпірування, яка перевозиться БМП, БТР або автомашиною і

розміщується згідно з рекомендаціями. Солдат зобов'язаний тримати особисту зброю та екіпіровку в справному стані, постійно стежити за витрачанням боєприпасів, вчасно доповідати про те, що половину боєприпасів витрачено.

Обов'язки солдата в бою

У загальновійськовому бою важливою є роль сержантів і солдатів. Для досягнення перемоги над ворогом вони повинні досконало знати та утримувати в постійній бойовій готовності свою зброю і бойову техніку, майстерно володіти ними та вміло застосовувати в бою.

Крім того, кожний сержант і солдат повинен бути готовий замінити товариша, який вибув зі строю, тому знання суміжної військової спеціальності є обов'язковим.

Кожний сержант і солдат зобов'язаний:

- знати бойове завдання взводу, свого відділення (танка) та своє завдання;
- знати організацію, озброєння, техніку та тактику підрозділів противника, особливо бойові можливості його танків, інших броньованих машин та протитанкових засобів, їхні найуразливіші місця;
- знати озброєння і техніку свого підрозділу;
- знати розміри, обсяг, послідовність та терміни обладнання фортифікаційних споруджень;
- уміти швидко обладнувати окопи та укриття, в тому числі із застосуванням вибухових речовин, здійснювати маскування;
- у бою постійно вести спостереження, своєчасно виявляти противника і негайно доповідати про нього командирові;
- стійко і завзято діяти в обороні, сміливо і рішуче в наступі; знищувати противника, особливо його танки та інші броньовані машини, усіма способами і засобами; вміло пересуватися на полі бою, вибирати вогневі позиції (місця для стрільби); виявляти хоробрість, ініціативу та спритність в бою, подавати допомогу товаришеві;
- бути фізично міцним та витривалим, володіти прийомами рукопашного бою;
- уміти розпізнавати повітряного противника і вести вогонь по його пролітаючих цілях зі стрілецької зброї;
- захищати командира в бою; у випадку його поранення або загибелі сміливо брати на себе командування підрозділом;
- знати способи захисту від зброї масового ураження та високоточної зброї противника; уміло використовувати місцевість, засоби індивідуального захисту та захисні властивості машин; долати загородження, перешкоди та зони зараження, встановлювати та знешкоджувати протитанкові та протипіхотні міни, проводити спеціальну обробку;
- без дозволу командира не залишати свого місця в бою; при пораненні або ураженні радіоактивними, отруйними речовинами,

біологічними засобами, а також запальною зброєю вживати необхідних заходів само- і взаємодопомоги, і, лише отримавши наказ відправитися на медичний пункт, солдат може піти з поля бою, взявши із собою особисту зброю; при неможливості самостійно пересуватися слід відповзти зі зброєю в укриття і чекати санітарів;

- уміти готувати озброєння та боєприпаси до бойового застосування, швидко споряджати патронами обойми, магазини, стрічки; слідкувати за витрачанням боєприпасів та заправленням бойової машини піхоти (бронетранспортера), танка паливом, вчасно доповідати своєму командирі про використання 0,5 і 0,75 носимого (возимого) запасу боєприпасів та заправлення паливом; при пошкодженні бойової машини піхоти (бронетранспортера), танка швидко вживати заходів щодо їх відновлення.

У сучасному бою солдат повинен уміти непомітно і швидко пересуватися будь-якою місцевістю під вогнем противника і водночас безперервно спостерігати за ним, вести прицільний вогонь із своєї зброї, вибирати позиції, які б надавали йому перевагу над противником, і швидко їх обладнувати, знищувати усіма способами танки і броньовані машини противника.

3. Організаційна структура механізованого відділення

Солдат у бою, як правило, діє у складі якого-небудь тактичного підрозділу і є його сполучною ланкою, адже якими б знаннями і навичками солдат не володів, він фізично не може водночас бути водієм і снайпером, знищувати танки і підносити боєприпаси.

Перше тактичне об'єднання солдатів для спільних дій називається **механізованим відділенням** (МВ). Його завдання — мобільно й ефективно боротися в особовим складом противника, його броньованими цілями, проводити розвідку, пересуватися з однією одиницею техніки й оберігати її.

До механізованого відділення як до організаційно-штатної одиниці входять:

К — командир відділення. Озброєний автоматом (АКМ). Накази віддає голосом або, перебуваючи у своїй бойовій машині піхоти (БМП) чи бронетранспортері (БТР), сигналами за допомогою переносної радіостанції (рації).

МВ — механік-водій БМП. Озброєний автоматом. Основне завдання — утримувати у технічно справному стані бойову машину і вміло водити її за будь-яких обставин. На бойовій машині є рація, прилад для визначення зараженості місцевості, система колективного захисту від зброї масового знищення (ЗМЗ).

В — водій БТР.

НО — навідник-оператор БМП (БТР). Озброєний автоматом. Основне завдання — вести вогонь з бортового озброєння, а саме:

на **БМП** — з протитанкових керованих ракет, що здатні вражати броньовані цілі на відстані понад 8,5 км; із 30-міліметрової автоматичної

гармати, що здатна знищувати не лише наземні цілі, а й повітряні; зі спареного з гарматою кулемета 7,62 мм;

на **БТР** — з великокаліберного кулемета 14,5 мм, що здатний пробивати легкоброньовані цілі на відстані 2 км; зі спареного з ним кулемета 7,62 мм.

Км - кулеметник, озброєний ручним кулеметом (РКК). Завдання — вражати групові цілі противника.

Гм — гранатометник. Озброєний ручним протитанковим гранатометом (РПГ). Завдання — уражати броньовані цілі противника на відстані до 500 м.

СГм — старший гранатометник.

ПГм — помічник гранатометника, озброєний автоматом. Основне завдання — переносити гранати, допомагати гранатометникові, прикривати його від вогню противника.

Сн — снайпер. Озброєний снайперською гвинтівкою (СГ). Завдання — знищувати важливі цілі противника (офіцерів-спостерігачів, гранатометників).

Ст — стрільці. Озброєні автоматами, що мають під-ствольні протипіхотні гранатомети. Основне завдання — знищувати живу силу противника.

ССт — старший стрілець.

У кожного солдата є також одна наступальна й одна оборонна гранати, а на відділення видаються ще ручні та реактивні протитанкові гранати.

Особовий склад відділення - від 8 до 10 чоловік, воно має одну бойову машину і засоби радіозв'язку.

Запитання і завдання:

1. Назвіть основні риси і види сучасного загальновійськового бою.
2. Розкажіть про види вогню та маневру в бою. Яке вони мають значення в бою?
3. Які роди і види військ можуть брати участь у сучасному загальновійському бою?
4. Що є особистою зброєю солдата? Що входить до екіпірування солдата? Розкажіть про обов'язки солдата в бою.
5. Охарактеризуйте організаційну структуру механізованого відділення.
6. Яке озброєння має механізоване відділення?

Тема. Нормативно-правова база цивільної оборони

План:

1. Нормативно-правова база цивільної оборони
2. Обов'язки студентів щодо вивчення основ цивільного захисту

1. Нормативно-правова база цивільної оборони

Кодекс цивільного захисту України — кодекс, що регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів влади, права та обов'язки громадян, підприємств, установ та організацій.

Кодекс прийнятий 2 жовтня 2012 року, введений у дію з 1 липня 2013 року. Замінив собою низку законів, у тому числі: «Про Цивільну оборону України», «Про пожежну безпеку», «Про загальну структуру і чисельність військ Цивільної оборони», «Про війська Цивільної оборони України», «Про аварійно-рятувальні служби», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про правові засади цивільного захисту».

Згідно з Кодексом, **цивільний захист** — це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:

- гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- добровільності — у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

У статті 8 Кодексу цивільного захисту України вказано: «Забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту, яка складається з функціональних і територіальних підсистем та їх ланок».

Згідно з «Положенням про єдину державну систему цивільного захисту», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11, єдина державна система цивільного захисту - сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту.

Основними завданнями єдиної державної системи цивільного захисту є:

- ❖ забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

- ❖ забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

- ❖ навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;

- ❖ виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;

- ❖ опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;

- ❖ прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;

- ❖ створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

- ❖ оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;

- ❖ захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- ❖ проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;

- ❖ пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

- ❖ здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;

- ❖ реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій.

Керівництво єдиною державною системою цивільного захисту здійснює Кабінет Міністрів України. Безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту здійснює ДСНС.

Єдина державна система цивільного захисту складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

Функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту створюються у відповідних сферах суспільного життя центральними органами виконавчої влади з метою захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період, забезпечення готовності підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації. Безпосереднє керівництво діяльністю функціональної підсистеми здійснюється керівником органу чи суб'єкта господарювання, що створив таку підсистему.

Територіальні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту створюються в областях та м. Києві з метою здійснення заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період у відповідному регіоні. Безпосереднє керівництво діяльністю територіальної підсистеми, її ланок здійснюється посадовою особою, яка очолює орган, що створив таку підсистему, ланку.

Відповідно до «Положенням про цивільну оборону України», у складі єдиної державної системи цивільного захисту функціонують постійно діючі органи управління цивільного захисту, координаційні органи, сили цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем.

До складу сил цивільного захисту єдиної державної системи цивільного захисту входять:

- оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- аварійно-рятувальні служби;
- формування цивільного захисту;
- спеціалізовані служби цивільного захисту;
- пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- добровільні формування цивільного захисту.

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі ДСНС.

Основними завданнями сил цивільного захисту є:

- проведення робіт та вжиття заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від них;
- проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;
- гасіння пожеж;
- ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів;
- проведення піротехнічних робіт, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підривних засобів (крім вибухових пристроїв,

що використовуються у терористичних цілях), крім територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань;

- проведення вибухових робіт для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;
- проведення робіт щодо життєзабезпечення постраждалих;
- надання екстреної медичної допомоги постраждалим у районі надзвичайної ситуації і транспортування їх до закладів охорони здоров'я;
- здійснення перевезень матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок таких ситуацій;
- надання допомоги іноземним державам щодо проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- проведення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій.

Відповідно до законодавства громадяни України мають право на захист свого життя й здоров'я від наслідків аварій, пожеж, стихійних лих та на вимогу від Уряду України, інших органів державної виконавчої влади, адміністрацій підприємств, установ й організацій незалежно від форм власності й господарювання гарантій по забезпеченню його реалізації. Держава як гарант цього права здійснює захист населення від небезпечних наслідків аварій і катастроф техногенного, екологічного, природного й військового характеру.

Цивільний захист населення (ЦЗН) — система організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підлеглих їм сил і засобів, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, добровільних рятувальних формувань з метою запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій (НС).

Сили ЦЗН України:

- ❖ органи державної виконавчої влади всіх рівнів, до компетенції яких віднесені функції, пов'язані з безпекою й захистом населення, попередженням НС, реагуванням і діями в НС;
- ❖ органи повсякденного керування процесами захисту населення в складі центральних і місцевих органів державної виконавчої влади й адміністрацій підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності й господарювання;
- ❖ сили й засоби, призначені для виконання завдань ЦЗН;
- ❖ фонди фінансових, медичних і матеріально-технічних ресурсів, які передбачені на випадок НС;
- ❖ системи зв'язку, оповіщення й інформаційного забезпечення.

Восени 1998 р. Закарпаття постраждало від повені. Подібного стихійного лиха в цьому районі не було 400 років. Воно принесло Україні величезний збиток: зруйновано 1350 будинків, в аварійному стані — 2877, залишилися без житла 10 568 осіб; закрилися 86 загальноосвітніх шкіл, загинуло 18 осіб.

Енергійні дії формувань Міністерства надзвичайних ситуацій, бригад цивільної оборони (ЦО) і військових підрозділів дозволили уникнути численних людських жертв. Людей вивозили на човнах, вертольотах і автотранспортом. Їх годували на польових військових кухнях. Ночівлю влаштовували в наметових містечках. Гуманітарна допомога надходила із сусідніх районів і міст. Завдяки спільним зусиллям державних органів і допомоги багатьох тисяч людей, жителі м. Рахова, Мукачєвого й інші змогли облаштуватися на зиму, почати зводити собі будинки й відновлювати ушкоджені.

Із завдань видно, що ЦЗ виконує найвищою мірою гуманну роль у нашому житті. Завдання безпеки — це завдання й самого населення. Звідси впливає необхідність у вивченні відомостей, правил, дій і норм цієї дисципліни в навчальних закладах.

2. Обов'язки студентів щодо вивчення основ цивільного захисту

Вивчаючи розділ «Основи цивільного захисту», студенти повинні зрозуміти, що йдеться про життя людини. Тому вони **повинні знати**:

- дії за сигналом «Увага всім!»;
- місце евакуації з будинку;
- що потрібно брати із собою при евакуації;
- дії при пожежі, повені, травмі;
- телефони служб 101, 102, 103 і 104.

Повинні вміти:

- користуватися протигазом;
- робити ПМП потерпілим;
- переносити пораненого;
- робити штучну вентиляцію легенів;
- проводити непрямий масаж серця.

Запитання і завдання:

1. Що таке «нормативно-правова база цивільного захисту»?
2. Організаційна структура цивільного захисту України.
3. Обов'язки студентів щодо вивчення основ цивільного захисту.

Тема. Надзвичайні ситуації мирного і воєнного часу

План:

1. Надзвичайні ситуації мирного часу.
2. Надзвичайні ситуації воєнного часу.

Надзвичайними ситуаціями в мирний і воєнний час, що впливають на довкілля і безпеку життєдіяльності людини, є аварії, катастрофи, стихійні лиха, наслідки застосування хімічної та бактеріологічної зброї, зброї масового ураження, звичайних засобів ураження, тероризм, їх класифікують за причинами і наслідками ви-никнення, масштабами завданих збитків та ушкоджень, знищення матеріальних цінностей та ураження людей.

1. Надзвичайні ситуації мирного часу

Аварії та катастрофи

Аварія — пошкодження, вихід з ладу або руйнування, спричинене техногенними (виробничими, технологічними) чи природними чинниками, що призводить до знищення матеріальних цінностей, ураження і загибелі людей.

Катастрофа — це раптове лихо або аварія значних масштабів, що супроводжується тяжкими трагічними наслідками (знищення, загибель, руйнація).

Небезпечними наслідками великих аварій є пожежі та вибухи. Вибухають під великим тиском котли, балони, трубопроводи на промислових підприємствах, вугільний пил і газ у шахтах, пара лакофарбових речовин на меблевих і деревообробних підприємствах. На об'єктах нафтової, хімічної і газової промисловості аварію спричинюють загазованість атмосфери, розлиття нафтопродуктів, агресивних рідин та сильнодіючих отруйних речовин (СДОР). Найнебезпечніші аварії можуть виникнути там, де виробляють, використовують або зберігають сильнодіючі отруйні, вибухо- і вогнебезпечні речовини і матеріали: на підприємствах хімічної, нафтопереробної, нафтохімічної та інших споріднених галузей промисловості тощо.

Здебільшого аварії трапляються через конструктивні, причини або порушення технології виробництва, правил експлуатації обладнання, машин і механізмів; низьку трудову і технологічну дисципліну; недотримання заходів безпеки чи недбайливе ставлення до них; незадовільне впровадження прогресивних систем пожежогасіння; відсутність належного нагляду за станом обладнання; а також через стихійні лиха.

Ці та інші чинники можуть спричинити в мирний час глобальні катастрофи, як це сталося, наприклад, на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 р.

Сильнодіючі отруйні речовини (СДОР)

Нині у світі нараховується до 6 млн хімічних речовин; 90 % з них — це органічні сполуки, більшість яких токсичні. У промисловій технології щодо токсичних хімікатів вживається поняття «шкідлива речовина»; при контакті з організмом людини вона може викликати травми, отруєння, захворювання, інші відхилення у стані здоров'я.

Розглянемо основні характеристики найпоширеніших сильнодіючих отруйних речовин, що зберігаються у значних кількостях на підприємствах, які їх виробляють або використовують.

Хлор — газ жовто-зеленого кольору з різким характерним запахом. Малорозчинний у воді, важчий за повітря, тому накопичується в низинах. У великих кількостях використовується для відбілювання в промисловості, знезараження питної води та ін. Перевозиться в зрідженому стані під тиском у цистернах і балонах. Потрапивши в атмосферу, димить.

Аміак — безбарвний газ із характерним різким запахом (нашатирий спирт). Легший за повітря. Добре розчиняється у воді. Рідкий аміак використовується як робоча речовина у холодильних машинах. Аміачна вода застосовується як добриво. Перевозиться у зрідженому стані під тиском у цистернах і балонах. Потрапивши в атмосферу, димить.

Двоокис сірки (сірчистий газ, сірчистий ангідрид) — безбарвний газ із характерним різким запахом. Добре розчиняється у воді. У великих кількостях використовується для виготовлення сірчаної кислоти, застосовується в паперовому і текстильному виробництві, для дезінфекції приміщень.

Сірководень — безбарвний газ із неприємним запахом, пара якого утворює з повітрям вибухонебезпечні суміші. Важчий за повітря. Розчиняється у воді.

Акрилонітрил (нітрил акрилової кислоти) — безбарвна, легколетка, низькокипляча рідина з неприємним запахом. Розчиняється у воді. Пара важча за повітря. При взаємодії акрилонітрилу з повітрям утворюються вибухонебезпечні суміші. Під час горіння акрилонітрилу виділяються отруйні гази.

Синильна кислота — безбарвна, прозора, дуже летка рідина. Пара її в звичайному стані безбарвна, має своєрідний п'яний запах (гіркою мигдалю). Добре змішується з водою.

Фосген — безбарвний газ. При температурі нижче 8 °С конденсується (у безбарвну рідину). Запах нагадує запах прілих фруктів чи сіна. Фосген важчий за повітря. Малорозчинний у воді. Отруйна тільки пара фосгену.

Бензол — безбарвна рідина з характерним запахом. Його пара важча за повітря і утворює з ним вибухонебезпечні суміші.

Стихійні лиха

Стихійне лихо — це надзвичайне природне явище, що діє з великою руйнівною силою, завдає значної шкоди життєдіяльності населення, знищує матеріальні цінності.

Пожежі — це стихійне поширення вогню, що вийшов з-під контролю людини. Пожежі завдають величезних матеріальних збитків і нерідко призводять до загибелі людей.

Повені — значні затоплення суходолу, коли вода в річках піднімається вище звичайного рівня внаслідок рясних опадів, швидкого танення снігів, утворення льодових заторів тощо.

Землетруси — коливання земної поверхні та підземні поштовхи. Це жакливе стихійне лихо виникає зненацька. І хоча тривалість основного

поштовху не перевищує кількох секунд, його наслідки сягають величезних масштабів. Запобігти землетрусу, зупинити чи уникнути його неможливо. Люди ще не навчилися точно передбачати його початок.

На земній кулі щороку відбувається понад 100 тис. землетрусів; більшість з них призводять до загибелі тисяч людей і до різноманітних руйнувань.

Селеві потоки — це стрімкий рух з гір селю — суміші води, каміння, щебеню, піску і глини; вони затоплюють, знищують усе на своєму шляху.

Зсуви відбуваються частіше по берегах річок і водоймищ. Основною причиною їх виникнення є надлишкове насичення підземними водами глинистих порід до текучого стану, внаслідок чого вниз по схилах зсовуються величезні маси ґрунту, а разом з ним — усі споруди.

Снігові замети утворюються взимку під час снігопадів і можуть бути настільки великими, що набувають характеру стихійного лиха.

Ураган — це посилення вітру до 35 м/с і більше (12 балів за шкалою Бофорта).

Шквал — різке короткочасне посилення вітру (від кількох хвилин до кількох десятків хвилин), іноді до 30—70 м/с зі зміною його напрямку, частіше під час грози. Ширина шквалу 2-3 км.

2. Надзвичайні ситуації воєнного часу

Надзвичайні ситуації воєнного часу характеризуються насамперед застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї та інших сучасних засобів масового ураження.

Ядерна зброя

Ядерною називається зброя, енергія для вражальної дії якої виділяється при ядерних реакціях поділу або синтезу ядерного палива. Ядерна зброя призначена для масового ураження людей, знищення або руйнування адміністративних і промислових об'єктів, споруд, техніки.

Уражальна дія ядерного вибуху залежить від потужності боєприпасу, виду вибуху (наземний, підземний, повітряний, підводний, висотний), типу ядерного заряду. Потужність ядерного боєприпасу характеризується тротилловим еквівалентом, тобто масою тротилу, енергія вибуху якого еквівалентна енергії вибуху даного ядерного боєприпасу, і вимірюється у тоннах. За потужністю ядерні боєприпаси розподіляються на понадмалі (менше 1 тис. т), малі (1-10 тис. т), середні (10-100 тис. т), великі (100 тис. т — 1 млн т) і понадвеликі (понад 1 млн т).

Уражальні чинники ядерного вибуху: ударна хвиля, світлове випромінювання, електромагнітний імпульс, проникаюча радіація і як наслідок — радіоактивне зараження місцевості в районі вибуху та за рухом радіоактивної хмари.

Ударна хвиля — це поширення стиснутого повітря в усі боки від центра вибуху з надзвуковою швидкістю. Вражальна дія ударної хвилі характеризується величиною надлишкового тиску.

Світлове випромінювання — це потік променевої енергії, що включає ультрафіолетові, видимі та інфрачервоні промені. Джерелом світлового випромінювання є місце вибуху, що світиться. Тривалість світлового випромінювання залежить від потужності заряду (від 2 до 12 с).

Проникаюча радіація — потік гамма-випромінювання і нейтронів, що випускаються із зони і хмари ядерного вибуху. Час дії проникаючої радіації — 15-20с, а потім хмара піднімається на висоту 2-3 км, де гамма- нейтронне випромінювання поглинається товщею повітря і практичне не досягає поверхні землі.

Електромагнітний імпульс (ЕМІ) — це потужне електромагнітне поле, що виникає під час ядерного вибуху й існує короткий час. Уражальна дія ЕМІ обумовлена виникненням електричних напруг і струмів значно величин у дротах і кабелях повітряних ліній зв'язку сигналізації, електропередачі, в антенах радіостанцій.

Вплив уражальних чинників ядерного вибуху на людей і будівлі

Ураження, що виникають під дією *ударної хвилі* від ядерного вибуху, діляться на легкі, середні, важкі і над важкі (смертельні).

Легкі ураження виникають при надлишковому тиску у фронті ударної хвилі 20-40 кПа і характеризуються легкою контузією, тимчасовою втратою слуху, легкими ушкодженнями та вивихами.

Середні ураження виникають при надлишковому тиску 40-60 кПа і характеризуються травмами мозку з непритомністю, пошкодженням органів слуху, кровотечами з носа та вух, переломами і вивихами кінцівок.

Важкі і надважкі ураження виникають при надлишкових тисках відповідно 60-100 кПа та понад 100 кПа і супроводжуються травмами мозку з довготривалою непритомністю, пошкодженням внутрішніх органів, тяжкими переломами кінцівок. Побічний вплив ударної хвилі виявляється в ураженні людей уламками будівель, камінням, деревами, битим склом та іншими предметами'.

Світлове випромінювання, впливаючи на людей, викликає опіки ділянок тіла, очей, тимчасову втрату зору. Залежно від значення світлового імпульсу розрізняють *опіки шкіри* чотирьох ступенів: перший ступінь — почервоніння, припухлість і набрякання шкіри; другий ступінь — утворення пухирів; третій ступінь — омертвіння шкіри й утворення виразок; четвертий ступінь — омертвіння не тільки шкіри, а й шарів тканин, обвуглення.

Проникаюча радіація (гамма - випромінювання та потік нейтронів) — це активно проникаючі види іонізуючих випромінювань, які для людини найбільш небезпечні при зовнішньому опроміненні.

Радіоактивні частинки (бета і альфа) мають малу проникаючу здатність і безпечні при зовнішньому опроміненні людини. Проте при потраплянні всередину організму людини з їжею, водою повітрям вони дуже небезпечні. Під впливом іонізуючої радіації руйнуються окремі складні

молекули її елементи клітинних структур. Це призводить до порушення нормального обміну речовин, зміни, характеру життєдіяльності клітин, окремих органів і систем організму. Внаслідок такого впливу виникає **променева хвороба**. За ступенем важкості променевої хвороби ділять на чотири групи.

Променева хвороба I ступеня (легка група) виникає при сумарній дозі 100-200 рад. Прихований період триває 3-5 тижнів, після чого з'являються загальна слабкість, нудота, запаморочення, підвищення температури. Після одужання працездатність, як правило, зберігається.

Променева хвороба II ступеня (середня група) виникає при сумарній дозі 200-400 рад. Протягом перших 2-3 діб спостерігається вершкова реакція організму (нудота і блювання). Потім триває прихований період (15-20 діб). Ознаки захворювання виявляються яскравіше. Одужання за умови активного лікування настає через 2-3 місяці.

Променева хвороба III ступеня (важка група) виникає при дозі 400-600 рад. Первинна реакція різко виражена. Прихований період — 5-10 діб. Хвороба проходить інтенсивно і важко. У сприятливому випадку одужання може настати через 3-6 місяців.

Променева хвороба IV ступеня (надважка група) виникає при дозі понад 600 рад. У більшості випадків закінчується смертю.

Осередком ядерного ураження називається територія, що зазнала безпосереднього впливу вражальних чинників ядерного вибуху. Осередки ядерного ураження умовно поділяють на такі зони з приблизно однаковими за характером руйнуваннями: зона повних руйнувань, зона великих руйнувань, зона середніх руйнувань, зона слабких руйнувань.

Особливості нейтронної зброї

Нейтронна зброя — це різновид ядерної зброї; її основним уражальним чинником є проникаюча радіація. Боєприпаси з потужним виходом нейтронного потоку у складі проникаючої радіації прийнято називати нейтронними. До заряду нейтронного боєприпасу, крім атомного запалу, входять важкі ізотопи водню — дейтерій і тритій. Коли підривають атомний запал, розвиваються високий тиск і висока температура, що створює умови, необхідні для протікання термоядерних реакцій синтезу дейтерію і тритію. Основна частка енергії, що вивільняється під час реакції, передається нейтронам, які виходять назовні у вигляді смертоносною радіації.

За вражальною дією на людей вибух нейтронного боєприпасу потужністю 1 кт (кілотонна) еквівалентний вибуху сучасного тактичного атомного боєприпасу потужністю 10-12 кт.

Хімічна зброя

Хімічна зброя — це зброя масового ураження, дія якої ґрунтується на токсичних властивостях деяких хімічних речовин. До неї належать бойові отруйні речовини, засоби їх застосування і доставки до цілі.

Отруйні речовини (ОР) — хімічні сполуки, здатні уражати людей і тварин на великих площах, проникати в споруди, заражати місцевість і водойми. Існує така класифікація отруйних речовин за характером токсичної дії:

- ❖ нервово-паралітичної дії — зарин, зоман, Ві-Екс;
- ❖ шкірно-нарівні — іприт;
- ❖ загальноотруйної дії — синильна кислота, хлорціан;
- ❖ задушливі — фосген;
- ❖ психохімічні — Бі-Зет (тимчасової дії);
- ❖ подразнювальні — хлорацетонфенон, адамсит, Сі-Ар, Сі-Ес

(тимчасової дії).

Залежно від тривалості збереження вражальної здатності отруйні речовини розподіляються на стійкі і нестійкі. Сстійкі отруйні речовини зберігають уражальну дію до кількох діб і навіть тижнів. Це — Ві-Екс, зоман, іприт. Нестійкі отруйні речовини швидко випаровуються. При бойовому застосуванні на відкритій місцевості вони зберігають уражальну дію протягом кількох десятків хвилин. Це — синильна кислота, хлорціан, фосген.

Залежно від швидкості дії на організм і появи ознак ураження отруйні речовини ділять на швидкодіючі і по-вільнодіючі.

Швидкодіючі отруйні речовини не мають періоду прихованої дії. Вони уражають уже через кілька хвилин (зарин, зоман, синильна кислота, хлорціан, Сі-Ес, Сі-Ар). Повільнодіючі отруйні речовини мають період прихованої дії і призводять до ураження через деякий час (Ві-Екс, іприт, фосген, Бі-Зет).

Вплив отруйних речовин (ОР) на організм людини

Нервово-паралітичні ОР викликають головний біль, загальну слабкість, міоз (різке звуження зіниць), при важчому ураженні — судоми, запаморочення.

Шкірно-нарівні ОР уражають шкірне покриття, органи дихання, очі, а потрапивши в організм з водою і їжею, — органи травлення, що призводить до загального отруєння організму. При попаданні крапель на шкіру через 2-6 год з'являються почервоніння, потім пухирці, а через 2-3 доби — виразки.

При вдиханні загальноотруйних речовин відчувається: запах гіркого мигдалю, металевий присмак, оніміння кінчика язика, запаморочення, тривожність, жар у роті, поколювання навколо очей.

Задушливі ОР спричиняють: кашель, стиснення у грудях, запаморочення, болі в серці, нудоту, блювоту. Згодом ці явища минають і настає стан уявного благополуччя (прихований період). Після нього з'являються задуха, головний біль, кисневе голодання, серцева слабкість, підвищення температури тіла до 38-39°.

Психохімічні ОР викликають сухість у роті, приливання крові до шкіри, прискорене серцебиття, погіршення зору, головний біль, запаморочення, психічний розлад (порушення свідомості, мислення, слухові галюцинації, марення).

ОР подразнювальної дії викликають жар і біль у роті, горлі та очах, сильне слюзовиділення, кашель, утруднене дихання.

Бактеріологічна зброя

Бактеріологічною (біологічною) зброєю називають спеціальні боеприпаси і бойові прилади із засобами доставки, споряджені біологічними засобами. Вона призначена для масового знищення живої сили, сільськогосподарських тварин і посівів, а також псування деяких видів військових матеріалів і спорядження. Основу біологічної зброї становлять **біологічні засоби** — хвороботворні мікроорганізми (бактерії, віруси, рикетсії, грибки) і вироблювані деякими бактеріями отрути (токсини).

Розрізняють такі види біологічних засобів:

з класу бактерій — збудники чуми, сибірської виразки, сапу, туляремії, холери, меліоїдозу та ін.;

з класу вірусів — збудники жовтої пропасниці, віспи, різних видів енцефалітів, пропасниці Денге та ін.;

з класу рикетсій — збудники висипного тифу, плямистої пропасниці Скелястих гір, пропасниці цицигамуші та ін.;

з класу грибків — збудники бластомікозу, кокцидіоїдомікозу, гістоплазмозу та ін.

Таблиця 1. **Інфекційні захворювання**

Хвороба	Шляхи передачі інфекції	Прихований період, діб	Тривалість утрати працездатності, діб
Чума	Повітряно - краплиний контакт з легеневиими хворими, через укуси бліх, від хворих гризунів	3	7-14
Сибірська виразка	Контакт із хворими тваринами, їх шерстю, шкурами; вживання зараженого м'яса, вдихання інфікованого пилу	2-3	7-14
Сап	Те саме	3	20-30
Туляремія	Вдихання пилу, інфікованого збудниками; контакт із хворими гризунами; вживання інфікованої води	3-6	40-80
Холера	Вживання зараженої води та їжі.	3	5-30
Жовта лихоманка	Через укуси комарів, від хворих тварин і людей	4-6	10-14
Натуральна; віспа	Повітряно-краплинний контакт; через інфіковані предмети	12	12-24
Плямиста лихоманка	Через укуси кліщів - переносчиків (від хворих гризунів)	4-8	90-180
Скелястих гір			
Ботулізм	Вживання їжі, що містить токсини	0,5-1,6	40-80

Для ураження сільськогосподарських тварин можуть використовуватися збудники таких захворювань, як чума великої рогатої худоби і свиней, а також збудники деяких захворювань, небезпечних для людини, наприклад сибірська виразка, сеп, меліюїдоз.

Для ураження сільськогосподарських рослин можливе використання збудників іржі злаків, картопляної гнилі, грибкового захворювання рису та інших рослин, а також комах-шкідників (саранча, гессенська муха та ін.).

Застосування бактеріологічної зброї призводить до масових інфекційних захворювань, небезпечних для людини (табл. 1).

Запитання і завдання:

1. Назвіть небезпечні для населення аварії.
2. Назвіть основні причини аварій.
3. Назвіть основні види стихійних лих.
4. Назвіть сильнодіючі отруйні речовини, які застосовуються на підприємствах.
5. Дайте характеристику СДОР.
6. Назвіть основні види біологічних засобів ураження.
7. Назвіть уражальні чинники ядерного вибуху.
8. Як впливають отруйні речовини на організм людини?
9. Назвіть основні шляхи передачі інфекції.
10. Чим небезпечна проникаюча радіація?

Тема. Основні способи захисту населення в надзвичайних ситуаціях

План:

1. Захисні споруди.
2. Засоби індивідуального захисту.
3. Порядок оповіщення населення та його евакуація.

Захист населення від наслідків стихійного лиха, аварій, катастроф, вибухів, великих пожеж і застосування засобів ураження організується відповідно до Закону «Про цивільну оборону України».

З цією метою здійснюється комплекс заходів, які мають забезпечити укриття населення в захисних спорудах, його евакуацію, медичний, радіаційний і хімічний захист, а також захист від впливу біологічних засобів ураження.

1. Захисні споруди

Захисні споруди призначені для захисту людей від наслідків аварій (катастроф) і стихійних лих, а також від уражальної дії зброї масового знищення і звичайних засобів ураження та впливу другорядних чинників ядерного вибуху.

Укриття найпростішого типу

У системі захисту населення особливе значення мають найпростіші укриття типу **щілин**. Це найбільш масові захисні споруди, що споруджуються в найкоротший термін.

Відкрита щілина — це зигзагоподібна траншея з кількох прямолінійних ділянок довжиною до 15 м. Глибина її — 1,8-2,0 м; ширина: зверху — 1,1-1,3 м, на дні -0,8 м. Будівництво щілини починається з розмітки і трасування, тобто визначення її плану на місцевості. Копають спочатку на ширину дна. В міру заглиблення поступово підрівнюють крутизну, доводячи до потрібних параметрів. Стінки (крутизну) щілини укріплюють дошками, жердинами, очеретом, іншими наявними матеріалами.

Коли є час і в разі потреби, щілину перекривають колодами, шпалами або малогабаритними залізобетонними плитами. Зверху покриття влаштовують шар гідроізоляції з толю, руберойду, хлорвінілової плівки або утрамбовують шар глини і насипають шар ґрунту товщиною 50-60 см. У перекритій щілині роблять вхід з одного або двох боків з дверима і тамбуром. Для вентиляції встановлюють витяжну коробку. Нормальна місткість щілини — 10-15 осіб.

Протирадіаційні укриття

Протирадіаційними укриттями (ПРУ) називаються негерметичні захисні споруди, що забезпечують захист людей в умовах надзвичайних ситуацій. До ПРУ можна віднести не тільки спеціально побудовані споруди, а й будівлі господарського призначення (погреби, підпілля, овочесховища), пристосовані під укриття, і звичайні житлові будівлі.

Захисні властивості укриттів визначаються коефіцієнтом послаблення радіації, що залежить від товщини огорожувальних конструкцій, властивостей матеріалу, з якого виготовлені конструкції, а також від енергії гамма-випромінювання. Наприклад, підвали дерев'яних будинків послаблюють радіацію в 7-12 разів, а кам'яних — у 200-300 разів.

У ПРУ, розрахованому на 50 чоловік і більше, повинно бути не менше двох виходів розміром 80 X 180 см, причому бажано, щоб вони були розташовані в протилежних кінцях укриття під кутом 90° один до одного.

У пристосованих під укриття приміщеннях встановлюють бачки з водою з розрахунку 3-4 л на одну людину на добу, а в туалеті — виносну тару або влаштовують люфт-клозет з вигрібною ямою. Крім того, в укритті встановлюють нари (лавки) для відпочинку, стелажі для продуктів харчування. Освітлення — від електромережі або переносними електричними ліхтарями.

Сховища

Сховище є найбільш надійним захистом від усіх уражальних чинників: високих температур і шкідливих газів у зонах пожеж, вибухонебезпечних, радіоактивних і сильнодіючих отруйних речовин, обвалів і уламків зруйнованих будинків і споруд тощо, а також засобів масового ураження і

звичайних засобів ураження. Воно обладнане комплексом інженерних споруд, що забезпечують необхідні умови життєдіяльності протягом певного часу.

За місцем знаходження сховища бувають вбудованими (у підвалах будинків) і відокремленими (поза будинками), їх споруджують заздалегідь, у мирний час, але можуть будувати і в період загрози нападу або під час воєнних дій (швидкозведені).

За місткістю розрізняють малі сховища (150-300 чол.), середні (300-600 чол.) і великі (понад 600 чол.).

Сховища мають фільтровентиляційні установки (ФВУ) промислового виготовлення. ФВУ очищає зовнішнє повітря, розподіляє його по відсіках і створює у захисному приміщенні надлишковий тиск, що перешкоджає проникненню зараженого повітря через тріщини і щілини. В усіх сховищах передбачаються два режими вентиляції: чистої, коли зовнішнє повітря очищається від пилу, і фільтровентиляції, коли воно проходить крізь поглинальні фільтри, де очищається від радіоактивного пилу, отруйних речовин, СДОР і бактеріологічних засобів. Система водопостачання забезпечує людей водою для життя і гігієнічних потреб від зовнішньої водопровідної мережі. На той випадок, коли водопровід перестане діяти, передбачено аварійний запас води або її джерело. Кожна захисна споруда має систему каналізації для відводу фекальних стоків. Санвузол влаштовують у приміщенні, ізольованому перегородками від секцій сховища, обов'язково з витяжкою. Система опалення сховища працює від опалювальної мережі будинку, під яким воно знаходиться. Освітлюється сховище від міської (об'єктної) електромережі, в аварійних випадках — від автономної електростанції, а якщо її немає від акумуляторів або ліхтарями.

Запас продуктів харчування робиться з розрахунку не менше ніж на дві доби для кожної людини у сховищі.

Медичне обслуговування здійснюють санітарні пости і медпункти об'єктів народного господарства.

Правила перебування у захисних спорудах

Населення укривається в захисних спорудах за сигналами ЦО. Заходити до них потрібно організовано, швидко і без паніки. У сховищі зручніше розміщуватися групами — з тих, хто разом працює або мешкає в одному будинку. В кожній групі призначають старшого. Тих, хто з дітьми, розміщують в окремих відсіках або у спеціально відведених місцях. Літніх і хворих намагаються влаштувати ближче до вентиляційних труб.

У сховище (укриття) потрібно приходити зі своїми засобами індивідуального захисту органів дихання, продуктами харчування і документами. Не дозволяється приносити з собою речі громіздкі, з сильним запахом, легкозаймисті, приводити тварин. У сховищі забороняється ходити без потреби, шуміти, курити, виходити назовні без дозволу коменданта. Всі у сховищі зобов'язані виконувати розпорядження чергового по сховищу, надавати посильну допомогу хворим, інвалідам.

2. Засоби індивідуального захисту

Засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) використовуються для захисту людини від отруйних речовин, сильнодіючих отрут, радіоактивних речовин і бактеріологічних засобів і за своїм призначенням діляться на засоби захисту органів дихання та засоби захисту шкіри.

Засоби захисту органів дихання

Найпростіші засоби захисту органів дихання — протипилова тканинна маска і ватно-марлева пов'язка. Вони захищають органи дихання від радіоактивного пилу і деяких видів бактеріологічних засобів, але непридатні для захисту від отруйних речовин.

Протипилова тканинна маска складається з корпусу і кріплення. Корпус маски шиють із 4-5 шарів тканини. Зовнішні шари роблять із тканини без ворсу, а внутрішні — для кращої фільтрації — з ворсом. Кріпленням служать смужки тканини, пришиті збоку корпусу. Маски виготовляються семи розмірів, відповідно до висоти обличчя: до 80 мм — перший розмір, 80-90 мм — другий, 91-100 мм — третій, 101-110 мм — четвертий, 111-120 мм — п'ятий, 121-130 мм — шостий, 131 мм і більше — сьомий розмір.

Ватно-марлева пов'язка виготовляється із шматка марлі розміром 100 × 50 см. Її розстеляють на столі, посередині на площі 30 × 20 см кладуть шар вати завтовшки 1-2 см (якщо немає вати, то її замінюють марлею в 5-6 шарів). Вільний край марлі по довжині загинають з обох боків на вату, а на кінцях роблять розрізи (30-35 см).

Пов'язка повинна добре закривати ніс і рот, тому верхній її край має бути на рівні очей, а нижній — заходити за підборіддя. Нижні кінці зав'язують на тім'ї, верхні — на потилиці. Для захисту очей необхідно надіти спеціальні окуляри, які щільно прилягають до обличчя.

Респіратори застосовують для захисту органів дихання від радіоактивного і ґрунтового пилу. Найбільш поширені респіратори Р-2 і ШБ-1 «Пелюсток».

Респіратор Р-2 складається із фільтрувальної напівмаски з наголовником. Напівмаска має два клапани вдиху і один — видиху. У клапана видиху є запобіжний екран. Зовнішня частина напівмаски виготовлена з поліурета-нового пінопласту зеленого кольору, а внутрішня — з тонкої повітронепроникної плівки, до якої вмонтовано два клапани вдиху. Між поліуретаном і плівкою є фільтр із полімерних волокон. Респіратор має носовий затискач, щоб притиснути напівмаску до перенісся.

Респіратори Р-2 виготовляються трьох розмірів відповідно до висоти обличчя: 99-109 мм — перший розмір, 109-110 мм — другий розмір, понад 110 мм — третій розмір.

Зберігаються респіратори у запаяному поліетиленовому пакеті. Щоб підігнати респіратор Р-2 до свого обличчя, треба перевірити його справність, надіти напівмаску на обличчя так, щоб підборіддя і ніс були всередині, одна тасьма наголовника, що не розтягується, була б на тім'ї голови, а

друга — на потилиці; за допомогою пряжок, що є на тасьмах, відрегулювати їх довжину (для чого треба зняти напівмаску) таким чином, щоб надіта напівмаска щільно прилягала до обличчя; кінці носового затискача притиснути до носа.

Респіратор ШБ-1 («Пелюсток») широко застосовувався під час ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і надійно захищав органи дихання від радіоактивного пилу. Це респіратор одноразового користування, безрозмірний; фільтром у ньому є тканина Петрянова.

Фільтрувальні протигази призначені для захисту органів дихання, очей, шкіри обличчя від впливу ОР, РР, БЗ і деяких СДОР, а також від різних шкідливих домішок, що є в повітрі.

У системі цивільної оборони країни для захисту населення використовуються такі фільтрувальні протигази: для дорослого населення — ЦП-5, ЦП-5М, ЦП-7, ЦП-7В; Для дітей — ПДФ-Д, ПДФ-Ш, ПДФ-2Д, ПДФ-2Ш, КЗД (камера захисна дитяча).

Таблиця 1. Визначення розміру лицьової частини протигаза

Розмір лицьової частини	1-й		2-й		3-й		
Номери упорів лямок	4-8-	3-7-8	3-7-8	3-6-7	3-7-7	3-5-6	3-4-5
Сума горизонтальних і вертикальних обхватів голови, мм	до 118	1190-1210	1215-1235	1240-1260	1265-1285	1290-1310	1315 і більш

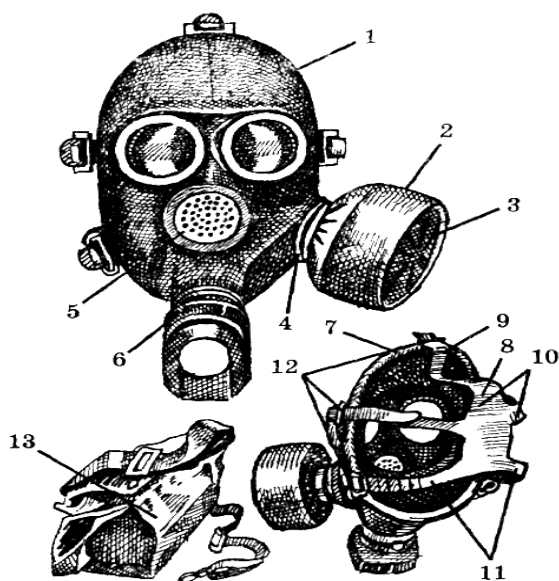
Цивільний протигаз (ЦП-5)

В комплект протигазу входять ФПК (фільтруючо-поглинаюча коробка) з маркуванням ЦП-5, лицьова частина ШМ-62 або ШМ-62У (утоншена), сумка для носіння та коробка з незапотіваючими плівками (НП). Протигаз ЦП-5 призначений для використання цивільним населенням. Протигаз ЦП-5 випускається в п'яти розмірах: 0, 1, 2, 3, 4 (у маски ШМ-62У - 0у, 1у, 2у, 3у, 4у). Маркування шолом-масок ШМ-62 ии ШМ-62У нанесена у вигляді опуклого відбитка від прес-форми: у підборіддя частини в колі цифрою вказаний розмір шолом-маски.

Для підбору необхідного розміру шолом-маски потрібно виміряти голову по замкнутій лінії, що проходить через верхівку, щоки і підборіддя. Виміри округлюються до 0,5 см. При величині виміру до 63 см беруть нульовий ріст, від 63,5 до 65,5 см - перший, від 66 до 68 см - другий, від 68,5 до 70,5 см - третій, від 71 см і більше – четвертий

З урахуванням недоліків попередніх моделей в шолом-маску протигаза ЦП-5 були внесені деякі поліпшення. Після доопрацювання протигаз набув назву ЦП-5М, а шолом-маска стала називатися ШМ-66МУ. Маркування ШМ-66МУ повністю відповідає маркуванню ШМ-62У.

Цивільний протигаз (ЦП-7)

Він складається: 1 – лицьова частина; 2 – фільтруючо-поглинальна коробка; 3 – трикотажний чохол; 4 – вузли клапана вдиху; 5 – переговорний пристрій (мембрана); 6 – вузол клапана видиху; 7 – обтюратор; 8 – наголовник (потилична частина); 9 – лобова лямка; 10 – скронева лямка; 11 – щічні лямки; 12 – пряжки; 13 – сумка.

Лицьова частина може оснащуватися питним пристроєм (трубкою), забезпечуючи

можливість прийому води з фляги під час роботи в зараженій атмосфері. Різновид цивільного протигазу ЦП-7 з лицьовою частиною, оснащеною питним пристроєм, іменується - ЦП-7В. Лицьова частина не закриває вуха. Комплектується плівками, що запобігають запотівання скла окулярного вузла, також може комплектуватися утеплювальними манжетами, що запобігають замерзанню стекол окулярного вузла при понижених температурах. Лицьова частина випускається в трьох розмірах: 1, 2 і 3.

Ізолюючі протигazi ІП-46, ІП-4, ІП-5 забезпечують захист органів дихання, очей і шкіри від будь-яких СДОР, незалежно від властивостей і концентрації. Вони дають змогу працювати навіть там, де зовсім немає кисню у повітрі. У протигазі ІП-46 або ІП-5 можна виконувати роботу під водою на глибині до 7 м. Принцип роботи ізолюючих протигазів ґрунтується на виділенні кисню з хімічних речовин при поглинанні вуглекислого газу і вологи, які видихаються людиною. Ізолюючий протигаз складається з лицьової частини, регенеративного патрона, дихального мішка і сумки. Оскільки цей протигаз забезпечує повну ізоляцію органів дихання від навколишнього середовища, то час перебування в ньому залежить від запасу кисню в регенеративному патроні і характеру виконуваної роботи: при важких фізичних навантаженнях — протягом 45 хв, при середніх — 70 хв, а при легких або в стані відносного спокою — 3 год.

Промислові протигazi призначені для захисту від СДОР, що застосовуються у виробництві. Промислові протигazi комплектуються лицьовими частинами від цивільних протигазів, а їх коробки залежно від складу шкідливих речовин спеціалізовано за призначенням. Коробки різного призначення відрізняються кольором і буквеними позначеннями на них.

Ізолюючі засоби індивідуального захисту шкіри

Звичайні засоби захисту шкіри — це предмети одягу та взуття, що можуть бути у кожної людини. Найпростішим засобом захисту шкіри є робочий

одяг (спецівка) — куртка і штани, комбінезони, халати з капюшонами, зшиті з брезенту, вогнезахисної чи прогумованої тканини або грубого сукна. Вони не тільки захищають шкіру від радіоактивних речовин і бактеріологічних засобів, а й не пропускають протягом деякого часу краплиннорідкі отруйні речовини. Одяг з брезенту захищає від отруйних речовин (взимку — до 1 год, влітку — до 30 хв).

Спеціальні засоби захисту шкіри за принципом захисної дії діляться на ізолюючі і фільтрувальні.

Ізолюючі засоби захисту шкіра — захисний комбінезон (костюм), легкий захисний костюм Л-1 і загальновійськовий захисний комплект — виготовляються з повітронепроникних матеріалів — спеціальної еластичної і морозостійкої прогумованої тканини. Вони можуть бути герметичними і негерметичними. Герметичні засоби захисту закривають усе тіло і захищають від парів і крапель ОР, негерметичні — тільки від крапель ОР. Крім того, вони захищають від РР та БЗ.

Захисний комбінезон складається зі зшитих в одне ціле куртки, штанів і капюшона. Захисний костюм відрізняється від комбінезона тим, що ці три частини виготовлені окремо. У комплект захисного комбінезона і костюма входять, крім того, підшоломник, гумові чоботи і гумові рукавиці. Захисні комбінезони і костюми випускають трьох розмірів: 1-й — для людей зростом до 165 см, 2-й — від 165 до 172 см, 3-й — вище 172 см.

Легкий захисний костюм Л-1 складається із сорочки з капюшоном, штанів, пошитих разом з панчохами, двопальцевих рукавиць і підшоломника. Його розміри аналогічні розмірам захисного комбінезона (костюма). Л-1 використовується у розвідувальних підрозділах ЦО.

Загальновійськовий захисний костюм (ЗЗК) складається із захисного плаща з капюшоном, захисних панчох і рукавиць. Плащі випускаються п'яти розмірів: 1-й — для людей зростом до 165 см, 2-й — від 165 до 170 см, 3-й — від 171 до 175 см, 4-й — від 176 до 180 см, 5-й вище 180 см. Підшва захисних панчох має гумову основу. Панчохи надівають поверх звичайного взуття і прикріплюють до ніг хлястиками і шпениками, а до поясного паска — тасьмою. ЗЗК можна носити як накидку та одягати у рукави, як комбінезон.

До фільтруючих засобів захисту шкіри належить **захисний фільтруючий одяг (ЗФО-58)**, що складається з комбінезона особливого покрою, онуч, чоловічої натільної білизни і підшоломника. Застосовується у комплекті з протигазом, гумовими чобітьми і рукавицями.

Медичні засоби індивідуального захисту

Аптечка індивідуальна (АІ – 2) призначена для самодопомоги при пораненнях та опіках (обезболювання), для профілактики або послаблення ураження РР, БЗ і ОР нервово-паралітичної дії.

В її гніздах зберігаються такі медичні засоби індивідуального захисту: гніздо І — протибольовий засіб для зняття больового шоку; гніздо ІІ — засіб при отруєнні фосфорорганічними ОР; гніздо ІІІ — протибактеріальний засіб № 2; гніздо ІV — радіозахисний засіб № 1; гніздо V — протибактеріальний

засіб № 1; гніздо VI – радіозахисний засіб № 2; гніздо VII – протиблювотний засіб.

В інструкції, що додається до АІ – 2 описано порядок прийому ліків.

Індивідуальний протихімічний пакет ІПП – 8 призначений для знезараження краплинорідних ОР, що потрапили на відкриті ділянки шкіри та одяг. До комплекту входить флакон з дегазуючим розчином і чотири ватно-марлеві тампони.

Посуд і тампони запаєні в герметичну оболонку з поліетелену. Першим тампоном виділяють із шкірного покриву ОР щипковим рухом, наступна обробка – протирання ураженої ділянки (розчинити ОР і стежити, щоб не потрапив у очі).

Пакет перев'язувальний індивідуальний призначений для надання допомоги при пораненнях і опіках. Він складається з бинта, двох ватно-марлевих подушечок, шпильки і чохла.

В разі потреби пакет відкривають, виймають бинт з двома стерильними подушечками, не торкаючись руками їх внутрішньої поверхні. Подишечки накладають на рану і прибинтовують, кінець закріплюють шпилькою. Чохол, внутрішня поверхня якого стерильна, використовується для накладання герметичних пов'язок.

3. Порядок оповіщення населення та його евакуація

Серед заходів щодо захисту населення під час надзвичайних ситуацій важливе місце належить організації вчасного оповіщення. Це — завдання органів ЦО.

Завивання сирени, переривчасті гудки підприємств і сигнали транспортних засобів означають попереджувальний сигнал «Увага всім». За цим сигналом потрібно увімкнути радіо, радіотрансляційні і телевізійні приймачі для прослуховування термінових повідомлень.

У мирний час передаються інформація про аварії на атомній електростанції чи на хімічно небезпечній ділянці, повідомлення про можливий землетрус чи повінь, штормове попередження.

Тексти інформації можуть бути такими:

Увага! Говорить штаб цивільної оборони. Громадяни! Трапилась аварія на заводі «Оболонь» з виливанням СДОР — аміаку. Хмара отруєного повітря поширюється в напрямі житлового масиву Оболонь. Населенню, яке проживає чи працює на вулицях Маршала Малиновського, Північній, проспекті Обо-лонському, залишатися у своїх приміщеннях і провести додаткову герметизацію. Населенню, яке проживає чи працює на вулицях Приозерній, Мате Залки і майдані Дружби Народів, негайно покинути житлові будинки, приміщення підприємств, організацій, установ і вийти в район станції Петрівка. Про почуту інформацію повідомте сусідів. Надалі діяти за вказівкою штабу цивільної оборони.

Увага! Говорить штаб цивільної оборони. Громадяни! У зв'язку з підвищенням рівня води у річці Дніпро очікується підтоплення будинків у районі вулиць... Населенню, яке проживає на цих вулицях, зібрати необхідні речі, продукти харчування, воду, відключити газ, електроенергію і вийти... Про почуту інформацію повідомте сусідів, допоможіть вийти літнім і хворим людям. У разі раптового підвищення рівня води зайняти місце на узвишші (верхні поверхи будинків, дахи, дерева) і чекати на допомогу. Будьте уважні до повідомлень штабу цивільної оборони.

Коли виникає загроза нападу противника, місцеві органи влади і штаб ЦО через засоби масової інформації передають постанови і розпорядження про порядок дій населення. З цього часу радіоточки, телевізори повинні бути постійно увімкнені для прийому нових повідомлень.

Якщо існує безпосередня небезпека ударів ворога з повітря або загроза хімічного чи радіоактивного зараження, спочатку подається сигнал «Увага всім», а потім по радіо і телебаченню передається коротке повідомлення про порядок дій і правила поведінки. **Наприклад:**

Увага! Говорить штаб цивільної оборони. Громадяни! Повітряна тривога! Відключіть світло, газ, воду, погасіть вогонь у печах. Візьміть засоби індивідуального захисту, документи, запас продуктів і води. Попередьте сусідів, допоможіть хворим і літнім людям. Якнайшвидше йдіть до захисної споруди або сховайтесь за нерівностями на місцевості, зберігайте спокій і порядок. Будьте уважні до повідомлень штабу цивільної оборони.

Евакуація населення

Евакозаходами називаються розосередження та евакуація населення з міст у замиську зону. Вони організовуються і проводяться відповідно до плану штабу ЦО району (об'єкта) та розпоряджень старшого начальника ЦО.

Розосередження — це організоване вивезення (виведення) з міст і розміщення у замиській зоні робітників та службовців підприємств, що продовжують працювати у воєнний час або в умовах надзвичайних ситуацій.

Евакуація — вивезення (виведення) з міст у замиську зону решти населення, яке знаходиться у зонах можливих сильних руйнувань і катастрофічного затоплення.

Що стосується навчальних закладів, то тут можливі три варіанти: перший — вони припиняють свою діяльність, другий — евакуюються (діяльність переноситься у замиську зону), третій — продовжують роботу на своїх місцях, але за скороченими програмами.

Замиська зона — це територія, розташована поза містом, за межами зон можливих руйнувань. Кожному підприємству, навчальному закладу визначається район або місце розташування.

У мирні дні також доводиться евакуювати населення із зон затоплення, з районів сходження снігових лавин і селевих потоків. Після аварії на ЧАЕС у 1986 р. було здійснено евакуацію мешканців міст Чорнобиля і Прип'яті та 800 населених пунктів 30-кілометрової зони.

Відповідальність за евакуацію робітників і службовців та їхніх сімей у призначені райони покладається на начальників ЦО та штабів ЦО підприємств, установ, навчальних закладів. Розосередження робітників і службовців підприємств, що продовжують функціонувати, здійснюється за виробничим принципом, а населення, не зайнятого у виробництві, — за територіальним принципом (за місцем проживання).

Щоб евакуація пройшла організовано, її завчасно планують місцеві адміністративні органи і створені при них евакуаційні комісії; заздалегідь

визначаються склад, місця розташування і порядок роботи збірних евакуаційних пунктів (ЗЕП), а в сільській місцевості, куди

вивозиться населення, створюються евакоприймні комісії і прийомні евакуаційні пункти (ПЕП).

ЗЕП призначені для збору, реєстрації та організованої відправки населення. Коли людей вивозять залізничним і водним транспортом, ЗЕП розміщують поблизу станцій, портів і на підприємствах, що мають залізничні під'їзні шляхи, морські, річкові причали.

На кожному підприємстві, в установі, навчальному закладі, домоуправлінні мають бути евакуаційні списки, які разом з паспортами є основними документами для обліку, розміщення і забезпечення всім необхідним у районах розселення.

Евакуація може здійснюватися всіма видами транспорту і пішки. Для швидкої евакуації застосовується комбінований спосіб її проведення, тобто піший порядок поєднується з максимальним використанням усіх видів транспорту.

Коли надійшло розпорядження про початок розосередження та евакуацію, начальник ЦО повідомляє про це керівників виробничих підрозділів, останні оповіщають робітників і службовців, а ті — членів своїх сімей. Непрацюючі оповіщаються за місцем проживання.

Почувши інформацію про евакуацію, громадяни повинні готуватися до виїзду в заміську зону. Із собою взяти найнеобхідніше: засоби індивідуального захисту, аптечку, паспорт, військовий квиток, свідоцтва про шлюб, народження, освіту, спеціальність, трудову книжку або пенсійне посвідчення, продукти харчування на 2-3 доби, одяг, взуття, мило, зубну щітку. Усе зібране скласти у валізу (сумку, рюкзак) і прикріпити ярлик (бирку), на якому зазначити прізвище, ім'я, по батькові, кінцевий пункт евакуації. Дітям дошкільного віку потрібно пришити ярлички до одягу (під комір, на зворотний бік верхнього одягу).

Перед виходом із квартири виключити всі освітлювальні і нагрівальні прилади, закрутити крани водопровідної і газової мереж, закрити вікна і кватирки, замкнути двері; ключі здати у житловий орган.

Для підтримання громадського порядку на об'єктах ЗЕП і ПЕП, на станціях (пристанях, пунктах) посадки і висадки, у місцях розселення в заміській зоні виставляються пости охорони громадського порядку, організовується патрулювання. До виконання цих заходів залучаються формування охорони громадського порядку (команди, групи), що створюються з відомчої воєнізованої! сторожової охорони та добровільних народних дружин.

Запитання і завдання:

1. Назвіть найпростіші засоби захисту органів дихання.
2. Розкажіть про призначення і принцип дії респіратора.
3. Розкажіть про призначення і будову протигаза ЦП-7.
4. Як правильно підібрати і зібрати протигаз?
5. Який порядок оповіщення населення?

Тема. Основи рятувальних та інших невідкладних робіт

План:

1. Організація і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт
2. Правила поведінки і дії населення під час надзвичайних ситуацій.
3. Пост радіаційного і хімічного спостереження.
4. Хімічна і радіаційна розвідка та дозиметричний контроль.

1. Організація і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт

Рятувальні роботи в мирний час проводяться в районах стихійних лих, повені, землетрусу, масових пожеж, селевих потоків, на місцях аварій на виробництві і транспорті. Мета робіт — пошук потерпілих, рятування їх з-під завалів, зруйнованих будинків, захисних споруд, надання першої допомоги, евакуація з осередків ураження до медичних установ.

Розвідуючи маршрути руху та об'єкти робіт, розвідгрупа (ланка) висувається до осередку ураження за наміченим маршрутом. Розвідники за приладами визначають зараженість маршруту радіоактивними й отруйними речовинами, встановлюють знаки огороження з правого боку дороги за напрямком руху. Якщо рівні радіації і зараження ОР високі, то шукають прохід і позначають його напрям.

Дані про стан маршруту, його прохідність, кордони зараження, напрями обходів командир розвідгрупи доповідає по радіо начальнику штабу ЦО об'єкта і наносить на карту (схему) маршрут.

Виходячи на територію об'єкта, розвідники визначають рівні радіації, наявність отруйних речовин, розшукують сховища, укриття й оглядають їх, встановлюють зв'язок з людьми, які там перебувають. На території об'єкта визначають характер руйнувань будинків і споруд, натреш поширення пожеж, виявляють ушкодження та аварії на комунально-енергетичних мережах. Визначають місця, небезпечні для роботи формувань. Шукають маршрути для введення сил ЦО й евакуації потерпілих. Розчищають проходи (проїзди) у завалах, якщо немає об'їзду. Там, де висота завалу не вище 1 м, шлях прокладають бульдозером по проїжджій частині вулиці, а в зонах суцільних завалів, що перевищують 1 м, — по завалу. Ширина шляху при односторонньому русі повинна бути не менше 3,2-3,5 м. Для роз'їзду зустрічних машин через кожні 150-200 м. влаштовують спеціальні майданчики. Ширина шляху при двосторонньому русі має бути 7-8 м. Після закінчення робіт встановлюють дорожні знаки й організовують регулювання руху.

Під час локалізації й тушіння пожеж, щоб не допустити злиття окремих вогнищ у суцільні, водночас прокладають просічні смуги, щоб відсікти вогонь. На шляху поширення пожежі розбирають або руйнують будинки, що горять, видаляють легкозаймисті матеріали.

Розшук і рятування потерпілих організовують і проводять на візи території об'єкта або житлового кварталу, де є повністю або частково зруйновані будинки. Одночасно з цим вживають заходи щодо

попередження повторних обвалів, відключають газову й електричну мережі, припиняють подачу води.

Щоб урятувати людей, які опинились у глибині завалу, роблять проходи до них, використовуючи порожнечі, утворені після руйнування великих елементів конструкцій. Якщо східці зруйновано, то з приміщень верхніх поверхів потерпілих виносять по тимчасових дерев'яних трапах, через вікна або по приставних драбинах, обов'язково підстраховуючи канатом. Тих, хто перебуває у важкому стані, спускають на лямках. Перш ніж відкривати сховище, укриття, завал, треба через повітрозабірні люки, стояки водопостачання або опалення встановити зв'язок з одьми, з'ясувати, в якому вони стані. Якщо порушено системи фільтровентиляції, то для подачі повітря роздають повітрозабірні канали, а якщо це неможливо, бурять отвори в стіні або перекритті і подають повітря компресором. Розкривати сховища й укриття починають з відкопування заваленого основного або аварійного входу (виходу).

Першу допомогу потерпілим надає санітарна дружина. Для цього її особовому складу визначають ділянку робіт, пункти (місця) вантаження потерпілих на транспорт, шляхи і пункти винесення (евакуації) їх, місця відпочинку і приймання їжі, порядок поповнення медичними засобами і взаємодії з іншими формуваннями, а також повідомляють, які ланки додаються для перенесення потерпілих.

В осередку хімічного ураження при наданні першої допомоги на потерпілого насамперед швидко надягають протигаз, вводять йому відповідний для даної отруйної речовини антидот, проводять часткову санітарну обробку відкритих ділянок шкіри рідиною з ІПП-8.

Усіх потерпілих евакуюють на незаражену територію, де їм надаватиметься перша медична допомога. Для перенесення до пунктів вантаження з рятувальних формувань виділяється необхідна кількість людей. Перед вантаженням на транспорт перевіряють правильність надання першої медичної допомоги, вводять знеболювальні засоби.

Для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт залучаються створена у системі МНС на базі військ ЦО, органів і підрозділів пожежної охорони Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту, а також частини та підрозділи Збройних Сил України, інших військових формувань.

Заходи по ліквідації наслідків зараження

Часткова санітарна обробка

Ще перебуваючи в зоні зараження або відразу після виходу з неї, потрібно здійснити часткову санітарну обробку, щоб видалити небезпечні речовини з відкритих ділянок шкіри, із взуття, одягу, протигаза.

При зараженні радіоактивними речовинами передусім потрібно: обтрусити, вибити одяг; протерти вологою ганчіркою взуття; помити відкриті частини рук і шиї; протерти лицьову частину протигаза і зняти його (чи респіратор, протипилову тканинну маску, ватно-марлеву пов'язку); вимити обличчя, прополоскати рот і горло. Якщо води мало, відкриті ділянки

тіла і протигаз протирають зволоженим тампоном, причому лише в одному напрямку. Обробку проводять протягом першої години після зараження у самій зоні і повторюють після виходу з неї.

При зараженні краплиннорідкими ОР для часткової санітарної обробки застосовують індивідуальний протихімічний пакет (ІПП-8). Спочатку обробляють відкриті ділянки шкіри, а потім заражені частини одягу і взуття. Якщо немає ІПП, усе ретельно промивають теплою водою з милом.

При зараженні бактеріологічними засобами, не знімаючи протигаза (ІПП, ватно-марлевої пов'язки), обтрушують одяг, обмітають взуття, розчином з ІПП обробляють відкриті ділянки тіла. Якщо пакета немає, використовують дезінфікуючі розчини і воду з милом.

Часткова санітарна обробка не забезпечує повного знезараження і не гарантує людям захисту від ураження. Тому за найменшої можливості проводять повну санітарну обробку.

Повна санітарна обробка

При повній санітарній обробці усе тіло обмивають теплою водою з милом і мочалкою, обов'язково міняють білизну і верхній одяг. Проводиться на стаціонарних пунктах, у банях і душових павільйонах або на спеціальних майданчиках для миття і пунктах спеціальної обробки (ПСО). Влітку повну санітарну обробку можна здійснити біля незаражених проточних водоймищ.

Пункти санітарної обробки мають три відділення: для роздягання, для миття і для одягання. Крім того, може бути відділення для знезараження одягу. Особи, які прибули для санітарної обробки, знімають верхній одяг, засоби захисту (крім протигаза), білизну, проходять медичний огляд, дозиметричний контроль. Одяг, заражений радіоактивними речовинами вище допустимої норми, а також отруйними речовинами і бактеріологічними засобами, складають у гумові мішки і відправляють на знезараження.

Перед входом до відділення миття уражені знімають протигази і обробляють слизисті оболонки 2-процентним розчином питної соди. Якщо відбулося зараження отруйними речовинами типу зарин, то перш ніж зняти протигаз, проводять контроль приладами хімічної розвідки. Одержавши мило і мочалку, уражені заходять у відділення миття. Особливо ретельно треба вимити голову, шию, руки. Температура води має бути 38-40 °С.

При зараженні бактеріологічними засобами перед входом у роздягальню одяг зрошують 0,5-процентним розчином монохлораміну. Біля входу у відділення миття руки і шию обробляють 2-процентним розчином монохло-раміну, знімають протигаз, одержують мило та мочалку і переходять у відділення миття. Після виходу з нього проводять повторний медичний огляд і дозиметричний контроль. Якщо радіоактивне зараження вище допустимого, проводять повторну санітарну обробку.

У відділенні одягання кожний, хто пройшов обробку, одержує одяг (свій знезаражений або із заласного фонду) й одягається.

Якщо упорядкованого пункту санітарної обробки немає, то її здійснюють у банях, душових, обладнаних таким чином, щоб потік людей рухався лише в одному напрямі.

Майданчики санітарної обробки поблизу джерела води ділять на брудну і чисту половини. Між ними розміщують дезінфекційні автомобілі з душем. Для відведення води копають канали і поглинальні колодязі. У теплу пору року санітарну обробку можна проводити на відкритому повітрі. Коли холодно, ставлять намети.

Знезараження

Знезараження здійснюють у формі дезактивації, дегазації, дезінфекції.

Дезактивація — видалення (омивання, змитання) радіоактивних речовин із заражених ділянок місцевості, споруд, техніки, різних предметів. Залежно від обстановки може проводитися частково або в повному обсязі. При частковій дезактивації знезаражуються тільки деякі ділянки місцевості, основні деталі обладнання, одяг, взуття, засоби індивідуального захисту, тобто все, із чим безпосередньо стикаються люди. Звичайний і захисний одяг і взуття обмітають, витрушують, вибивають і чистять, протирають клоччям, змоченим водою або дезактивувальними розчинами, миють щітками під сильним струменем води. До дезактивувальних речовин належать усі пральні порошки і пасти (ОП-7, ОП-10), що застосовуються у вигляді водних розчинів, або господарське мило.

Досвід Чорнобиля показав, що знезараження будівель, споруд і місцевості — де дуже важкий і тривалий процес. Наприклад, для дезактивації дахів і стін будинків довелося проводити багаторазову обробку із застосуванням порошку СФ-2У. Для боротьби з розповсюдженням радіоактивного пилу проводили зволоження, а також розбризкували з вертольотів латекс (дисперсний каучук у воді), внаслідок чого утворювалася дуже тонка плівка, яка перешкоджала перенесенню радіоактивних речовин.

Дегазація — руйнування (нейтралізація) або видалення отруйних речовин (ОР) з різних предметів, техніки, споруд і місцевості. Дегазація, як часткова, так і повна, здійснюється трьома способами: хімічним, фізико-хімічним, механічним. Хімічний спосіб полягає в дії на ОР дегазувальної речовини, внаслідок чого утворюються нетоксичні сполуки. При фізико-хімічному способі ОР видаляють із заражених об'єктів, розчиняючи, випарюючи або сорбуючи (поглинаючи) їх. Механічний спосіб — це видалення ОР з поверхні (наприклад, знімають заражений шар ґрунту або засипають його ґрунтом, шлаком).

Основні способи дегазації одягу і взуття — провітрювання, вимочування у воді, кип'ятіння, прання, обробка пароповітряно-аміачною сумішшю. Бавовняні і гумові вироби кип'ятять і перуть. Якщо у воду додати соду пральний порошок або мило, ОР руйнуються значно швидше. Обробку пароповітряно-аміачною сумішшю застосовують для всіх видав одягу, взуття і засобів захисту шкіри.

Дезінфекція — знищення хвороботворних мікроорганізмів і руйнування токсинів на місцевості, спорудах, техніці, різних предметах. Проводиться двома способами — хімічним і фізичним. Хімічний спосіб — це застосування дезінфікуючих речовин, що знищують хвороботворні мікроби і токсини. При фізичному способі хвороботворні мікроба гинуть під дією високих температур.

Для дезінфекції території, різних об'єктів, предметів домашнього вжитку використовують хлорне вапно, моно-хлораміни, дихлораміни, їдкий натр у розчинах від 0,2 до 10 %. Приміщення, меблі і речі обробляють 3-5-процентним розчином фенолу (карболовою кислотою); 1-10-процентним водним розчином (парами) формаліну дезінфікують приміщення, одяг, м'які речі; розчином лізолу — взуття, гумові і шкіряні вироби; розчином гашеного вапна — будинки, склади, транспорт, туалети, дороги, подвір'я та інші території. Одяг і взуття дезінфікують у камерах.

2. Правила поведінки і дії населення під час надзвичайних ситуацій

Для запобігання виникненню пожеж кожний громадянин зобов'язаний суворо додержувати встановлених правил щодо їх попередження у житлових будинках, на підприємствах, у лісах, на торф'яниках, у полі та в інших місцях.

На об'єктах народного господарства, з урахуванням виробничих умов, встановлюється протипожежний режим і розробляються інструкції як для всього об'єкта, так і для окремих підрозділів. В інструкціях наводяться норми зберігання різних матеріалів, зазначаються місця, де не можна курити і розпалювати відкритий вогонь, описується порядок дій у разі виникнення пожежі.

У навчальних закладах, дитячих, лікувальних і культурних установах особлива увага приділяється питанням евакуації людей на випадок пожежі.

Ефективним засобом гасіння загорянь є вогнегасник. Потрібно знати, що для гасіння вогню не завжди можна користуватися водою. Не можна направляти водяний струмінь на електропровід, що горить, або на електрообладнання, бо людину може вразити струм, оскільки вода є провідником. Перш ніж гасити, слід зняти напругу; можна застосовувати вуглекислотні та порошкові вогнегасники. Горючу суміш і запалювальні речовини гасять піском, хімічною або повітряно-механічною піною, спеціальними порошковими сумішами.

У задимлене приміщення слід заходити обов'язково удвох, йти, тримаючись за стіни, щоб не втратити орієнтацію. Працювати в ізольованих або фільтрувальних протигазах, але з гопкалітовим патроном. Двері в палаюче приміщення відкривати обережно і користуватися ними як прикриттям. Людей із задимленого, палаючого приміщення вивести назовні, попередньо накинувши їм на голову вологу тканину або одяг. Якщо вихід відрізано вогнем, людей евакуюють через вікна, балкони, застосовуючи ручні, механічні, стаціонарні драбини і різні автопідйомники.

Більшість лісових, торф'яних і польових пожеж виникають поблизу населених пунктів і доріг через необережне поводження з вогнем, від непогашених вогнищ чи іскор, що вилітають із вихлопних труб автомобілів, тракторів. Особливо легко загоряються хвойні ліси, сухі торф'яники, дозрілі хліба, суха трава. Тому не можна розводити вогнища у лісах, особливо хвойних, на торф'яниках, у заростях очерету, поблизу посівів зернових. Не дозволяється курити у лісі (можна на спеціально обладнаних майданчиках), біля валків скошеного хліба, під час роботи на комбайнах, тракторах, підбирачах, автомобілях. Усі машини повинні бути обладнані іскрогасниками.

Про загрозу повені (затоплення) населення оповіщається завчасно. У період повеней радіотрансляційна мережа у квартирах повинна діяти цілодобово. З місць, яким загрожує повінь, населення евакуюється. Підсилюють кріплення окремих конструкцій, механізмів і обладнання. Коли вода починає підніматися, людей і матеріальні цінності, як правило, вивозять автотранспортом, худобу переганяють.

Перш ніж залишити будинки, переносять на верхні поверхи або горища все, що може зіпсувати вода, вимикають світло і газ. Захопивши із собою документи, найнеобхідніші речі, невеликий запас продуктів, води, прибувають на місце збору. В разі необхідності евакуацію продовжують на ботах, баржах, катерах, човнах, інших плавальних засобах. Під час посадки людей човен або інший засіб повинен бути закріплений. Входити в човен слід по одному, ступаючи на середину настилу. Розсаджуватись — за вказівкою старшого. Під час руху не можна мінятися місцями, сидати на борт човна. Переправа людей по воді без плавальних засобів дозволяється тільки там, де є визначений брід глибиною не більше 1 м. Потрапивши у воду, треба відразу ж пливти до найближчого незатопленого місця. Слід бути дуже уважним, щоб не вдаритись об предмети, які можуть бути під водою або плавати поряд. У залитому водою чагарнику, густій високій траві не варто робити різких рухів, бо можна заплутатись краще пливти на спині. Якщо ногу судомить, треба випрямити її і за великий палець потягнути на себе.

Надаючи допомогу тому, хто тоне, підпливати до нього треба ззаду, стежачи, щоб він не схопив вас за ногу, руку, шию чи тулуб і не потягнув углиб. Брати його можна за комір, голову, передпліччя, руки або під пахви, повернувши обличчям догори. Пливти з потоплючим слід на боці або спині, працюючи ногами і вільною рукою. На човні до потоплючого підходять проти течії, а піднімати його найзручніше з корми. Якщо у воді опинилось кілька чоловік, у першу чергу підбирають тих, хто потребує негайної допомоги, іншим дають рятувальні засоби.

Врятованих треба перевдягнути в сухий, теплий одяг, дати заспокійливі засоби. Якщо людина не дихає, їй роблять штучне дихання.

Під час землетрусу виведення населення в безпечні місця проводиться організовано, з урахуванням обстановки. Із службових приміщень і житлових будинків треба виходити швидко, не заважаючи іншим.

Якщо сильні підземні поштовхи застали вас на вулиці, слід якнайдалі відійти від будинків. Не можна залишатися поблизу об'єктів, що мають легкозаймисті і сильнодіючі отруйні речовини, на мостах і шляхопроводах.

Не можна триматися за високі стовпи і паркани, ховатись на нижніх поверхах і в підвальних приміщеннях будинків. Усі транспортні засоби зупиняються, пасажери залишають їх і відходять на безпечну відстань. Особливу організованість слід проявити, виходячи з вокзалів, театрів, магазинів; необхідно точно виконувати розпорядження адміністрації.

Під час урагану, шквалу треба сховатись у підвалах, підпіллях, погребях, канавах, траншеях, у логовинах, укриттях цивільної оборони. Від селю порятунок у тому, щоб швидко і завчасно залишити зону затоплення.

У разі виникнення виробничої аварії начальник штабу ЦО об'єкта терміново організовує оповіщення керівництва і всіх працівників підприємства про небезпеку. Якщо трапилося витікання СДОР, то оповіщується також населення, яке мешкає поблизу об'єкта і в напрямі можливого поширення отруйних газів. Населення повинне слухати повідомлення штабу ЦО і діяти за його вказівкою. Організовується розвідка, яка встановлює місце аварії, вид СДОР, ступінь зараження території та повітря, стан людей у зоні зараження, кордони зон забруднення, напрям і швидкість вітру в приземному шарі, напрям поширення зараженого повітря.

Уражених після надання їм допомоги доставляють у незаражений район, а в разі необхідності — до лікувального закладу.

Необхідно пам'ятати, що чим швидше люди покинуть заражену місцевість, тим менша небезпека ураження. Покидати заражену територію треба швидко, намагаючись не піднімати пилу і не торкатися навколишніх предметів, дотримуватися правил особистої гігієни. Ці ж самі правила поведінки стосуються населення, яке опинилось у зоні зараження отруйними речовинами.

Крім того, необхідно вміти захищати органи дихання від СДОР і надавати першу допомогу при отруєнні (табл. 1).

У зоні бактеріологічного (біологічного) зараження запроваджують спеціальний режим — карантин або обсервацію.

Карантин — суворий режим ізоляції певної групи населення з метою запобігання розповсюдженню інфекційних захворювань. У зоні карантину не дозволяється виходити зі своїх житлових приміщень. Продукти харчування і предмети першої необхідності доставляються додому. Вихід (виїзд) населення з районів карантину забороняється.

Обсервація — медичне спостереження за певною групою населення. В зоні обсервації медична служба цивільної оборони виявляє захворювання, проводить профілактичні заходи, робить спеціальні щеплення. Обмежується спілкування між людьми.

Правила поведінки і дії в зоні радіоактивного забруднення (зараження). Радіоактивне зараження може виявитися місцевість не тільки після ядерного вибуху, а й внаслідок аварії на атомній електростанції, на інших об'єктах, що виробляють або використовують розщеплені матеріали.

Характерна особливість радіоактивного зараження місцевості після ядерного вибуху — швидкий спад рівнів радіації через безперервний розпад радіоактивних речовин. Так, через 7 год після вибуху рівень радіації на міс-

цевості зменшується у 10 разів, через добу — приблизно у 40 разів, через 49 годин — у 100 разів. Найбільшу небезпеку для людей являють рівні радіації у першу добу.

Таблиця 1. Дії при зараженні СДОР

	Назва СДОР							
	Хлор	Аміак	Сірко- водень	Двоокис сірки	Акрилонітрил	Синильна кислота	Фосген	Бензол
Перша допомога:								
свіже повітря	+	+	+	+	+	+	+	+
тепло	+	+	+		+		+	+
кисень	+	+	+		+	+	+	+
штучне дихання	+		+					+
промивання 2 % -м содовим розчином шкіри та слизистих	+			+				
промивання 2 % -м розчином борної кислоти шкіри слизистих та очей		+	+					
тепле молоко із содою			+					
антидот						+		
Захист органів дихання:								
ЦП-5, ЦП-7			+	+	+	+	+	+
промислові протигази	+	+	+	+	+	+	+	+
ізолюючі протигази	+	+	+	+	+	+	+	+

У тих населених пунктах, де виявлено радіоактивне зараження, усі мешканці повинні надягнути респіратори, протипилові тканинні маски, ватно-марлеві пов'язки або протигази, взяти документи, запас їжі і води, медикаменти, предмети першої необхідності й піти до захисної споруди. (Цього не було зроблено в прилеглих населених пунктах після аварії на ЧАЕС у 1986 р.) Якщо обставини змусили когось сховатись у квартирі або виробничому приміщенні, потрібно, не гаючи часу, зачинити вікна і двері, завісити їх цупкою тканиною, затулити всі щілини.

Якщо ж люди опинилися в зоні зараження або їм потрібно залишити її, кожен повинен прийняти радіозахисний засіб.

Щоб запобігти масовому радіаційному опроміненню (чи хоча б знизити його дози до допустимих норм), штаби ЦО у цих зонах запроваджують режими радіаційного захисту, тобто визначають час безперервного перебування людей у захисних спорудах, тривалість перебування в будинках і на відкритій місцевості. Вибір режиму залежить

від рівнів радіації, захисних властивостей сховищ, наявності протирадіаційних укриттів (ПРУ) та інших умов.

Нині розроблено і рекомендовано вісім типових режимів захисту для різних категорій населення: режими 1-3 — для непрацюючого населення, режими 4-7 — для робітників і службовців, режим 8 — для особового складу невоєнізованих формувань.

Кожний режим радіаційного захисту ділиться на три етапи: *перший* — перебування у захисних спорудах; *другий* — перебування в захисних спорудах і будинках; *третій* — перебування в приміщеннях та обмежений час перебування на відкритій місцевості.

Для непрацюючого населення розроблено такі режими (з урахуванням $K_{осл}$ — коефіцієнта ослаблення):

Режим № 1 — для населення, яке проживає в дерев'яних будинках з $K_{осл} = 2$ і використовує ПРУ з $K_{осл} = 50$.

Режим № 2 — для населення, яке проживає у цегляних одноповерхових будинках з $K_{осл} = 10$ і використовує ПРУ з $K_{осл} = 50$.

Режим № 3 — для населення, яке проживає у багатоповерхових цегляних будинках з $K_{осл} = 20$ і використовує ПРУ з $K_{осл} = 200—400$.

Наприклад, при рівні радіації 300 Р/год:

— для населення, що проживає в дерев'яних будинках (режим № 1), загальна тривалість дотримання режиму захисту — 25 діб. З них: перебування в ПРУ — 5 діб; в ПРУ та будинку — 10 діб (у т. ч. протягом доби: 6,5 год у будинку, 17 год у ПРУ, 0,5 год на відкритій місцевості); у будинку — 10 діб з виходом на відкриту місцевість до 1 год на добу;

— для населення, що проживає в цегляних одноповерхових будинках (режим № 2), загальна тривалість до тримання режиму захисту — 20 діб. З них: перебування в ПРУ — 3 доби; в ПРУ та будинку — 4 доби (у т.ч. протягом доби: 11 год у будинку, 11 год у ПРУ, 2 год на відкритій місцевості); у будинку — 13 діб з виходом на відкриту місцевість до 1 год на добу;

— для населення, що проживає у багатоповерхових будинках (режим № 3), загальна тривалість дотримання режиму захисту — 7 діб. З них: перебування в ПРУ — 16 год; в будинку — 6 діб (у т. ч. протягом доби: 23 год у будинку, 1 год на відкритій місцевості).

Особиста гігієна в умовах радіаційного, хімічного та біологічного зараження

Слід пам'ятати, що і після зняття обмежень у *зоні радіоактивного зараження* треба додержувати запобіжних заходів та особистої гігієни, оскільки частина радіоактивних речовин (в основному ізопопи цезію-137 і стронцію-90) надовго залишається на ґрунті, рослинності, у воді, на поверхні будівель. Вони можуть потрапити до організму з їжею і водою. Тому для приготування їжі придатні тільки ті продукти, що зберігалися у погребях, під-піллях, холодильниках, кухонних столах, шафах, закритому скляному посуді, були загорнуті в пилонепроникні матеріали.

Харчування в таких умовах є дуже відповідальною проблемою. Готувати їжу найкраще на незараженій території. В разі крайньої потреби можна готувати на відкритій місцевості з рівнем радіації не вище 1 Р/год, а якщо рівень радіації — до 5 Р/год, то в наметах. Коли радіація вища за 5 Р/год — лише в закритих герметичних і дезактивованих приміщеннях або в захисних спорудах.

Продукти харчування і вода в *осередку хімічного зараження* ретельно перевіряються, і приймається рішення про їх дегазацію або знищення. На зараженій території не можна знімати засоби захисту, курити, їсти, пити. Після виходу з району зараження потрібно пройти санітарну обробку, змінити білизну або весь одяг.

В *осередку бактеріологічного зараження* при запровадженні спеціального режиму — карантину або обсервації — можна споживати і використовувати лише ті продукти харчування і предмети першої необхідності, що доставлені вам додому. Продукти слід зберігати у холодильнику або в закритій тарі, їжу слід обов'язково піддавати тепловій обробці, воду для пиття — кип'ятити.

Населення, яке перебуває у зоні зараження, повинне виконувати вимоги медичної служби ЦО. Велике значення в умовах радіаційного, хімічного та біологічного зараження має чистота жител, дворів, місць загального користування. Необхідно суворо виконувати вимоги особистої гігієни: щодня митися, щотижня міняти натільну і постільну білизну, постійно стежити за чистотою рук, волосся. В усіх випадках, перебуваючи в зоні зараження, потрібно зберігати спокій і дотримуватися встановлених правил.

3. Пост радіаційного і хімічного спостереження

Для спостереження за радіаційним і хімічним станом на кожному об'єкті народного господарства створюються пости радіаційного і хімічного спостереження (РХС). Вони є основними джерелами інформації про обстановку для начальників цивільної оборони, об'єктів та начальників штабів. Завдання поста РХС ставить начальник штабу ЦО об'єкта народного господарства, а начальник поста організовує його виконання: доводить завдання до відома підлеглих, визначає порядок обладнання поста, перевіряє справність приладів, організовує зв'язок із пунктом управління об'єкта, встановлює порядок спостереження і керує діями спостерігачів.

Пост складається з трьох чоловік. Це — начальник поста, розвідник-дозиметрист і розвідник-хімік. Основні завдання поста (мал. 155): визначення місця та інших параметрів ядерного вибуху (1); виявлення радіоактивного, хімічного і бактеріологічного зараження (2); фіксація часу початку і закінчення випадання радіоактивних речовин і напряму руху радіоактивної хмари чи хмари зі СДОР (3); подача сигналів оповіщення (4); визначення типу ОР, СДОР (5); уточнення концентрації ОР, СДОР, рівня радіації (6); метеорологічні спостереження (7).

На посту мають бути: фільтрувальні протигazi, засоби медичного захисту (ІПП-8, АІ-2), засоби захисту шкіри, прилади радіаційної та хімічної розвідки і

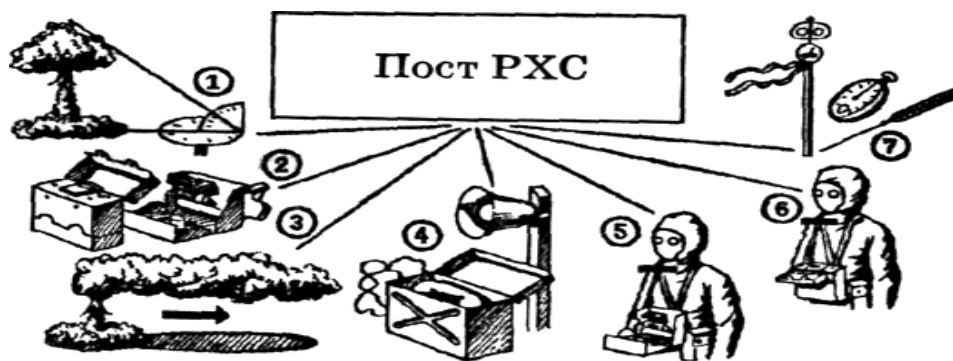
дозиметричного контролю опромінення, а також журнал спостережень, компас, годинник, схема орієнтирів, таблиця сигналів оповіщення, бінокль, засоби подачі сигналів і зв'язку.

Для захисту особового складу поста обладнується найпростіше укриття — перекрита щілина або спеціальна захисна споруда із залізобетонних елементів.

Начальник поста зобов'язаний: вивчити район спостереження, уточнити порядок підтримання зв'язку і доповідей про результати спостережень та їх черговість; скласти схему орієнтирів і поставити завдання спостерігачам; перевірити справність засобів зв'язку і доповісти про початок спостереження; робити записи в журналі про результати спостережень.

Черговий спостерігач повинен: вести постійне спостереження у визначеному районі (секторі), проводити метеорологічні спостереження, періодично включати прилади і стежити за їх показаннями.

Решта особового складу перебуває в укритті у готовності до виконання завдання.

Мал. 1. Пост радіаційного і хімічного спостереження.

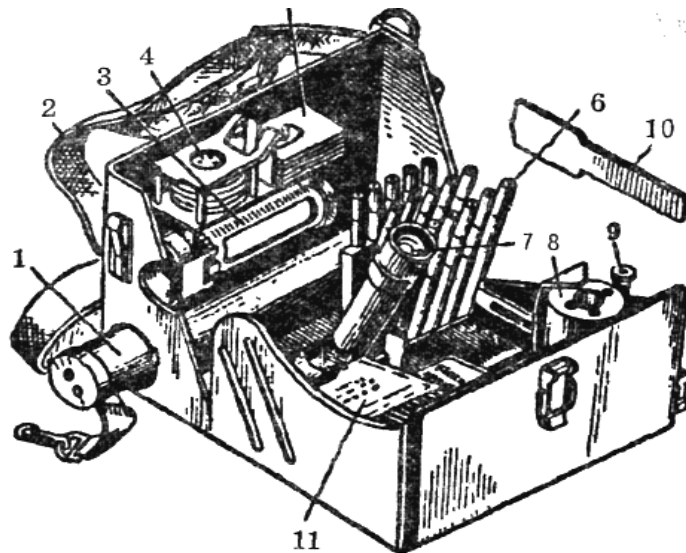
Основні завдання: 1- визначення параметрів вибуху; 2 - виявлення зараження; 3 - фіксація напрямку руху хмари; 4 - оповіщення; 5 - визначення типу ОР, СДОР; 6 - визначення рівня радіації; 7 — метеорологічні спостереження

4. Хімічна і радіаційна розвідка та дозиметричний контроль

Для організації захисту населення від уражальної дії зброї масового знищення, зокрема від радіоактивного і хімічного зараження, проводяться вимірювання стану навколишнього середовища за допомогою спеціальних приладів.

Військовий прилад хімічної розвідки (ВПХР) служить для визначення у повітрі, на місцевості, на техніці наявності отруйних речовин: зарину, зоману, іприту, фосгену, дифосгену, синильної кислоти, хлорціану, а також парів У-газів у повітрі (мал. 2).

Принцип визначення наявності і типу ОР полягає в примусовому, за допомогою всмоктувального насоса, прокачуванні крізь індикаторні трубки повітря. Зміна кольору наповнювача індикаторних трубок свідчить про наявність, приблизну концентрацію і групу ОР.

Мал. 2. Військовий прилад хімічної розвідки (ВПХР):

1 - ручний насос; 2 - плечовий ремінь з тасьмою; 3 – насадка до насоса; 4 - захисні ковпачки для насадки; 5 – протидимні фільтри; 6 - патрон грілки; 7 - електричний ліхтар; 8 – корпус грілки; 9 - штир ; 10 - лопатка; 11 - індикаторні трубки в касетах

Індикаторні трубки (мал. 3) бувають трьох видів: з червоним кільцем і червоною крапкою — для визначення ОР типу зарин, зоман, V-гази; з трьома зеленими кільцями — для визначення ОР типу фосген, дифосген, синильна кислота, хлорціан; із жовтим кільцем — для визначення ОР типу іприт.

Для визначення отруйних речовин у повітрі потрібно: відкрити кришку приладу, відсунути засувку і вийняти насос. З касети вийняти дві трубки з червоним кільцем і червоною крапкою, надрізати їх кінці і розкрити. Ампуловідкривачем з маркіруванням, що відповідає маркіруванню індикаторних трубок, розбити верхні ампули трубок, взяти їх за маркіровані кінці й енергійно струснути 2-3 рази. Вставити дослідну трубку не маркірованим кінцем у гніздо насоса і накачати повітря (5-6 качань). Контрольну трубку помістити у гніздо в корпусі приладу. Потім розбити нижні ампули обох трубок, струснути і спостерігати за зміною забарвлення наповнювача. Якщо червоний колір наповнювача в дослідній трубці зберігається, а в контрольній пожовтів, то це означає наявність ОР. Одночасне пожовтіння наповнювача в обох трубках — відсутність ОР в небезпечних концентраціях. Визначення цих ОР у безпечних концентраціях проводять так само, але роблять 50-60 качань і нижні ампули розбивають через 2-3 хв.

Незалежно від того, що покаже трубка з червоним кільцем і червоною крапкою, слід продовжити визначення ОР за допомогою трубок, що залишилися: спочатку з трьома зеленими кільцями, потім з одним жовтим кільцем. Відкрити індикаторну трубку з трьома зеленими кільцями, розбити ампулу, енергійно струснути її, вставити у гніздо насоса і зробити 10-15 качань. Вийняти трубку з гнізда і порівняти забарвлення наповнювачів з кольоровим еталоном на лицьовому боці касети, визначити наявність у повітрі парів іприту за допомогою індикаторної трубки із

жовтим кільцем. Відкрити трубку, вставити у гніздо насоса і зробити 60 качань. Спостерігати зміну забарвлення наповнювача через 1 хв; порівняти його зі зразком на касеті. Для обстеження повітря за допомогою індикаторних трубок із червоним кільцем і червоною крапкою при низьких температурах (+5 °С і нижче) потрібно підготувати грілку до роботи: вставити до упору в центральне гніздо грілки патрон, ударом руки по головці ампуловідкривача розбити ампулу, що у патроні, занурити ампуловідкривач до кінця і не виймати його з патрона до припинення виділення пари; вставити дві трубки в бічні гнізда грілки, після відтавання ампул трубки негайно вийняти і помістити у штатив; відкрити трубки, розбити верхні ампули, енергійно 2-3 рази струснути і прокачати повітря через дослідну трубку.

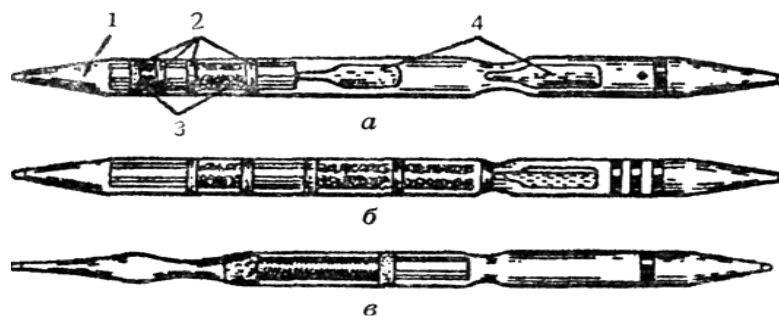
Контрольну трубку тримати у штативі і виконати такі дії: підігріти обидві трубки у грілці протягом 1 хв, після чого розбити нижні ампули дослідної і контрольної трубок і струснути їх одночасно; спостерігати за змінами забарвлення наповнювача трубок.

У концентраціях, що не становлять небезпеки, порядок роботи з трубками такий самий: після всмоктування повітря витримати трубки протягом 2-3 хв, у грілці — 1 хв, поза грілкою (у штативі) — 1-2 хв.

Слід пам'ятати, що перегрівання трубки призводить до її псування.

За допомогою насадки до насоса визначають ОР в диму, на ґрунті, в озброєнні, на бойовій техніці, обмундируванні та інших предметах, а також у сипучих продуктах.

Догляд і зберігання приладу здійснюється згідно з інструкцією щодо його експлуатації.

Мал. 3. Індикаторні трубки для визначення ОР:

а - зарину і V-газів; б - фосгену, синильної кислоти і хлорціану; в - іприту; 1 - корпус трубки; 2 - ватні тампони; 3 - накопичувач; 4 - ампули з реактивами.

Методи вимірювання радіоактивного випромінювання

Під час вибуху ядерного боєприпасу утворюється велика кількість **радіоактивних речовин**, ядра атомів яких здатні розпадатись і перетворюватись у ядра інших елементів, випускаючи при цьому невидимі випромінювання. Вони забруднюють місцевість, будівлі й різні предмети, діють на людей і тварин. Випромінювання радіоактивних речовин можуть бути трьох видів: гамма-випромінювання, бета-випромінювання, альфа-випромінювання.

Гамма-випромінювання — це електромагнітні хвилі, аналогічні жорстким рентгенівським променям. Поширюються у повітрі зі швидкістю 300 000 км/с. Здатні проникати через товщу різноманітних матеріалів. Ста-новлять основну небезпеку для людей, бо руйнують клітини організму.

Бета-випромінювання — це потік електронів, які називаються бета-частинками. Швидкість їх руху може досягати в деяких випадках швидкості світла. Проникаюча здатність їх менша за гамма-випромінювання, але іонізу-юча дія в сотні разів більша.

Альфа-випромінювання — це потік ядер атомів гелію, які називаються альфа-частинками. В них дуже висока іонізуюча дія. Довжина вільного пробігу — всього 10 см, а в твердих та рідких тілах — ще менше. Одяг, засоби індивідуального захисту повністю затримують альфа-частинки. Внаслідок високої іонізуючої дії альфа-частинки дуже небезпечні в разі проникнення всередину організму з їжею та рідиною.

Нейтрони утворюються тільки в зоні ядерного вибуху, їх іонізуюче випромінювання не має ні кольору, ні запаху — людина їх не відчуває.

Основні методи виявлення і вимірювання іонізуючих випромінювань — фотографічний, хімічний, сцинтиляційний та іонізаційний.

Фотографічний метод засновано на впливі іонізуючих випромінювань на світлочутливий шар фотоплівки, щільність потемніння якої пропорційна дозі опромінення.

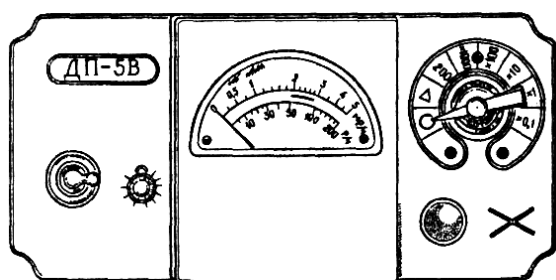
Хімічний метод ґрунтується на здатності іонізуючих випромінювань спричинювати хімічні зміни деяких речовин, що супроводжуються появою нового забарвлення розчину цих речовин.

Сцинтиляційний метод використовує явище світіння (сцинтиляції) деяких речовин під впливом іонізуючих випромінювань. Кількість спалахів пропорційна інтенсивності випромінювання.

Іонізаційний метод використовує явище іонізації атомів речовин під впливом іонізуючого випромінювання, внаслідок якого електричне нейтральні атоми розпадаються й утворюють іони. Якщо в опромінювану речовину помістити електроди і подати до них напругу від джерела постійного струму, то виникає іонізаційний струм, сила якого пропорційна інтенсивності випромінювання. Цей метод є основним, і його нині використовують у всіх дозиметричних приладах.

Вимірювач потужності дози (рентгенометр) ДП-5В призначений для вимірювання рівнів гамма-випромінювання і радіоактивної зараженості різноманітних предметів гамма-випромінюванням. Передню панель зображено на (мал. 4). Потужність експозиційної дози гамма-випромінювання

визначається у мілірентгенах (або рент-генах) на 1 год для тієї точки простору, де знаходиться блок детектування приладу. Крім того, ДП-5В може виміряти і рівень бета-випромінювання.

Мал. 4. Рентгенометр ДП-5В

Таблиця 2. Піддіапазони вимірювань ДП-5В

Піддіапазон	Положення ручки перемикача	Шкала	Одиниця виміру	Межа вимірювання
1	200	0-200	Р/год	5-200
2	x 1000	0-5	мР/год	500-5000
3	x 100	0-5	мР/год	50-500
4	x 10	0-5	мР/год	5-50
5	x 1	0-5	мР/год	0,5-5
6	x 0.1	0-5	мР/год	0,05-0,5

Діапазон вимірювання по гамма-випромінюванню — від 0,05 мР/год до 200 Р/год. Прилад має шість піддіапа-зонів вимірювань (табл. 2).

При вимірюванні потужностей гамма-випромінювання й сумарного бета- і гамма-випромінювання в межах від 0,05 до 500 мР/год відлік ведеться за верхньою шкалою (0-5) з наступним множенням на відповідний коефіцієнт піддіапазону, а відлік величини потужностей доз — від 5 до 200 Р/год — за нижньою шкалою (5-200). На піддіапа-зонах 2-6 прилад має звукову індикацію через головні телефони. Похибка вимірювань становить $\pm 30\%$ від вимірюваної величини. Справність приладу перевіряється контрольним бета-препаратом, прикріпленим у заглибленні на поворотному екрані блока детектування. Живлення приладу здійснюється від трьох елементів типу 1,6 ПМЦ-х-1,05. Передбачено живлення від зовнішніх джерел постійного струму напругою 12 або 24 В; при цьому використовується розподільувач напруги.

Підготовка приладу до робіт й. Вийняти прилад із футляра, здійснити зовнішній огляд, встановити джерело живлення, додержуючи полярності, перемикач піддіапазонів установити навпроти чорного трикутника (контроль режиму). Стрілка приладу має бути в режимному секторі (якщо це не так, то треба поміняти джерела живлення). Перевірити справність приладу від бета-пре-парату, для чого поворотний екран зонда поставити у положення «К», підключити головні телефони і поступово переводити ручку перемикача піддіапазонів у всі положення від $\times 1000$ до $\times 0,1$. Показання приладу на піддіапа-зоні $\times 10$ звірити із записом у формулярі. Якщо вони не виходять за межі допустимої похибки, приладом можна користуватися. Екран зонда встановити у положення «Г», ручку перемикача піддіапазонів — проти чорного трикутника, приєднати штангу. Прилад готовий до роботи.

Для вимірювання гамма-радіації на місцевості екран зонда встановлюється у положення «Г». Зонд — на витягнутій убік руці на висоті близько 1 м від поверхні землі. Вимірювання проводиться послідовно на всіх піддіапазо-нах, починаючи з першого.

Визначення гамма-зараження об'єктів проводиться, як правило, на незараженій місцевості. При вимірюванні зонд розміщують на відстані 1-1,5 см від поверхні об'єкта.

У 1989 р. розроблено індивідуальні дозиметри для населення і з 1990 р. розпочато серійний випуск малогабаритних індивідуальних дозиметрів із цифровою шкалою та звуковою сигналізацією. В Україні виготовляють дозиметри типу «Прип'ять», «Рось» та ін. Замість застарілого ДП-5В уже серійно випускається вітчизняний прилад МКС-У. Він захищений від впливу зовнішнього середовища, вирізняється високою ергономічністю, дає змогу оцінювати низькі рівні гамма-фону за 10 с.

Такі дозиметри дають кожній людині змогу оцінити індивідуальні дози та рівень випромінювання від зовнішнього фону, провести індикацію рівня, який відповідає радіоактивному забрудненню продуктів харчування. Крім того, розпочато випуск простих приладів-індикаторів, які забезпечують оцінку потужності дози зовнішнього випромінювання від фонових значень до 60 мкбер/г та індикацію допустимого рівня потужності дози зовнішнього гамма-випромінювання 60 мкбер/г. Детектором гамма-випромінювання служить малогабаритний розрядний лічильник. Принцип роботи цих приладів аналогічний ДП-5В.

Запитання і завдання:

1. Розкажіть про організацію і порядок проведення рятувальних та інших невідкладних робіт.
2. У чому полягає часткова санітарна обробка при зараженні риторі? радіоактивними, отруйними речовинами та бактеріологічними засобами?
3. Як здійснюється повна санітарна обробка?
4. Що таке дезактивація? Який порядок її проведення?
5. Що таке дегазація? Який порядок її проведення?
6. Що таке дезінфекція? Який порядок її проведення?
7. Які основні правила поведінки під час пожежі?
8. Які основні правила поведінки під час повені та землетрусів?
9. Розкажіть про правила поведінки в зоні радіоактивного, хімічного та бактеріологічного зараження.
10. Що таке карантин та обсервація?
11. Які вимоги висуваються до особистої гігієни та харчування в осередках зараження?
12. Які основні завдання поста радіаційного і хімічного спостереження?

Тема. Надання першої допомоги при кровотечах, пораненнях, переломах та вивихах

План:

1. Кровотечі, їх класифікація. Перша допомога при кровотечах.
2. Перша допомога при пораненнях. Правила накладання пов'язок.

3. Перша допомога при переломах та вивихах. Транспортування потерпілих.

1. Кровотечі, їх класифікація. Перша допомога при кровотечах.

Кровотечі є найнебезпечнішим ускладненням хвороб і травм, загрозливим для життя. **Кровотечею** називають витік крові з ушкоджених кровоносних судин. Залежно від характеру ушкодження судин розрізняють артеріальні, венозні, капілярні та паренхіматозні кровотечі.

Надзвичайно небезпечна артеріальна кровотеча, внаслідок якої за короткий відрізок часу з організму може витекти значна кількість крові. Ознаки артеріальної кровотечі — яскраво-червоний колір крові, витікання крові пульсуючим струменем. При венозній кровотечі колір крові темніший, витікання крові безперервне, явного струменя не спостерігається. Капілярна кровотеча виникає внаслідок пошкодження дрібних судин шкіри, підшкірної клітковини і м'язів; при цьому кровоточить уся поранена поверхня. Паренхіматозна кровотеча виникає при ушкодженні внутрішніх органів (печінки, селезінки, нирок, легень) і завжди небезпечна для життя. Кровотечі бувають зовнішні і внутрішні. При

зовнішній кровотечі кров витікає через рану в шкірі та у видимих слизових оболонках або з порожнин; при внутрішній — кров виливається в порожнини і тканини тіла; це називається **крововиливом**. Швидка втрата 1-2 л крові може призвести до смерті.

Залежно від виду кровотечі та засобів, що є під рукою, при наданні першої допомоги здійснюють тимчасову або повну зупинку кровотечі.

Тимчасово кровотечу можна спинити одним із таких способів: накласти тугу пов'язку; затиснути пальцем судину, що кровоточить; накласти кровоспинний джгут або максимально зігнути кінцівку.

Мал. 1.
Точки
затискання
артерій для
зупинки
кровотечі

Накладання тугої пов'язки — найпростіший спосіб зупинки незначної кровотечі. Для такої пов'язки використовують індивідуальний пакет. Проте тугу пов'язку не слід накладати занадто туго. Якщо після накладання пов'язки нога чи рука посиніє, то це означає, що пов'язка здавила вени, відтік крові до серця утруднений і вона застоюється. У такому випадку кровотеча може тільки посилитися. Збліднення кінцівки нижче місця накладання тугої пов'язки означає повне припинення кровообігу.

Затиснути артерію пальцями з метою зупинки кровотечі можна за будь-яких обставин. Затискання проводиться не в рані, а вище — ближче до серця, перед накладанням джгута або пов'язки (мал. 1).

Щоб уміло й швидко спинити кровотечу цим способом, потрібно добре знати місця затискання артерій. Знаходять артерію за пульсом.

Намацавши артерію, притискують її до найближчих кісток вище місця поранення до припинення пульсу і зупинки кровотечі.

Коли поранено обличчя, слід притиснути такі судини: на лобі — вискову артерію спереду від вуха; якщо рана на підборідді або щоці — зовнішню щелепну артерію; при пораненні ший або голови — сонну артерію збоку від гортані до хребта.

При кровотечах у районі плеча і плечового пояса потрібно притиснути підключичну артерію — до першого ребра в надключичній ямці або пахову артерію — до плечової кістки в підпахвовій ямці. При кровотечах з ран передпліччя притискують плечову артерію з внутрішнього боку плеча до плечової кістки.

При кровотечах з ран стегна, гомілки і стопи притискують стегнову артерію.

Джгут для зупинки крові застосовують при сильній кровотечі з поранених кінцівок. Його накладають вище рани і якомога ближче до неї. Не можна накладати джгут у середній третині плеча через небезпеку придушення нерва і розвитку згодом паралічу руки. Місце, де накладається джгут, спочатку захищають одягом, рушником, ватно-марлевою пов'язкою або іншими матеріалами. Потім якнайдужче розтягують гумовий джгут, роблять ним навколо кінцівки одне-два кільця і кінці фіксують гачком. Якщо джгут накладено правильно, то кровотеча припиняється, пульс затихає і кінцівка блідне. Якщо джгута немає, то для зупинки кровотечі треба вміти використовувати закрутку, яку можна зробити з будь-якої достатньо міцної тканини, тасьми, стрічки, мотузки. Як і при накладанні джгута, місце, де накладається закрутка, захищають м'якою прокладкою (ватною, одягом). Закрутку намотують на кінцівку, кінці зав'язують вузлом, у кільце, що утворилося, вставляють палицю і закручують доти, поки не припиниться кровотеча. Після цього палицю фіксують бинтом або іншим способом.

Наклавши на кінцівку джгут або закрутку, рану закривають первинною пов'язкою і на ній позначають час накладання джгута або закрутки. Можна записати час на клаптику паперу і прикріпити його до пов'язки останніми обертами бинта або засунути під джгут.

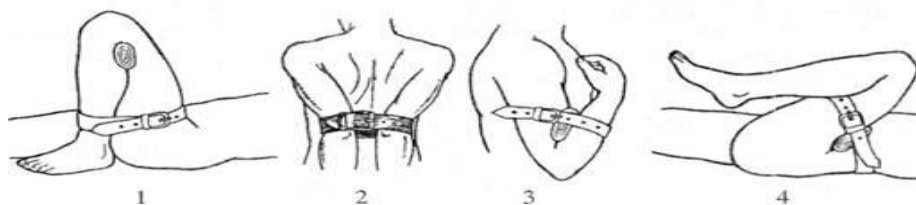
Влітку джгут накладають на кінцівку не більш ніж на годину, взимку — на півгодини. Наприкінці цього часу потрібно, притиснувши пальцями відповідну артерію, ослабити джгут. Коли кінцівка порожевіє і потеплішає, джгут знову затягують. Усього джгут накладається не більш ніж на 2 години. У холодну пору року кінцівку із джгутом слід утеплити.

Щоб тимчасово спинити кровотечу при пораненнях кінцівок, треба максимально зігнути кінцівку і зафіксувати її в цьому положенні (мал. 2). Наприклад, якщо поранено гомілку, в підколінну ямку кладуть валик, зроблений з вати і марлі, ногу згинають у колінному суглобі і в такому положенні затягують її ремнем (бинтом, рушником, косинкою). Так само при пораненні передпліччя руку згинають і фіксують у ліктьовому суглобі. На верхню частину стегна накласти джгут неможливо. Тому ватно-марлевий валик кладуть у пахову ділянку, стегно максимально

притискують до живота і закріплюють у такому положенні. Якщо рана в районі пахви або верхньої частини плеча біля плечового суглоба, то потрібно якнайдалі завести руку назад, притиснути до спини і зафіксувати.

У разі появи перших ознак внутрішньої кровотечі: раптової блідості на обличчі, збліднення і похолодання кистей і стоп, почастищення пульсу, запаморочення, шуму у вухах, холодного поту — потерпілого слід негайно відправити до лікувальної установи. Якщо є така можливість, у тому місці тіла, де підозрюється внутрішня кровотеча, потрібно прикласти гумовий пузир з льодом чи холодною водою.

При нетравматичних (внаслідок хвороби) кровотечах з носової чи ротової порожнини, кровохарканні, кривавому блюванні, кривавому випорожненні, кровотечі із сечовивідних шляхів потрібно забезпечити хворому абсолютний спокій і негайно викликати лікаря, оскільки лише він може надати кваліфіковану першу допомогу.

Мал. 2. Фіксація кінцівок

2. Перша допомога при пораненнях. Правила накладання пов'язок.

Поняття про рани. Їх класифікація

Раною називається пошкодження шкіри, слизових оболонок, тканин і органів, що супроводжується болем, кровотечею і порушенням функцій організму.

Рани бувають: вогнепальні, різані, рубані, колоті, вдарені, рвані, вкушені, розміжчені.

Вогнепальні рани виникають внаслідок кульового або осколкового поранення. Вони бувають: наскрізні, якщо є вхідний і вихідний отвори в шкірі; сліпі, якщо куля або осколок застряє у тканині тіла; дотичні, якщо куля або осколок, пролітаючи по дотичній, пошкоджує шкіру і м'які тканини тіла, але не застряє в них.

Різані й колоті р а н и мають невелику зону пошкоджень, рівні краї, стінки ран зберігають життєздатність, дуже кровоточать, менше піддаються інфікуванню. Колоті проникні рани при невеликій зоні пошкодження шкіри чи слизової оболонки можуть мати значну глибину і бути дуже небезпечними через пошкодження внутрішніх органів і занесення до них інфекції. Рубані рани бувають різної глибини, з удареними місцями і розміжченими м'якими тканинами тіла. Вдарені, рвані та розміжчені рани мають складну форму, нерівні, насичені кров'ю краї, змертвілі тканини, де створюються сприятливі умови для розвитку інфекції. Рвані рани є

наслідком грубої механічної дії, що призводить до розриву шкіри; можливі відокремлення клаптиків шкіри, пошкодження сухожилля, м'язів і судин, значне забруднення. Вкушені рани завжди інфіковані слиною.

Усі рани, крім операційних, вважаються первісно інфікованими. Мікроби потрапляють до рани разом із предметом, яким заподіяно рану, а також із землею, шматками одягу, повітрям і при дотиках до рани руками. Потрапляючи до рани, мікроби можуть викликати її нагноєння. Найнебезпечнішими є ті мікроби, що розвиваються в рані за умови відсутності повітря і спричиняють газову гангрену. Небезпечним ускладненням ран є зараження їх збудником правця (стовбняка). Профілактика зараження рани — це якомога швидше накладання на неї асептичної стерильної пов'язки для запобігання доступу мікробів.

Рани можуть бути поверхневими або такими, що проникають у порожнину черепа, грудну клітку, черевну порожнину. Проникні рани — найнебезпечніші.

Перша допомога при пораненнях

Обробка ран є основою першої допомоги при пораненнях. Це досить нескладна процедура, тому при вивченні заходів першої допомоги її засвоєння стоїть на першому місці. Правильна обробка рани перешкоджає виникненню ускладнень і майже втричі скорочує час загоювання.

Надаючи першу допомогу при пораненнях (особливо тяжких), слід постійно пам'ятати і виконувати такі вимоги і правила:

- при сильній кровотечі — зупинити її;
- ніколи не промивайте рану водою (за винятком ран від укусів тварин);
- не намагайтесь виймати з рани шматки предметів, за винятком випадків, коли вони лежать на поверхні рани і їх добре видно; у цьому випадку великим і вказівним пальцями беруть стерильну серветку, кладуть на предмет, захоплюють його і видаляють;
- не доторкайтесь до рани руками;
- ніколи не слід вводити в рани антисептичні засоби (йод, діамантовий зелений та ін.);
- ніколи не залишайте рану відкритою;
- рану не можна засипати ніякими порошками чи замазувати мазями, забороняється безпосередньо на рану класти вату;
- перед тим як приступати до накладання пов'язки на рану, потрібно добре вимити руки;
- при наявності розчинів йоду, діамантового зеленого, перекису водню необхідно обробити краї рани. Для цього ватним чи марлевым тампоном (в аптечці є паличка з намотаною ватою), змоченими в одному зі вказаних розчинів, старанно, обережно й акуратно протерти шкіру навколо рани (не торкаючись поверхні рани) два-три рази, кожний раз міняючи тампон. Невеликі рани обмивають перекисом водню і забинтовують;

- при поширених пораненнях кінцівок, крім обробки рани, необхідно кінцівці надати нерухомого положення, тобто іммобілізувати (про це далі) і зафіксувати в дещо піднятому положенні, використовуючи для цього будь-який предмет;
- не слід накладати пов'язку надто тісно, оскільки через кілька годин після поранення починається набряк (припухлість) в ділянці рани;
- якщо для зупинки сильної кровотечі спочатку була накладена тісна пов'язка, її слід через деякий час (коли кровотеча припинилась) розрізати через усі шари вбік від рани і, не знімаючи її, накласти зверху по ній другу пов'язку;
- при осколочних і кульових пораненнях потрібно визначити вихідний отвір (якщо він є), який, порівнюючи з вхідним, буває більших розмірів. Пов'язку необхідно накладати на вхідний і вихідний отвори, для чого краще всього використовувати індивідуальний перев'язувальний пакет (ІПП).

Методи накладання пов'язок

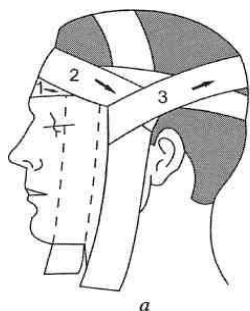
Пов'язка — це перев'язувальний матеріал, яким закривають рану. Процес накладання пов'язки на рану називають **перев'язкою**.

Накладаючи пов'язку, треба намагатися не завдати зайвого болю. Бинт тримають у правій руці й розкручують його, не відриваючи від пов'язки, яку підтримують лівою рукою. Бинтують зліва направо, кожним наступним обертом (туром) перекриваючи попередній наполовину. Пов'язку накладають не дуже туго (за винятком тих випадків, коли потрібна спеціальна туга пов'язка), щоб не порушити кровообігу, проте й не слабко, щоб не сповзала з рани.

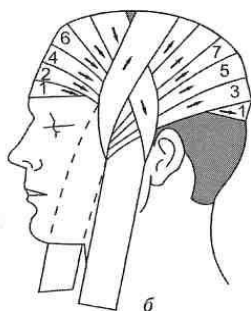
Накладання пов'язки на голову і груди

При травмах голови можуть накладатися різного виду бинтові пов'язки з використанням косинок, стерильних серветок і липучого пластиру. Вибір пов'язок залежить від розміру і характеру рани.

Якщо поранено волосисту частину голови, то накладають пов'язку чепець (мал. 3). При пораненні ший, гортані або потилиці накладають хрестоподібну пов'язку (мал. 4).

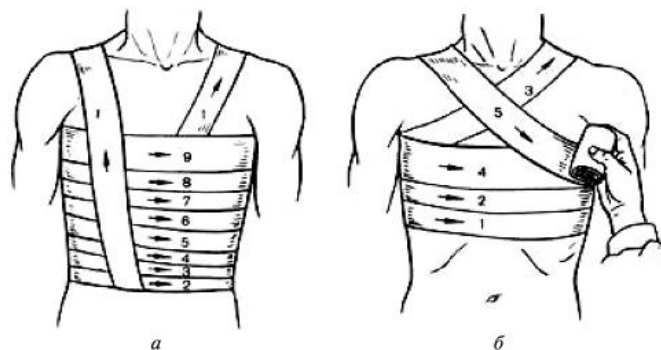

Мал. 3. Пов'язка на голову «чепець»

Мал. 4. Хрестоподібна пов'язка на потилицю

На груди накладають спіральну або хрестоподібну пов'язки (мал. 5).

Мал. 5. Спіральна (а) і хрестоподібна (б) пов'язки на груди

На ніс, лоб і підборіддя накладають пращеподібну пов'язку (мал. 6).

Мал. 6. Пращеподібна пов'язка

Накладання пов'язок на живіт і верхні кінцівки

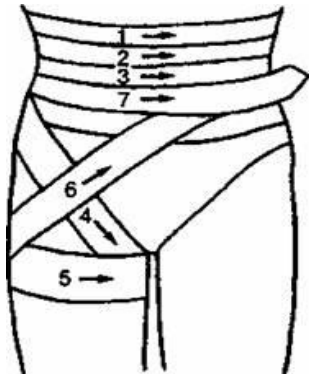
Серед травм живота найнебезпечнішими для життя потерпілого є проникні рани. Вони можуть призвести до випадіння внутрішніх органів, петель кишок і сальника, до виникнення сильних кровотеч.

Якщо випали внутрішні органи, їх не можна вправляти у черевну порожнину. Рану закривають стерильною серветкою чи стерильним бинтом навколо внутрішніх органів, що випали. На серветку кладуть м'яке ватно-марлеве кільце і накладають не дуже тугу пов'язку. Потерпілому з проникною раною живота ні в якому разі не можна давати пити, дозволяється лише змочити губи водою. На верхню частину живота накладається стерильна пов'язка (послідовними коловими ходами знизу вгору).

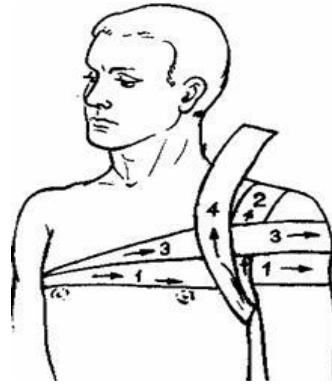
На нижній частині живота звичайно пов'язка сповзає, тому на живіт і пахову частину тіла накладають колосоподібну пов'язку (мал. 7).

При значних опіках живота на обпечені ділянки накладають косиначні пов'язки.

Колосоподібну пов'язку на плечовий суглоб (мал.8).

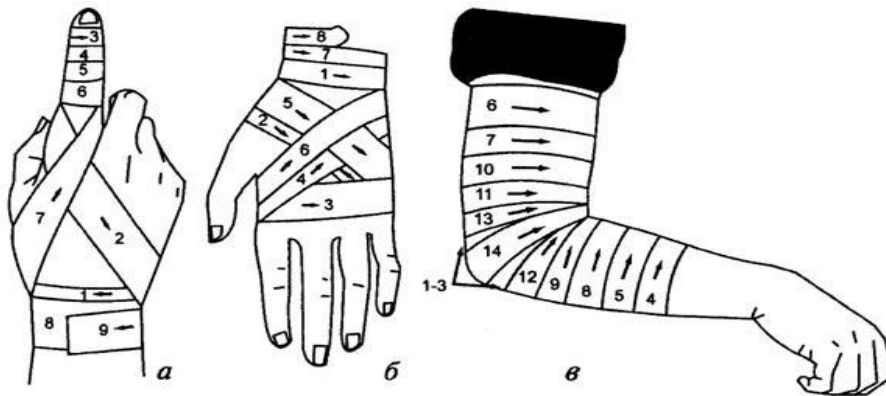

Мал. 7. Колосоподібна пов'язка на нижню частину живота

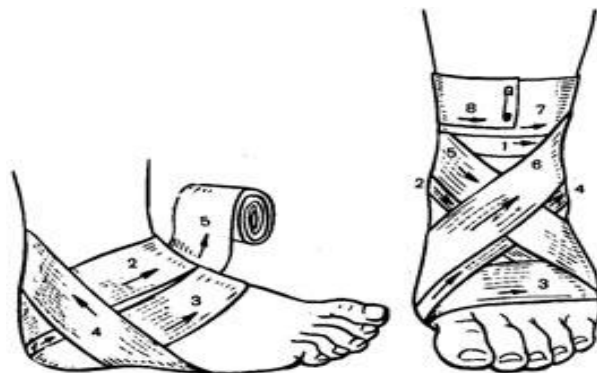
Мал. 8. Колосоподібна пов'язка на плечовий суглоб

На верхні кінцівки накладають спіральні, колосоподібні, хрестоподібні пов'язки (мал. 9).

Мал. 9. Пов'язки: *а* – спіральна на палець; *б* – хрестоподібна на кисть; *в* – спіральна на ліктьовий суглоб

Накладання пов'язок на нижні кінцівки

Мал. 10. Пов'язка на п'яту і вісімоподібна пов'язка на гомілкостопний суглоб

3. Перша допомога при переломах та вивихах. Транспортування потерпілих

Класифікація переломів і вивихів

Переломи — це порушення цілісності кісток внаслідок різких рухів, ударів, падіння з висоти, їх захворювання. Бувають закритими і відкритими. При закритих переломах не порушується цілісність шкірного покриву, при відкритих — у місцях перелому залишається рана, через яку потрапляють повітря і мікроби. Тому найнебезпечнішими є відкриті переломи. Розрізняють переломи зі зміщенням і без зміщення кісткових уламків.

Під час аварій, катастроф, землетрусів, ядерного ураження у потерпілого можуть бути численні переломи кісток. Найтяжчими є переломи, що супроводжуються опіками і радіаційним ураженням.

Переломи, що виникають внаслідок дії кулі або осколка снаряда, називаються вогнепальними. Для них характерно: розтрощення кісток на великі й дрібні осколки, розміщення м'яких тканин тіла в місцях перелому і відривання частин кінцівки.

Основні ознаки переломів — біль, припухлість, синці, незвична рухомість у місцях перелому, кістковий хрускіт, порушення функцій кінцівки.

Вивих — повне зміщення суглобних кінців із втратою нормального зіставлення суглобних поверхонь — буває внаслідок дії дуже великої сили і супроводжується розривом сухожильної капсули, зв'язок, близько розташованих нервів і кровоносних судин.

Здебільшого вивихи — наслідок непрямой травми (падіння на розігнуту або зігнуту кінцівку), а також сильного раптового скорочення м'язів. Вивихнутою вважається периферійна частина кістки, за винятком вивиху лопаткового кінця ключиці й хребців.

Розрізняють такі вивихи: свіжі (до 3 днів), несвіжі (до 3-4 тижнів), застарілі (після 4 тижнів), звичні (вивихи, які повторюються в одному й тому самому суглобі). Ускладнені вивихи часто супроводжуються внутрішніми навколосуглобними переломами кісток, ушкодженнями магістральних кровоносних судин, нервових стовбурів, укоріненням м'яких тканин (обривків капсули суглобів, сухожиль, м'язів) міжсуглобними поверхнями; нерідко — відкритими вивихами кісток.

Характерні симптоми: сильний біль, деформація травмованого суглоба (порівняно зі здоровою кінцівкою), вимушене положення кінцівки, зміни напрямку її осі й довжини, «пружна фіксація», при якій певні пасивні рухи неможливі, різке хворобливе обмеження активних рухів у суглобі.

У тяжких випадках переломи та ускладнені вивихи супроводжуються шоком. Особливо часто розвивається шок при відкритих переломах з артеріальною кровотечею, і

Травматичний шок — це загрозливе для життя ускладнення важких уражень, що характеризується розладом діяльності центральної нервової системи, порушенням кровообігу, обміну речовин, інших важливих функцій організму. Через кілька годин після травми може розвинутися інтоксикація внаслідок всмоктування продуктів розпаду

травмованих тканин, супроводжувана порушенням функції нирок і підвищенням температури тіла.

Перша допомога при переломах і вивихах

Щоб зменшити больове відчуття і запобігти виникненню травматичного шоку, потерпілому необхідно ввести знеболювальні ліки, які є в індивідуальній аптечці.

Шприц-тюбик складається з поліетиленового корпусу, ін'єкційної голки з канюлею (порожнистою трубкою) і захисного ковпачка; призначений для одноразового внутрішньом'язового або підшкірного введення знеболювальних ліків.

Щоб зробити укол, правою рукою беруть шприц-тюбик за корпус, лівою — за канюлю, прокручуючи її до упору. Потім знімають ковпачок з голки. Не торкаючись голки руками, роблять укол у м'які частини тіла. Далі, натискаючи пальцями на корпус шприц-тюбика, вводять ліки і не відриваючи руки, виймають голку. Використаний шприц-тюбик приколюють до одягу потерпілого на груди, щоб було відомо, що йому введено знеболювальні ліки.

Перша допомога при переломах — це першочергові заходи, від яких залежить збереження життя потерпілого: зупинка артеріальної кровотечі, рану, проведення іммобілізації табельними або підручними засобами.

При вивихах у суглобах забезпечують нерухомість кінцівки також попередження травматичного шоку, накладання стерильної пов'язки на засобами іммобілізації; при вивихах суглобів щелепи накладають пов'язку, що фіксує нижню щелепу. Якщо вивихнуто великі суглоби — тазостегновий, плечовий, колінний, треба додатково ввести знеболювальні ліки.

Іммобілізація — це забезпечення нерухомості кісток у місці перелому чи вивиху, що зменшує біль і запобігає травматичному шоку. Проводячи іммобілізацію, необхідно щадити потерпілого. Нерухомість у місці перелому досягається накладанням спеціальних шин або підручних засобів і фіксацією двох найближчих суглобів (вище і нижче місця перелому). Така іммобілізація називається **транспортною**.

Підручними засобами іммобілізації можуть служити смужки фанери, палиці, тонкі дошки, різноманітні побутові предмети, за допомогою яких можна забезпечити нерухомість у місці перелому.

При переломах ключиці на зону надпліч накладають Два ватно-марлеві кільця і зв'язують їх на спині. Руку підвішують на косинці.

При переломі кісток передпліччя руку потрібно обережно зігнути в ліктьовому суглобі під прямим кутом, повернути долонею до грудей і в такому положенні зафіксувати шиною або підручними засобами. Шину накладають від основи пальців до верхньої третини плеча. При цьому досягається нерухомість у променевоzap'ястковому і ліктьовому суглобах. Руку підвішують на косинці.

Переломи стегнової кістки, особливо відкриті, — дуже важка травма, що часто супроводжується кровотечею і шоком. Підручні засоби (наприклад, дошки) при іммобілізації стегна накладають на його бічні

поверхні (одну — на внутрішню, другу — на зовнішню) і фіксують до кінцівки і тулуба широким бинтом, поясным ременем, рушником. На кісткові виступи гомілковостопного і колінної суглобів, а також у пахову впадину підкладають вату.

Транспортування потерпілих

Розрізняють такі способи *перенесення*: на руках, на плечах, на спині, однією або двома особами з використанням носильних лямок, підручних засобів, на санітарних носилках.

Якщо допомога надається однією особою, то, щоб перенести потерпілого на руках, носій стає на коліно збоку від нього, бере його однією рукою під спину, а другою — під стегна; потерпілий охоплює носія за шию і притуляється до нього. Далі носій підводиться на ноги і несе потерпілого на руках перед собою. Такий спосіб допустимий для потерпілих без переломів кінцівок і ребер.

Можна переносити потерпілого на спині: носій садить його на підвищення, стає до нього спиною між його ногами і схиляється на одне коліно. Потерпілий охоплює носія за плечі, а той бере його обома руками під стегна і зводиться на ноги.

На невелику відстань зручно переносити потерпілого на плечі. Його кладуть на праве плече носія головою вниз. Носій правою рукою охоплює його ноги, а лівою тримає за праве передпліччя або кисть. Проте цим способом не можна скористатися, якщо у потерпілого переломи кінцівок або грудної клітки.

Існують такі способи перенесення на руках двома особами: на «замку», «один за одним» і з положення лежачи. При перенесенні на «замку» носії стають поруч і з'єднують руки таким чином, щоб утворилося сидіння. Якщо потрібно притримувати потерпілого, то «замок» робиться двома або трьома руками. На «замку» з чотирьох рук потерпілий сам тримається за шиї носіїв.

При перенесенні «один за одним» один з носіїв підходить до потерпілого з боку голови і підхоплює його під руки зігнутими в ліктях руками, другий носій стає між ногами потерпілого спиною до нього, охоплює його ноги під колінами (перший носій не повинен з'єднувати свої руки на грудях потерпілого, щоб не утруднювати йому дихання). Обидва носії одночасно підводяться і переносять потерпілого.

При перенесенні з використанням лямки складену в кільце лямку одягають на великі пальці розведених рук. При цьому одну руку треба зігнути в ліктьовому суглобі під прямим кутом; лямка не повинна провисати. Якщо немає носильних лямок, їх можна виготовити з поясних ременів.

Перенесення здійснюється двома способами. Перший: носильну лямку, складену кільцем, підводять під потерпілого, який лежить на землі, так, щоб одна половина лямки була під сідницями, а друга — на спині. По обидва боки потерпілого утворюються петлі. Носій лягає спереду потерпілого, одягає собі на плечі петлі, зв'язує їх вільним кінцем лямки в

себе на грудях і кладе потерпілого собі на спину, потім стає на одне коліно і піднімається на весь зріст. Потерпілий сидить на лямці, притиснутий до носія. Якщо у потерпілого поранено грудну клітку, то цей спосіб не годиться.

Другий спосіб: носильну лямку складено вісімкою її перехрестя просовують під сідниці потерпілого і кладуть його на здоровий бік. Носій лягає, притулившись до потерпілого спиною, одягає вільні кінці (петлі) лямки собі на плечі і кладе собі на спину потерпілого, який тримається за плечі носія. Із положення лежачи носій підводиться так само, як і в першому випадку.

При перенесенні способом «поруч» два носії стають поряд, одягають на себе лямку, складену вісімкою, так, щоб перехрестя лямки виявилось між ними на рівні стегнових суглобів, а петлі були перекинуті в одного носія через праве, а в другого — через ліве плече. Далі носії стають один на праве, другий на ліве коліно, піднімають і кладуть потерпілого на свої зімкнуті коліна, підводять лямку під його сідниці й разом зводяться на ноги.

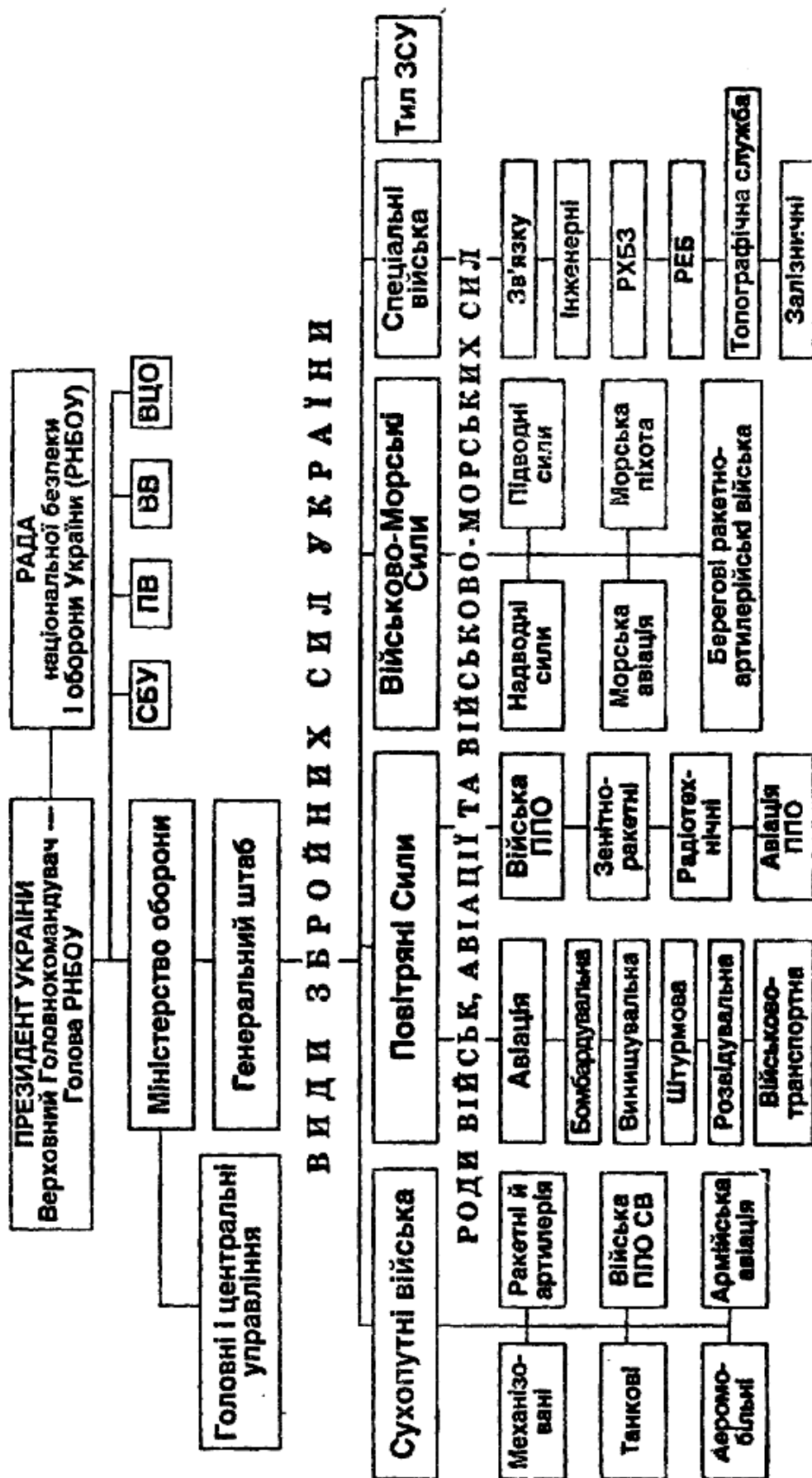
Переносячи потерпілого на невелику відстань, два , носії можуть також використовувати підручні засоби для утворення сидіння: рушники, палиці, поясні ремені, стільці. Можна переносити за допомогою жердини, простирадла, лямки (мотузки), ковдри.

Носилки можна також виготовити з підручних матеріалів: з двох жердин, з'єднаних дерев'яними розпірками і сплетених лямками (мотузкою, ремнем), з матрацного чохла і двох жердин, з двох мішків і двох жердин тощо.

Запитання і завдання:

1. Які бувають види кровотеч? Назвіть найпростіші способи тимчасової зупинки кровотечі.
2. Які бувають рани? Що необхідно зробити, щоб запобігти інфікуванню рани?
3. Які правила накладання пов'язок? З чого складається індивідуальний перев'язувальний пакет?
4. Як накладаються пов'язки на голову і груди? На живіт? На верхні й нижні кінцівки?
5. Як надається перша допомога при переломах і вивихах?
6. Розкажіть про транспортування потерпілих.

СТРУКТУРА ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ (станом на 01.06.2006 р.)

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Захист Вітчизни: підручник для 10 — 11 класів / за ред. Квашніова Ю. О., Литвиненко А. О.— К.: Вежа, 2006.
2. Допризовна підготовка 10-11кл. Автори: Ю. О. Квашньов, Я. І. Конотопенко, Ю. В. Крамаренко, М. І. Томчук.
3. Дятленко С. М., Ганчєва В. І., Василенко Є. Ю., Жевага С. І. Книга вчителя предмета «Захист Вітчизни».— Х.: Торсінг плюс, 2006.
4. Мелецький В. М., Добровольський В. В., Корж Є. П., Кравцов А. К. Захист Вітчизни. Тактична підготовка: навчально-методичний посібник.— Черкаси: ЧОПОПП, 2009.
5. Статути Збройних Сил України.— К.: ЗАТ ВІПОЛ, 2004.
6. Курс стрільб зі стрілецької зброї і бойових машин.— К.: 2009.
7. Вогнева підготовка механізованих підрозділів: навчально-методичний посібник.— К.: 2006.
8. Підручник сержанта механізованих військ.— К.: 2006.
9. Основи цивільного захисту / під ред. Бикова О. В., Осипенко С. І. та ін.— К.: ПП ФОРЕСТА-А, 2008.
10. М. І. Стеблюк. Цивільна оборона.— К.: Знання, 2004.

[illegible]

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 horizontal black lines spaced evenly across the page, typical of notebook paper. The lines are thin and extend from the left edge to the right edge. There are no margins, text, or other markings on the page.

Захист України [Текст]: конспект лекцій для студентів усіх напрямів підготовки денної форми навчання / уклад. В.В. Лук'янович. – Ковель: КПЕК Луцького НТУ, 2017. – 134 с.

Комп'ютерний набір
Редактор

В.В. Лук'янович
О.С. Гринюк

Підп. до друку 2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 4,0. Обл.-вид. арк. 3,5.
Тираж ____ прим. Зам. 137.

Інформаційно-видавничий відділ
Луцького національного технічного університету
43018 м. Луцьк, вул. Львівська, 75
Друк – КПЕК Луцького НТУ